

VABADUSSÕJA TÄHISTEL ⑥

1940

1917-1920

AXEL ROOSMAN

JUUNI

VICTORIA JALGRATTAD

ÜLE 50 AASTA KOGEMUSED!

AINUESINDAJA EESTIS:

TALLINNA RAADIO-LADU

RAEKOJA PL.

TEENRI 1.

TELEFON 468-08

Luterma mööbel on kvaliteet

Eelolevaks hooajaks soovitame:

söögitoa-garnituure,
serveerimislaudu,
magamistoa-garnituure,
polstermööblit,
kabineti-sisseseadeid,
kombinatsioonmööblit,
esiku laudu ja toole,
standard-büroomööbleid,
koolimööblit,
rõdu- ja suvilamööblit,
eesti rahvustris suvitusgarnituure,
köögimööblit,
lastetoa-mööblit, eriti suuri
laste tahvleid,

uudisena

laste mängukaste ja suuri mänguplokke,
klaveripinke, raadiolaudu,
igat tüüpi toole ja klapptoole,
lamamistoole mitmes hinnas,
kartongivabriku mitmekesiseid tooteid.

A-S. A. M. LUTHER toodab kõiki
mõeldavaid mööblitüüpe.

A-S. A. M. Luther'i esinduskauplus: Tallinn,
Vana-Posti 9, tel. 446-16,

esindused:

Tartus: Tartu Eesti Majanduse Ühing, Suurturg 9,
tel. 35-70,

Pärnus: A/S. Heinr. Puls, Kuninga 19, tel. 2-56,

Narvas: A/S. J. Puhk & Pojad, Peetriplats 7-a,
tel. 27,

Võrus: Joh. Salveste, Jüri 24, tel. 1-32,

Rakveres: Viru Majandusühing, Lai 8, telef. 101,

Petseris: Paul Mägi & E. Nassar, Turuplats 16,
telef. 1-15,

Türil: Türi Majandusühing, Viljandi 7, tel. 76,

Viljandis: Lossi 30, tel. 1-59,

Valgas: A/S. J. Puhk & Pojad, Vabaduse 32,
tel. 91.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

JUUNI 1940

NR. 6 (46)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/158 ja 477-20/195. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625. Jooksev arve Kaubanduse Ühispangas Tallinnas nr. 637.

Ihmub kord kuus. Tellimishind 1940 a.: aasta peale — Kr. 4.—; 1/2 aastaks — Kr. 2.—; 1/4 a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50. 1938. ja 1939. aastakäigud à Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Vabadussõja lõppvõitlused Viru rindel.

Alates 28. detsembrist 1919. a. kuni 3. jaanuarini 1920. a.

Major E. Kõiv.

Sissejuhatuseks.

Käesolevas kirjutuses leiavad käsitlemist sõjalised sündmused, mis arenesid Vabadussõjas Viru rindel alates 28. detsembrist 1919. a. kuni 3. jaanuarini 1920. a., millal hakkas kehtima vaherahu N.-Venega.

Nagu kõik eelmisedki pealetungid Viru rindel detsembris 1919. a., nii olid ka punaväe viimased kallaletungid Narva all selle kuu lõpul vahenditult seotud rahuläbirääkimistega Tartus.

28. kuni 31. detsembrini N.-Vene väejuhatustegi viimseid katseid Narva linna ja Narva jõe joone vallutamiseks, et seega mõjutada rahuläbirääkimisi. Kuid tekkinud lahingud ei andnud punaväe juhatusel mingeid positiivseid tulemusi. Vastupidiselt, viimseis rünnakuis varises vastane ise kokku, mis andis meile võidu ja lõpetas Vabadussõja.

Kirjutuses püütakse anda eeskätt ülevaade olukorra kujunemisest Viru rindel 28. detsembriks, millal algas vastase pealetung. Edaspidiseid sündmusi käsitletakse päevade kaupa, tuues esile tähtsamaid momente niivõrd, kui seda võimaldasid kasutada olnud allikad.

Lõpposas ja kokkuvõttes peatatakse küsimustel, mis põhjustasid vastase pealetungi kokkuvarisemist.

1. Olukorra kujunemine 28. dets. 1919.

5. detsembril alanud rahuläbirääkimised Tartus olid jõudmas lõppjärku: jõululaupäeval pidi teostuma vaherahulepingu allakirjutamine. Kuid seal esines N.-Vene rahusaatkonna esimees ootamatult uue nõudmisega — moodustada mõlemal pool Narva jõe 10-verstane neutraalvöönd. Kuna sellega kogu Narva piirkond oleks jäänud sõjalise kaitseta, siis ei saanud meie poolt nõustuda sellise ettepanekuga, ja rahuläbirääkimised Tartus ajutiselt katkesid kuni 29. detsembrini, et võimaldada meil kaaluda uusi ettepanekuid.

N.-Vene saatkonna esimehe A. Joffe märkustest ilmnest, et vastaspool oli otsustanud veel kord teha katset meie sõjalise vastupanu murdmiseks, eesmärgiga suruda sel teel läbi oma nõudmised Tartus.

Punaväe uus pealetung pidi algama Narva all 24. dets., sellest oli nähtavasti informeeritud

ka Joffe, kes tahtis seda asjaolu kasutada paremuste saavutamiseks piiriküsimuses.

Tegelikult aga punaväe pealetung viibis kuni 28. detsembrini.

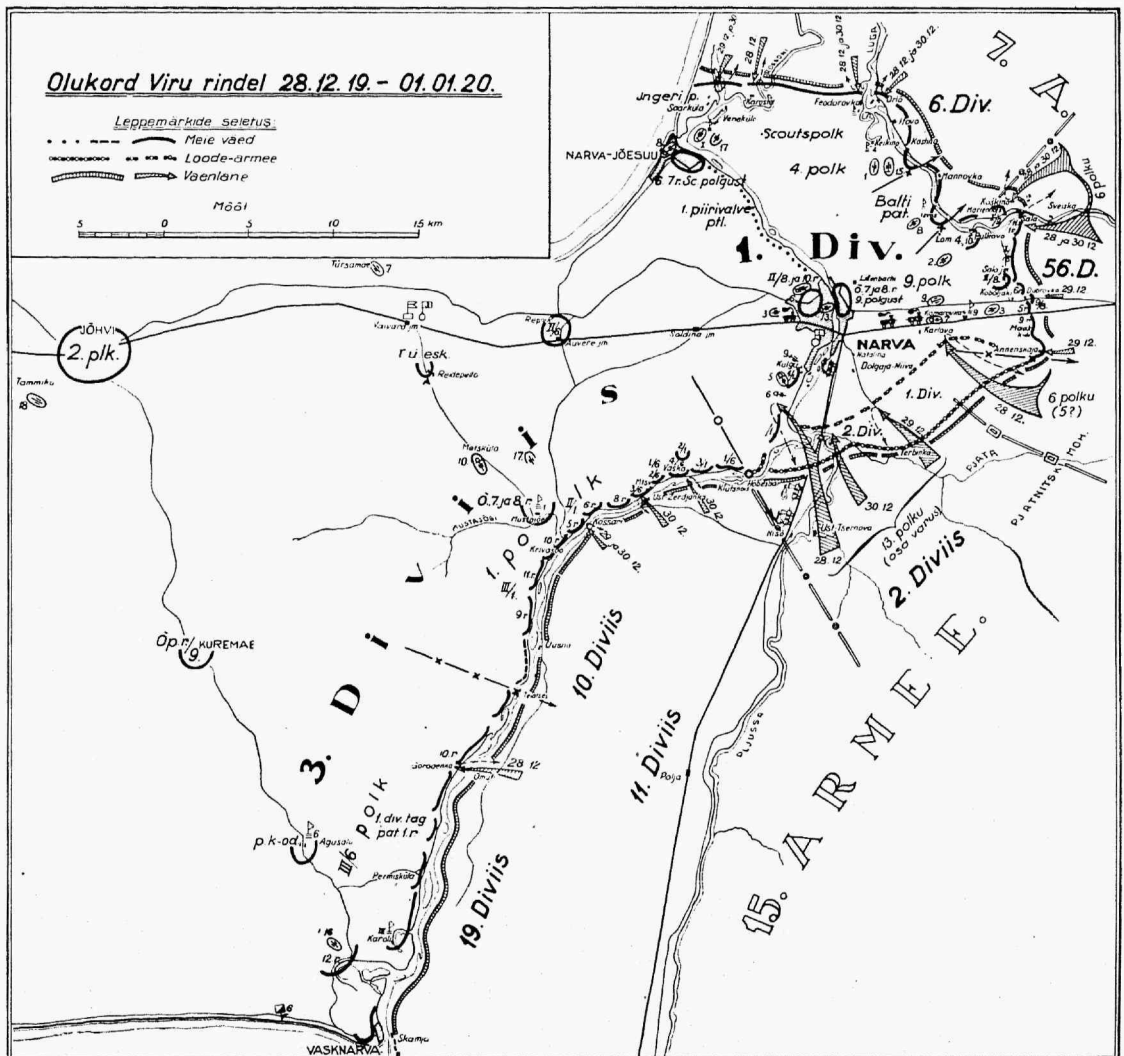
Jõulu esimesel pühal Sõjavägede Ülemjuhataja kindral J. Laidoner informeeris diviisiülemaid rahuläbirääkimiste tulemustest ja avaldas ühtlasi arvamust, et vastane kuni järgmise rahuläbirääkimiseni, mis pidi toimuma 29. dets., võib üritada pealetungi ja meie rinde läbi murda, mis oleks suureks trumbiks vastaspoole nõudmistele suurendamisel. Ülemjuhataja juhtis diviisiülemate erilist tähelepanu lähematele päevadele ja nõudis, et vastase pealetungid tagasi löödaks, sest ainult siis olevat lootust meile vastuvõetava vaherahu saavutamiseks.

Jõulude aeg oli rindel võrdlemisi rahulik, ainult käre külm kippus kaevikus liiga tegema. Kuid ajal, mil rindel valitses näiline vaikus, käis seljataguses jõudude korraldamine ja grupeerimine, nii meie kui ka vastase juures.

Kuna enamik meie 3. diviisi koosseisu kuuluvaid väeosi oli toodud Viru rindele, siis Sv. Ülemjuhataja korraldusel saabus ka 3. diviisi juhatus Lõunarindelt 26. dets. Jõhvi rajooni. 27. detsembril Sõjavägede Ülemjuhataja viibis Narvas ja viis läbi muudatused Viru rinde juhatuses ja väekoondiste organisatsioonis, sest ühenduses väeosade arvu suurenemisega Viru rindel muutus nende juhtimine seal raskepäraseks.

28. detsembril kell 20.15 telegraafiteel antud direktiiviga Sv. Ülemjuhataja fikseeris eelmisel päeval Narvas antud suulised korraldused, mil listega Viru rinne jaotati kahte diviisi-kaitse lõiku: 3. diviis alates Hõbesaarest (s. a.) lõuna poole kuni Vasknarvani ja Lohusuuni (v. a.), 1. diviis Hõbesaarest kuni Soome laheni.

3. diviisi ajutisse koosseisu määrati 1., 2. ja 6. polk, Tallinna Üksik Eskadron ja patareid diviisi piirkonnas; ülemaks — kindr.-mjr. E. Põdder.

1. diviisi ajutisse koosseisu määrati 4., 8., 9., Scouts- ja Ingeri polgud, Balti Pataljon ja patareid diviisi piirkonnas; ajutiseks ülemaks 1. diviisi ülema abi polk. O. Heinze.

Viru rinde juhatajaks määrati 1. diviisi ülem kindr.-mjr. A. Tõnisson, staabiülemaks 3. diviisi staabi ülem polk. N. Reek. 3. diviisi staabi ülemaks sai senine 6. polgu ülem al.-polk. K. Tallo. 1. diviisi staabi ülemaks oli juba juunikuust alates al.-polk. V. Liivak.

Ülemjuhataja leidis, et Viru rinde kaitse kindlus tugineb peamiselt varudele. Ta käskis pidada Viru rindel enda varus ühe jalaväepolgu patareiga. Selleks ta määras 2. jal., polgu. Ühtlasi nõudis ta, et peale selle oleks veel rinde varu ja igal diviisil oma varud, kuid 1. diviisis mitte vähem kui üks polk. Loodearmee osad Nisö ja Terbinka suunadel jäeti üldiselt kindral Tõnissoni käsutada, taktikaliselt aga 1. diviisi juurde ja piirkonda. Soomusrongid jäid operatiivselt rinde juhataja käsutusse.

POOLTE ASETUS JA JÕUD.

A. Meie poolel:

28. detsembril oli meie jõudude asetus Viru rindel järgmine: (vt. skeemi).

3. diviisi kaitseõik:

- 6. polgu III pataljon, polgu k-dod, 1. div. tag.-pat. 1. rood — kaitse Narva jõe joonel Vasknarvast kuni Telätše saareni.
- 6. polgu staap Agusalu (Ovsovo) külas;
- 1. polgu 10 roodu ja k-dod, 6. polgu I pataljon — kaitse Uusnast kuni Hõbesaareni (s. a.).

1. polgu staap Mustajõe külas.

3. diviisi varus:

- a) 6. polgu õpperood — kindlustas Kuremäe rajoonis, 2. polgu sapööri k-do juhtimisel Kuremäe kõrg. ja teedesõlme, kasutades tööjõuna selles rajoonis asuvaid desarmeeritud Loodearmee osi.

- b) Tallinna Üksik Eskadron — Reidepello külas.

3. diviisi staap Vaivara jaamas.

3. diviisi kaitseõik oli Ülemjuhataja poolt suuliselt kindlaks määratud küll juba 27. dets., kuid tegelikult asus diviisi juhatus lõigu juhtimisele alles 29. detsembril; kuni selle ajani teostas lõigu juhtimist endiselt 1. diviisi staap.

1. diviisi kaitseõik:

- 1. polgu 1. ja 4. rood — Hõbesaarest kuni Kulguni, kuulusid otseselt 1. diviisi staabi käsutusse (nn. al.-kpt. Kurvits'a grupp).

- Loodearmee 2. ja 1. diviis — kaitse Hõbesaarest kuni Annenskajani (v. a.).

- 9. polk, käsutuses 8. polgu I pataljon ja 9. ning 11. rood — Annenskaja külast kuni Lommi poolmõisani (s. a.). 9. polgu staap Komarovka külas.

- Balti Pataljon — Lommi poolmõisast kuni Rootsi haudadeni. Staap Isvosi külas.

- 4. polk — Rootsi haudadest kuni Feodorovka küalani (s. a.) ja „küünidest“ kuni Karostelli küalani (v. a.). Staap Keikino külas.

- Scouts polk — Feodorovka külast kuni küünideni. Staap Feodorovka's.

- Ingeri polk — Karostelli külast (v. a.) kuni Soome laheni. Staap Venekülas.

1. diviisi varus Narvas:

8. polgu II pataljon ja 10. rood; 9. polgu II pataljoni kaks roodu ja õpperood ning 2 s/autot.

1. diviisi staap Narvas.

Soomusrongide Diviisi osad — Pijussa jõe silla ja Narva vahel ja Narva — Jamburgi raudteel 4 soomusrongi: nr. nr. 2., 4., 5. ja 6. (nendest 2 s/r kuulus rinde reservi).

Peale selle oli Pijussa silla ja Narva vahel Loodearmeel 2—3 soomusrongi.

Rinde varus: 6. polgu II pataljon Repniku külas.

Rinde staap Vaivara jaamas.

Sv. Ülemjuhataja varus: 2. polk Jõhvi rajoonis ja välipatareid nr. 18 ja 7 Tamiku mõisa ja Tirsamäe rajoonis.

Kokku oli Viru rindel meie poolel 12.155 tääki, 316 mõõka, 255 rk-klp., 202 k-klp. (automaatpüssi), 20 pommipildujat ja 11 miinipildujat. Jalaväe tegevust toetas tulega 110 suurtükki, juurde arvatud soomusrongide suurtükid.

Meie jõudude loetelu on toodud alljärgnevas tabelis (vt. lhk. 206).

B. Vastase asetus, jõud ja tegevuskava.

Meie Viru rinde vastu tegutses detsembrikuu lõpul kaks punaväe armeed:

- 7. armee, koosseisus 6. ja 56. diviis — Soome lahe ja Pjata jõe vahelises ribas;

- 15. armee, koosseisus 2., 19., 10. ja 11. diviisid — Pjata jõe joonest edela poole kuni Peipsi järveni.

Viru rinde staabi andmeil oli punaseil meie rinde vastas tegevuses 30.000—35.000 tääki, 200 mõõka, 500 klp., 130—137 suurtükki, 6 s/rongi ja 2 s/autot. (Mjr. Jensi andmeil 7 s/autot).

Punaväe läänerinde juhataja poolt 20./21. dets. antud direktiiviga kästi:

- 15. armeel, kindlustades end Narva jõe kallastel Klutšnoj saarest Peipsi järveni, koondada tugev löögigrupp Pjata jõe piir-

Poolte jõud.

	Tääke	Mõõke	Rk.	Kk.	Suurtükke	Pommi-pild.	Mp.	Märkusi
A. Meie poolel.								
1. 1. jalaväepolk	1 372	81	39	26	7	6	6	1) Ülemjuhataja varus
2. 2. „	1 245	—	35	30	6 ¹⁾	—	—	
3. 4. „	1 301	26	28	19	13 ²⁾	?	—	2) Nendest 2 srt. (1. Pihkva pat.)
4. 6. „	1 447	34	17	25	4	2	2	Loodearmee omad.
5. 8. „	1 365	11	21	28	—	—	—	
6. 9. „	1 071	28	21	39	26 ³⁾	5	2	
7. Ingeripolk	581	35	10	5	4	1	—	3) 9 srt. varus
8. Scoutspolk	1 180	—	31	16	—	4?	?	Narva linna rajoonis.
9. Balti Pataljon	208	36	13	—	3	?	?	
10. 1. Diviisi Tagavarapat.-ni löögiosa Rakveres	376	—	10	—	—	—	—	4) Soomusrongide suurtükid on juurde arvamata.
11. 1. Piirivalve Pat.	470	—	—	—	—	—	—	
12. Soomusrong nr. 2	213	—	17	6	3	—	—	
13. „ nr. 4	142	—	12	8	4	2	1	
14. „ nr. 5	172	—	13	5	4	—	—	5) Osa nendest toetas oma tulega meie 1. ja 9. polku.
15. „ nr. 6	142	—	10	2	4	—	—	
16. 2 soomusautot	?	?	?	?	?	?	?	
17. Tallinna Üksik Eskadron	—	65	—	3	—	—	—	6) Meil 17 patareid, Loodearmeel — 16 patareid.
Kokku:	10 655	316	255	202	63 ⁴⁾	20	11	
Loodearmee	1 500	?	?	?	47 ⁵⁾	?	?	
2—3 soomusrongi	?	?	?	?	?	?	?	
Üldse kokku:	12 155	316	255	202	110 ⁶⁾	20	11	
B. Vastase poolel.								
7. ja 15. armee	30 000 kuni 35 000?		500?		130? 137	S/r. 6	S/a. 7	

konda, kust hoogsa löögiga vallutada Narva Jaanilinna osa ja Narva jõe parem kallas Jaanilinnast lõuna poole.

— 7. armeel — jätkata demonstratsioon-pealetunge kogu rindel ja koondada tugevad jõud oma vasakule tiivale, kust pealetungile ülemines energiliselt abistada 15. armee löögigruppi.

Lähema ülesandena 7. armee pidi vallutama Pulkovo, Kobõljaki, Komarovka, Annenskaja joone.

Pealetungi ettevalmistamiseks vajalikud ümberpaigutused kästi lõpetada hiljemalt 24. detsembriks. Direktiivi lõpus juhiti tähelepanu, et sellest löögist oleneb täielikult edu rahuläbi-rääkimistel Eestiga.

Tegelikult jõuti ümbergrupeerimisega lõpule alles 27. dets. Ümberpaigutustest olid tähtsamad:

a) 56. diviisi parema tiiva toetamine ühe brigaadiga (3 polku) 6. diviisist. Tollel perioodil meie rinde vastas teotsenud punaväe polkude suurus kõikus 200—1500 mehe vahel. Diviis koondas tugevad löögrupid oma tiibadele: Koškino, Sala rajooni — üks brigaad (3 polku), ülesandega kooskõlas 6. diviisi vasaku tiiva brigaa-

diga vallutada Sala, Marienhofi ja Pulkovo rajoonid; Pjatnitski Moh'i soo rajooni — 6 polku, ülesandega vallutada Annenskaja küla, haarates seda lõunast ja edasi tungida Kobõljaki küla suunas. Dubrovka suund jäeti tagaplaanile, sinna jäi 3 polku Sala poolmõisa, Annenskaja joonele, ülesandega demonstreerida seal pealetungi. 6. diviis pidi jätma ühe brigaadi küllaldaselt tugeva suurtükiväega Karostelli, Feodorovka joonele, et seal teostada aktiivset ja energilist demonstratsioon-pealetungi.

b) 2. diviisi koondamine Nisõ, Ust-Tšernova, Terbinka rajooni, millega lühendati tublisti tema rinnet, mis enne vasakul kuni Ust-žerdjankani ulatus. Diviis sai käsu pealetungida lõuna pool 56. diviisi, vallutada Pljussa sild ja jätkata sealt edasi-tungi Narvale, Ust-žerdjankast lõuna poole asetused 10. ja 19. diviisi osad, kusjuures viimane sai tagasi oma III brigaadi, kes novembris oli saadetud Läti rindele. 11. diviis tõmmati varru Polja, Temnitsa, Krivaja-Luka ümbrusse.

27. dets. kell 23.50 andis Läänerinde juhataja armeedele käsu alustada peale-

tungi 28. dets. hiljemalt kell 12.00 eel-pool toodud direktiivi alusel.

Kava kohaselt tegevust pidi alustama esimesena 56. diviis, siis 6. diviis ja pärast seda löögigrupp, kes teotses lõuna-pool Jamburg—Narva raudteed.

2. VÕITLUSED 28. KUNI 31. DETSEMBRINI.

Punaväe pealetung algas 28. detsembril. Eriti ägedaks kujunes lahing Sala küla ja mõisa juures. Hommikul kell 08.30 avas vastane tugeva suurtükitalu kogu 9. polgu rindel, tulistades eriti ägedalt Sala küla ja Marienhofi mõisa. Päeva jooksul kordas vastane mitu korda 3 s/auto toetusel ahelikud pealetungi Sala

gu roodu rindele jäi ainult kolm meest ühe kuulipildujaga, kaks nendest läksid seljatagant abi kutsuma, kuna kolmas, kuulipildur Jakobson üksi kaevikusse jäädes, pani seisma kuulipildujatulega kaks vastase ahelikku, siis jõudis III pataljoni ülema poolt saadetud 10. rood kohale ning võttis 1. roodu kaevikud enda alla. Sala küla ees asuv 11. rood laskis vastase ahelikudel läheneda traataiani ja avas siis 200 sammu pealt hävitava tule ning lõi kõik vastase ahelikud tagasi. Vastase kaotused olid suured.

Sala karjamõisa piirkonnas oli üldiselt rahu-lik. Salale pealetungiva vastase vasak tiib aeti siin 8. polgu ja 3. ja 4. roodu tulega laiali. Kuna Sala mõisa rajoonis olukord oli muutunud ras-

Eesti, Läti ja liitriikide ohvitseri Volmari jaamas enne sõjategevuse algust Landeswehriga.

külale ja Marienhofile, Koškino ja Sveiska suundadest, kuid löödi tagasi. Meie poole ületunud sõduri seletuse järgi oli vastane paigutanud osa omi jõude Plenkenhofi, Pulkovo vahelisse piirkonda, et sealt võtta tiibtule alla meie osi, nende taandumisel Salast ja Marienhofist.

Kriitiline olukord oli 9. polgu 1. roodul, kes asus Sala küla lõuna serval kaevikus. Tema varurühm oli Sala mõisas kiviküünis. Esimeste laskudega tabas vastase mürsk küüni. Rühmast jäi järele ainult kolm võitlusvõimelist sõdurit, kuna teised said kas põrutada, haavata või surma. Mõjuv suurtükitalu harvendas ka kaevikus olijate ridu. Kella 13.00 ajal oli 1. roodus 68 täagist järel veel ainult 23 tääki. Roodu ülem lipnik Maasing sai surmavalt haavata. Rood jäi lahinguvõimetuks ja jättis kaevikud maha. Ko-

keks, siis saadeti Sala poolmõisast 8. polgu 2. rood Sala mõisa 9. polgu III pataljoni ülema käsutusse, kus ta õhtul 9. polgu 10. roodu ära vahetas.

Dubrovka ja Annenskaja rajoonile oli päeva kestel suurtükitalu ja vastase nõrgad demonstratiivse iseloomuga pealetungid. Dubrovka eelsete seisukohtade tulistamine muutus eriti intensiivseks kella 20.00—22.00 vahel. Kuna suurtükiväe tuleettevalmistusele ei järgnenud jalaväe pealetung, siis pani see meie osi mõtlema, kas vastasel ei ole mingeid meile seni tundmata kavatsusi. Kuid nagu hiljem vangide teateist selgus, on punaste jalavägi lihtsalt loobunud pealetungist ja, enne meie positsioonide ette jõudmist, valgunud laiali.

9. polgu kaotused 28. detsembri lahingus

olid: 1 ohv. ja 11 sõdurit surnutena, 56 haavatu-
tena ja 5 teadamata kadunut.

Loodearmee rindel vastane algas kell 12.00
pealetungi Oudova, Narva raudtee üldsuunas
2 s/rongi toetusel. Loodearmee osad tõmbusid
tagasi Kulgu suunas Pljussa jõe põhja- ja osalt
Narva jõe vasakule kaldale. Vastasel õnnestus
kella 18.00 paiku Hõbesaarest põhja pool Pi-
manina rajoonis üle Narva jõe tungida ja 1.
polgu 1. ja 4. roodu vahelt läbi minna ja vallu-
tada L-armee haubitsa-patarei. Eksikombel ar-
vati tegemist olevat Loodearmee osadega. Eksi-
tust märgati õigeaegselt ja 4. roodu vastulöögiga
paisati vastane kella 23.00-ks üle jõe tagasi
ja päästeti patareid. Raudtee suunas meie Soo-
msrong nr. 2 pidas kahevõitlust punaste kahe
s/rongiga. Vastase jalavägi püüdis meie s/rongile
ida poolt seljataha tungida, kuid löödi s/rongi
dessandi poolt tagasi. Kuna Loodearmee osad
kiiresti tagasi tõmbusid, siis ähvardas Pljussa
silda tervena vastase kätte langemine. Olukorra
päästis s/rongi lipnik Rotberg, kes 6 sõduriga
ühes 2 klp. ja ühe automaatpüssiga improvisee-
ritud soomusdresinaal sõitis põiki üle raudtee
asuva vastase ahelikku jooneni ja avas sealt
tule piki ahelikku. See pani vastase edasitungi
seisma ja võimaldas Pljussa sild õhkimiseks et-
tevalmistada ja purustada.

Komorovka suunas tungisid vastase vähemad
salgad Karlova poolmõisa juures kuni raudteeni
meie S/rong nr. 5. seljataha, kuid löödi rongi
dessandi poolt tagasi. 1. diviisi juhatus reagee-
ris teatele sellest 8. polgu 6. roodu saatmisega
Zaretšje rajooni, luureülesandega lõunasse. Rood
pöördus kell 21.00 Narva tagasi.

Et meie tähelepanu pealöögisuunast kiskuda
kõrvale, demonstreeris vastane samal päeval
pealetungi ka meie rinde teistel osadel.

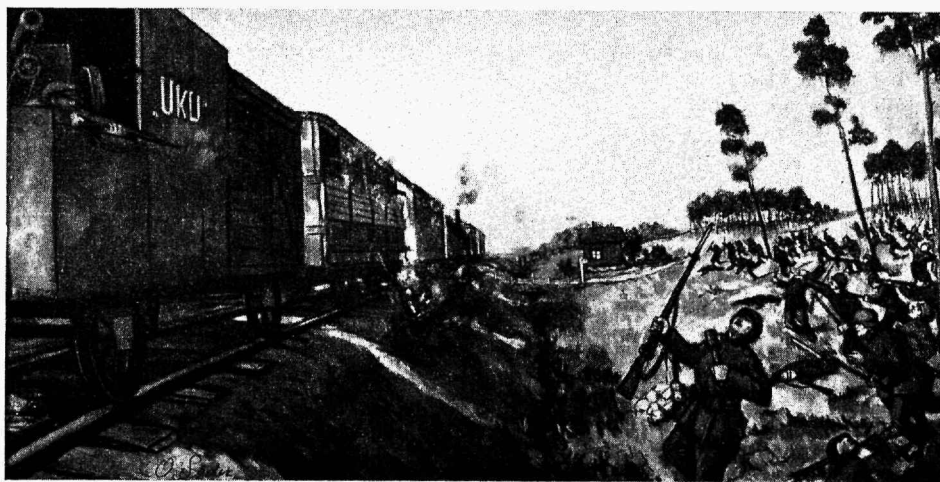
Nii Narva jõe joonel, 1. polgu rindel, vas-

tane pommitas Mustajõe, Väaska ja Kossari
külasid ja katsus vähemate jõududega peale
tungida, kuid löödi igal pool tagasi. 6. polgu
III pataljoni rindel vastase ahelikud tungisid
peale kogu päeva jooksul Gorodenkast kuni Ka-
roli küalani. Gorodenka juures läks vastasel kor-
da kahel korral tulla üle Narva jõe, kuid löödi
kaotustega üle jõe tagasi. Luuga jõe joonel ja
Narva laheäärsel rindel avas vastane kell 12.00
suurtükitle Karostelli, Feodorovka ja Orlõ kü-
ladele. Kella 14.00 paiku alanud vastase jalaväe
kallaletung löödi meie tulega tagasi. Rünna-
kut Karostelli külale teostas vastane päeva kestel
mitu korda, kuid tagajärjetult.

Kokkuvõttes 28. detsembri lahingute tule-
musi näeme, et vastasel oli teatav edu ainult
Pljussa jõe, Annenskaja vahelisel alal, kus tal
õnnestus tagasi suruda Loodearmee osi kogu
rindel. Diviisi juhatus loeb seda rajooni meie
kaitsesüsteemi nõrgemaks. See selgub 1. di-
viisi staabiülema ja Ülemjuhataja Staabi vahel
29. dets. peetud läbirääkimisest, milles polk.
Liivak tähendab: „... kardetavam koht on praegu
Dolgaja-Niiva, Terbinka sihis, sest Loode-
armee 2. diviisis on kõigest 385 tääki ja 1. di-
viisis umbes 1000 tääki, kuid paari päeva pä-
rast võib arvata, et seal ainult 500 tääki
järele jääb, teeme juba ettevalmistusi, et tarbe
korral ka nende seisukohad oma kaitse alla
võtta. Teine kardetav koht on Piimanina, s. o.
Narva jõe käänd umbes 4 km lõuna pool Nar-
vast. Arvan, et vastane saab seal suuremate
jõududega katset tegema, kuid selle jaoks on
juba reservid valmis pandud ja meie teda sealt
läbi ei lase.”

Vastase edaspidiste sissemurde katsete lik-
videerimiseks suurendati 1. diviisi varusid ja
nihutati neid lähemale ohtlikule suunale. Nii
koondati 29. dets. hommikuks Narva 1. diviisi

O. Sädek'u pastellmaal.

Esimene kokkupõrge Landeswehriiga Amata silla juures 5. juunil 1919. a.

varru: 4. polgust kaks roodu (1. ja 3. r.), Scouts polgust üks rood (1. r.) ja 6. polgu II pat-st kaks roodu, kes olid senini rinde varus Repnikus.

8. polgu 10. rood paigutati 28. dets. öhtul Narvast Kulgu küllasse.

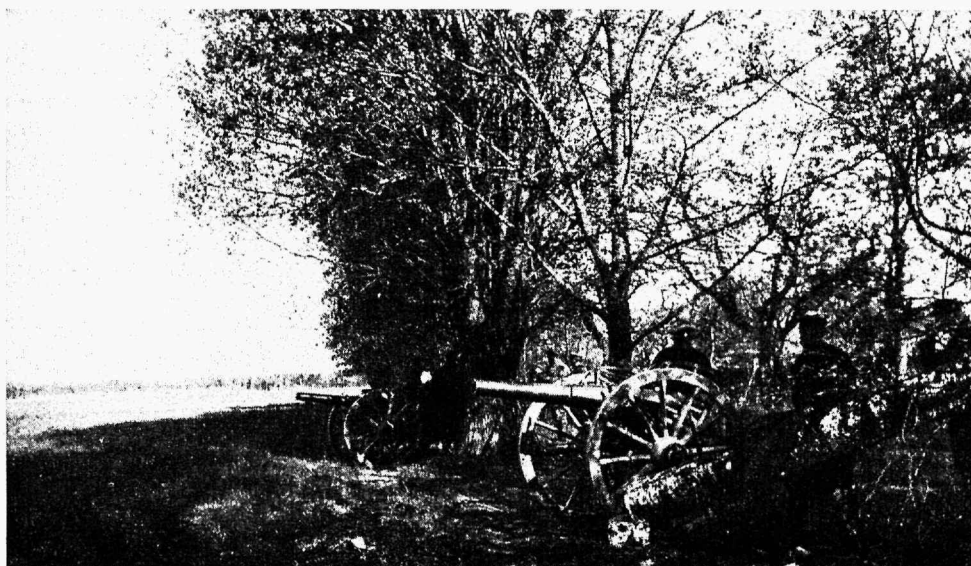
29. detsembril vastane umbes 4 polgu suuruste jõududega tungis peale Loodearmee osadele Terbinka, Dolgaja-Niiva suunas; tema kallaletungid tõrjuti. Et vastane siin suurte jõududega tungis peale ja diviisi juhatusel puudus usk Loodearmee vastupanuvõimesse, siis saadeti samal päeval 8. polgu 6. rood Dolgaja-Niivasse Loodearmee Talabski polgu reservi. Täpsad andmed 6. roodu ülesannete kohta puuduvad, viimane väide on toodud roodu päevaraa-

suuda enam vastupanu avaldada. Öhtuks siiski 8. polgu ülem ja 5. rood pöördusid tagasi Narva.

Narva jõe joonel vastane pommitas päeva kestel Kulgu külla, Kossari talusid, Mustajõe ja Vääska külasid. Kella 16.00 paiku ta püüdis Krivasoo ja Kossari vahel meie seisukohtadest läbi murda, kuid löödi tagasi. Vastase harvad ahelikud ilmusid nähtavale ka Klutšnoj saare rajoonis ja põhja pool Ust-Zerdjankat, kuid löödi samuti tagasi.

Jamburgi suunas tungis vastane kell 05.00 peale Annenskaja küllale, kuid tagajärjetult. 9. polgu rindel kestis kogu päev harv suurtükkituli.

Ka Soome lahe ääres tungis vastane suurtükkitule toetusel peale Saarküla, Karostelli ja

3. Suurtükiväe-polgu 6. patarci Landeswehri sõjas tulepositsioonil.

matu järgi. Ei ole selge, kas 6. rood läks Talabski polgu ülema käsutusse või sai iseseisva ülesande. Tundub, et ta sai siiski iseseisva ülesande: hoida enda käes Dolgaja-Niiva rajoon juhul, kui Loodearmee taandub Terbinka, Dolgaja-Niiva, Narva suunas (E. K.). Rood jäi Dolgaja-Niivasse kuni 31. dets., millal ta vahetati ühe Loodearmee roodu poolt.

Säilinud dokumentidest nähtub, et 29. dets. oli Zaretšje küllasse asunud ka 8. polgu ülem, sinna loodi ka telefoniühendus Narvast; samuti oli välja saadetud lõuna poole Narva—Jamburgi raudteed 8. polgu 5. rood ülesandega, puhastada Dolgaja-Niiva ja Karlova poolmõisa vaheline mets vastasest.

Tuleb järeldada, et diviisi juhatus tegi ettevalmistusi uue kaitselõigu loomiseks 8. polgu ülema juhtimisel, juhul kui Loodearmee osad ei

Feodorovka külladele, kuid löödi suurte kaotustega tagasi.

29. detsembril vastase tegevuses tundub üldiselt teatav närvilikkus ja lahinguvõime langus. Ta üritas mitmes kohas kallaletunge, kuid need ei olnud kuigi jõulised. Enamikul juhtudel tema ahelikud jooksid laiali juba meie jalaväetule alla sattumise silmapilgul. Seevastu vastase luuretegevus oli eriti intensiivne Loodearmee ja 9. polgu rindel.

Loodearmee harv valveliin oli võrdlemisi lähedal raudteele ja Komarovka küllale. Seepärast võis Komarovkas asuvat 9. polgu staapi kergesti tabada vastase ootamata kallaletung. Ettevaatuse mõttes hoiti Komarovka barakkides alaliselt üks rood varus, kes valvetõkked ja postid Komarovka ette välja pani ning sügavamaid luureretki toimetas ja Loodearmee val-

veposte kontrollis, sest viimaste valveteenistus jättis soovida: sageli nad lahkusid oma kohalt või läksid punaste poole üle. Tuli ette ka selliseid juhusid, kus sõdurid ohvitsere vägisi sunnitsid punaste poole kaasa minema. Loodearmee juhtidel puudus palusid endi sõdurite vastu, sellepärast nad palusid tihti luurekäikudele meie sõdurid kaasa saata.

30. detsember kujunes Sala külaale valusamaks päevaks. Juba hommikul kell 03.20 püüdis valgeisse mantleisse rõivastatud vastase luurajad Marienhofi juures läheneda meie kaevikutele, kuid löödi meie püssitulega tagasi.

Kell 07.30 võttis vastane Sala küla ja selle ees asuva 9. polgu 11. roodu kaevikud ägeda suurtükitle alla. Kell 08.00 laienes tuli ka Marienhofile. Tunniajalise ettevalmistuse järel tungis vastane, kasutades lähenemiseks Luuga jõe, jõe kaldalt ülesse 11. roodu vasakule tiivale. Samal ajal jätkus kaevikute tulistamine suurtükkidest ja pommipildujatest. Rindelt tungisid peale mitmed ahelikud. 11. rood jõudis varjendeist kaevikutesse vaevalt enne vastase jõudmist meie traattõlkeni. Roodu ülem leitn. Allik hüppas ise lähedal asuva miinipilduja juurde ja tulistas vastase ahelikku pihta kolm miini, nendest kaks tabasid märki ja sunnitsid vastase aheliku hetkeks peatuma. Algas jalaväe vastastikkune tulevahetus. Vastase ahelikud harvenesid meie tule all ja sunniti meie traattõkete ees maha heitma lumme. Suurtükitali kestis endise hooga. Sala küla ja Marienhof põlesid. Telefoni ühendused olid katkenud. Vastane surus peale kolmest küljest: äge püssi- ja kuulipildujatuli tuli vasakult Koškino suunast, otse eest Šveiska poolt ja metsa servalt, kagu pool Sala't. 8. polgu 2. rood, kes asus 11. roodust paremal, Salast lõuna pool, oli esimesed kaevikud maha jätnud ja taandunud. Kell 11.00 saatis 9. polgu III pataljoni ülem 10. roodu Pulkovost 11. roodule toetuseks, eriti tema parema tiiva tagamiseks. Kuid ägeda suurtüki- ja kuulipildujatule all rood ei pääsenud Sala mõisast edasi, välja arvatud üks rühm, kes suurte pingutustega jõudis roomata 11. roodu parema tiiva kaevikuteni.

Keskpäeval sai 11. roodu ülem haavata. Rooduülemale kaotus kippus nõrgestama roodu vastupanuvõimet. Juhtimise võttis enda kätte veltv. Ilves. Hoolimata kõigest rood püsis oma seisukohtadel. Suurtükitali kestis täie hooga kuni kella 15.00-ni. Ilmusid uued ahelikud Koškino küla- ja metsaservale, kuid kaugemale ei liikunud.

Sala küla all lahing hakkas raugema alles videvikus. Vastase kaotused olid suured, traattõkete taga lamasid surnute virmad.

9. polgu 11. roodu kaotused olid: 3 surnut, 12 haavatut ja 9 pörutatud.

Raudtee ja Dubrovka rajoonis oli päeva kestel vastastikkune tulevahetus. Vastase ahelikud ilmusid meie rinde ees metsaservale, kust avasid tule, kuid kallaletungile ei asunud.

Sala poolmõisa piirkonnas oli rahulik.

Annenskaja küla ning Pljussa jõesuu vahel tungis vastane enne lõunat suurte jõududega peale, eriti Oudova-Narva raudtee ja maantee suunas, kus tema pealetungi toetasid 2 s/rongi ja 2 s/autot. Pealetung löödi tagasi meie s/rongi, Loodearmee patareide ja jalaväe poolt.

Narva jõe joonel 1. polgu rindel vastane tungis peale tugeva suurtükitalu toetusel Vääska küla ja Klutšnoj saare juures, kuid löödi tagasi.

Kell 18.00 vastane tungis peale ka Ust-žerdjanka juures, kuid meie patarei tabava tulega sunniti taanduma. Vastast jälitades tungis 1. polgu 8. rood Ust-žerdjanka külla; vastase vastulöögi tõttu oli ta sunnitud aga tagasitõmbuma, pannes enne põlema küla lõunaserva. 6. polgu 3. rood püüdis veel kord küla tungida, kuid löödi vastase tulega tagasi.

Kella 20.00 paiku püüdis vastane ka Kosari ja Krivasoo vahel tungida üle jõe, kuid löödi suurte kaotustega laiali.

6. polgu piirkonnas oli vaikne.

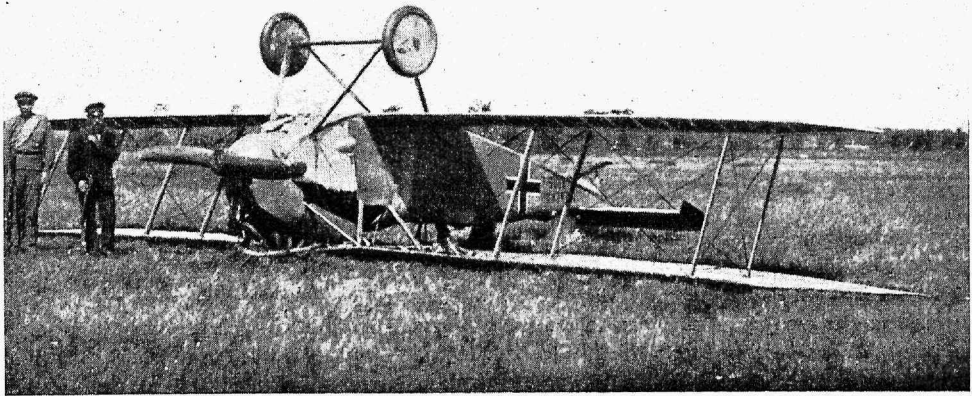
Soome lahe ääres vastane pommitas 4. ja Scoutspolgu asukohti Orlõ, Feodorovka ja Karostelli küla rajoonis. Kallaletungi katsed tõrjuti. Ka suurtükitalu toetusel ettevõetud kallaletung Saarkülale ei andnud mingeid tulemusi.

K o k k u v õ t t e s 30. detsembri tegevust näeme, et vastane püüdis oma pealöögi-gruppidega jätkata kallaletunge Sala, Narva ja Terbinka, Narva üldsuundades. Läbimurre nendes suundades oleks asetunud Narva kaitse ja 9. polgu osad Dubrovka, Annenskaja rajoonis raskesse seisukorda.

9. polgu ülemat polk. Schmidt'i häirisid Sala rajoonist tulnud ärevad teated. Kell 11.00 pöördus ta diviisiülemale poole järgmise teatega: „Vaenlane tungib ägedalt Marienhof, Sala ja Dubrovka peale. Sala põleb tervelt. 8. polgu 2. rood on vaenlase surve all paremalt poolt Sala't ära taganenud. Vaenlane tungib ka Pulkovo peale. Saatsin 2 roodu appi (arvatavasti Pulkovo's asuvad 10. ja 4. rood. E. K.) Sala likvideerimiseks minu 9. rood läheb praegu ka Narvast välja, ehk on Teil igaks juhtumiks reservisid Komarovkasse saata.”

Võib oletada, et polguülem sai täiendavaid ja rahustavaid teateid olukorrast Salas, sest kell 11.20 ta teatab diviisiülemale „Seisukord paranes, diviisi reservisid ei ole tarvis.”

Kuivõrd raske on ajaloolise tõe leidmine nappide dokumentide varal, selle tõestamiseks toon siinkohal ka 8 polgu 2. roodu päevaraama.

Meie tulega Narva juures 8. juunil 1919. a. maanduma sunnitud Landeswehri lennuk.

tust väljavõtte: „30. dets. kell 08.00 algab vastane maru srt.-tulega pealetungi, kuid lüüakse tagasi. Pommitamise tagajärjel oli 9. polgu 11. rood segadusse löödud, meie roodu poolrood sai käsu 11. roodule abiks minna ja võttis oma alla Luuga jõe parema kalda (arvatavasti vaadatuna vastase suunas. E. K.). Vaenlane löödi tagasi.”

Kas 8. polgu 2. rood taandus Salast või oli ta seal olukorra päästjaks, jäägu asjaosaliste eneste otsustada.

Märkimist väärrib meie luuretegevus, mis nende päevade kestel oli väga intensiivne. Korraldati retki, võeti vange. Selliselt saadi lähemaid andmeid vastase ümberpaigutuste ja kavatsuste kohta; see võimaldas meil ette võtta vastuabinõusid varakult.

Oletati, et vastane võib teostada sügavat haaramist, andes meile löögi Agusalu, Jõhvi suunas. Nii näiteks 28. detsembril rinde staabiülem polk. N. Reek informeerib diviisi staabiülemaid, märkides järgmist:

„Vaenlasel on suured väeosade ümberpaigutused käimas. Väga võimalik, et vaenlane nende päevade jooksul võtab suurema operatsiooni ette ja selleks valib uued sihid, milledeks võiks olla Narva jõe forsseerimine Vasknarva, Permisküla, Kuningaküla ja Gorodenka juures selleks, et Kuremäe teede ja kõrgustiku sõlm oma alla võtta. Soovitav oleks salamaakuulajaid vaenlase seljatagusesse saata ja teiseks katsuda vangisi võtta, et võimalikult selgeks teha, mis vaenlane kavatseb.”

30. detsembril oli 1. diviisi staabil andmeid, et vastane on koondanud suuri jõude Pljussa ja Pjata jõgede ning Terbinka talu rajooni ja kavatseb 31. dets. suuremat pealetungi. Vastu-

abinõuna paigutati 30. dets. õhtul seni Narvas asunud 8. polgu II pataljoni roodud positsioonile:

5. rood Karlova pooljaama, Natalina mõisa ja Keldrimäe talu piirkonda; 7. rood — Karlova mõisa.

28. detsembril alanud Scoutspolgu koondamine jätkus ja 31. detsembriks oli Narva diviisi varru toimetatud kogu Scoutspolk, kelle positsioonid üle võttis 4. polk.

28.—30. detsembrini vastane pommitas Narva linna kaugelaskete kahuritest, kuid linna langenud üksikud mürsud erilist kahju ei tekitanud. Meie ajakirjandus tõi üksikasjalikke kirjeldusi nende pommitamiste kohta, seepärast väärrib märkimist Viru rinde juhataja kindral Tõnisoni ettekanne Sv. Ülemjuhataja Staabi ülemale, milles öeldakse: „„Vaba Maa” nr. 286 toob üksikasjalise kirjelduse Narva pommitamise tagajärjest, missugune kirjeldus vaenlasele kõige hinnalisemaiks korrektoori abinõuks on. Palun korraldust, et ajakirjandus edaspidi niisuguseid teateid mitte ei avaldaks.”

3. VASTASE PEALETUNGIDE LÕPLIK RAUGEMINE. VAHERAHU.

Pärast 30. detsembrit vastane muutus kogu rindel vaikseks; kohati oli ainult suurtükkiväe ja luuretegevus. Senised lahingud olid vastase jõud täiesti kurnanud — ta oli kõikjal löödud tagasi raskete kaotustega.

30. detsembril õhtul punaväe 7. armee ülem saatis läänerinde juhatajale ettekanne, kus muuseas tähendati: „... visad kallaletungid Sala külale ja Marienhofile ei andnud tagajärgi. Seepärast otsustasin lõplikult väljakurnatud osad

välja tuua vastase pommi- ja miinipildujate tule alt. Ebaedu põhjuseks terve kuu kestel loen raskesuurtükiväe vähesust, kergete mürskude nappust ja kergesuurtükide läbikumist, mille tagajärjel osutus võimatuks ära purustada varjendeid, miini- ja pommipildujate pesi ning teha läbikäike traattõkkeisse. Jalavägi, kes algul tungis peale energiliselt, varises päeva lõpul täiesti kokku vastase tule ja visa vastupanu ees. Kaotanud peaaegu täielikult oma juhid, ta lamas ükskõikselt vaenlase traattõkkeis, kandes asjatuid kaotusi. Teda edasi viia osutus võimatuks tugevate varude puudumisel. Vasak 4-polguline löögigrupp liikus algul küll edasi vastupanuta, sest vastane oli oma varud tagasi tõmmanud Sala rajooni. Jõudnud aga välja raudteele, ta sattus vastase tükikuile, mida kaitseid soomusrongid ning ei pääsenud enam edasi suurtükitele toetuseta. Kuigi pealetungi Sala, Dubrovka, Annenskaja küla üldjoonel kangekaelselt jätkata, eesmärgiga see tugevasti kindlustatud positsioon läbi murda, siis ei läheks ometi mitte korda edu arendada, sest polkudest on järele jäänud vaid viletsad riismed. Kaitsele üleminekul ei oleks väeosad võimelised korraldama isegi puhkekaitset. Tänaõhtust kõnelusest 15. armee ülemaga sain mulje, et ka tema ei ole enam kindel kaitseesegi.”

See ettekanne on parimaks tõenduseks selle raske seisukorra kohta, milleni olid viidud vastase osad meie vastupanuga.

Punaväe raske sõjaline seisukord Viru rindel kajastus ka kohe Tartu läbirääkimistel.

Sama päeva õhtul teatas kindral Soots ülemjuhatajale, et piiriküsimuses on N.-Vene delegatsiooniga kokku lepitud ja Eestile on õigus jäetud Narva jõe vasemat kallast kindlustada. Neutraalvöönd Narva jõest ida poole kuni piirijooneni pidi jääma kehtima 1922. a. alguseni. Vaieldavaks küsimuseks oli veel Soome lahe neutraliseerimise ja sõjaliste tagatiste küsimus.

31. detsembri õhtuks olid viimaks nii piiride kui sõjaliste tagatiste asjus kokkulepped saavutatud.

Eesti piiriks jäi Lõunarindel meie vägede tegelik seisukoht Irboska kõrgustikel. Viru rindel andis piir kogu Narva jõe ühes 10-versta laiause ribaga ida kaldal Eestile.

Sõjalised tagatised olid vastastikused. Meil tuli likvideerida Loodearmee. Vastutasuks oli Joffe valmis likvideerima Anvelt'i punast Eesti valitsust. Põhimõtteliselt avaldati nõusolek ka Soome lahe neutraliseerimiseks. Joffe ettepaneku peale võeti lepingusse sisse Vene nõusolek olla Eesti alalise neutraliteedi garanteerijaks, kui see rahvusvaheliselt tunnustatakse.

Sama päeva õhtul kirjutati alla vaerahu-lepingule. Leping pidi hakkama kehtima 3. jaanuaril 1920. a. kell 10.30 ja ta kestvus oli ette-

nähtud 7 päeva. See juures oli lepinguosalistele jäetud võimalus pärast nimetatud aega jätkata sõjategevust, sellest vastaspoolele 24 tundi ette teatades. Kui ei tule ülesütlemist kummagi poolt, siis pidi vaerahu automaatselt edasi kehtima. Kogu sõjategevuse vaheajaks pidid poolte väed jääma kohtadele, kus nad 3. jaanuaril 1920. a. seisid ega tohtinud liinil ega seljateguses teostada mingeid vägede koondamisi ja ümberpaigutusi.

31. detsembri õhtul Sv. Ülemjuhataja Staabl ülem, informeerides telegrammiga nimetatud lepingust Viru rinde juhatajat, tähendas:

„... väga võimalik, et punased nende kahe päeva jooksul, mis neil vaerahuni üle jääb, katsuvad siin ehk seal, iseäranis Narva rindel oma seisukohtasid parandada ja saavad ehk viimaseid katseid tegema meid ühel ehk teisel kohal tagasi suruda. Sellepärast on tarvis nende kahe päeva jooksul täiel määral valvel olla ja kui vaenlane peaks katsuma meid tagasi suruda, temale viimase visadusega mitte ainult vastupanna, vaid energiline vastulöökk anda, et vaenlast ennast tagasi paisata. Niisuguseks löögiks lubab ülemjuhataja Narva väerinnal oma reservi, kui tarvis, ära pruukida...”

Scoutspolk, kes 31. detsembriks oli koondatud Narva 1. diviisi reservi, valmistati ette tarbe korral vastulöögi andmiseks vastasele. Vastulöökk oli kavatsus anda Pjata jõe ja Narva-Jamburgi raudtee vahelises rajoonis. Vastulöögi suunas toimetati 2. jaan. Scoutspolgu ülema ja pataljoni ülemate poolt ühine maastiku ja teede luure.

Samal päeval paigutati polgu II pataljon Karlova, Komarovka rajooni. Oletatavasti taheti skaute saata liinile veel enne lepingu jõusseastumist, et pärast vaerahu lõppu, juhul kui vastane uuesti sõjategevust alustab, oleks väeosa vastulöögi valmis ja ettevalmistatud.

Peab tähendama, et samad kartused ja kavatsused häirisid väga ka vastaspoolt. Sõsojev'i andmeil punaväe rindeülema käsul pidid armeed:

- a) katkestama pealetungi ja asuma kaitsele ning kuni vaerahuni teostama intensiivset luuret;
- b) eraldama tähtsamatele suundadele tugevad varud, pidades sealjuures silmas väeosadele järjekorralist puhkuse võimaldamist ja vastase (meie. E. K.) pealetungile ülemineku korral esiosade õigeaegset toetamist.

31. detsembrist kuni 3. jaanuarini oli tegelikult rindel hõre püssi- ja suurtükitali ning luuretegevus. Seepärast võib Narva kaitseoperatsiooni lugeda 31. detsembrist faktiliselt lõppevaks.

Eesti ja N.-Vene vahel sõlmitud vaerahu-leping jäi ka pärast 3. jaanuari kehtima ja 2. veebruaril kirjutati alla Tartus rahuleping.

Kokkuvõtte.

Poolteist kuud kestnud võitlused Viru rindel kujunesid meie Vabadussõja raskemaiks päeviks. Meil tuli võidelda arvuliselt ülekaalus oleva vastasega, samal ajal likvideerida üle Narva jõe taandunud Loodearmee osad ja panna piir Loodearmee poolt kaasa toodud taudide levikule.

Nõukogude-Vene väejuhatuse eesmärk, pealetungiga Narva jõe suunas lõplikult hävitada Loodearmee, oli täitumas. Jäi teine ülesanne — Narva ja Narva jõe joone vallutamine, et see-ega mõjutada alanud rahuläbirääkimisi. Et enamlased panid suuri lootusi rahuläbirääkimiste mõjutamisele sõjalise jõuga Narva all, seda tunnistavad punaväe sõjajaloolased ka ise. Nii näiteks A. Geronimus kirjutab, et kui suurearvuline Loodearmee oli täiesti löödud, siis näis et „niisugune olukord avas kõige laialdasemad võimalused punaarmee tegevuseks Narva all. Tegelikult aga Narva võitlused osutusid vist kõige raskemaks kogu sõja kestel. Esiteks punaarmee pörkas siin kokku värskete ja peaaegu puutumata eesti väeosadega, kuna ta enda jõud olid kurnatud eelolnud perioodi raskustest. Lisaks eesti juhtivad erakonnad oskasid uuesti põlema süüdata oma armee rahvus-ükku vaimustust — samad eesti sõdurid, kes ei tahtnud sõdida N.-Vene maa-alal, näitasid nüüd üles suurt vastupidavust lahingutes Narva juures, tuliselt uskudes, et nad võitlevad rahu ja oma rippumatuse eest.”

Siin on N.-Vene ajaloolasel täielik õigus. Kui punaarmee laste võitlusvõimet püüti säilitada ja tõsta propaganda abil miitingutel, siis meie sõdurkond oli täiesti teadlik kaitse eesmärkidest ja selle tarvilikkusest. Sõdur ei olnud nüüd enam võitluses kaugel Petrogradi eel, kus tema lihtne mõistus igakord ei tajunud operatsiooni vajadust, vaid ta kaitses oma isamaad selle piiril.

Hoolimata raskeist positsioonisõja tingimustest ja lahinguist, tõusis meie sõdurkonna meeleolu. Vastase ebaedu, tema kallaletungide alaline tagasitõrjumine põhjustas meestes julguse, iseteadvuse ja üleolekutunde tõusu. See moraalne üleolek vastasest oli meil tasakaalustavaks teguriks vastase arvulisele ülekaalule.

Narva operatsioonis meie kaitse evis taktikaliselt passiivset iseloomu, meie aktiivsus piirdus vaid sellega, et varude kaasabil likvideeriti vastase sissemurdekatsed ja võeti tagasi seisukohad, mis siin-seal olid ajutiselt langenud vastase kätte.

Kuna kogu selle aja kestel olid käimas läbirääkimised N.-Venega rahutegemise eesmärgil, siis poliitiliselt ei peetud soovitavaks, et meie väed rindel oleks avaldanud erilist aktiivsust, organiseerides suuremaid vastupealetunge, nagu see sündis näiteks 1919. a. kevadel.

Tundub aga, et meie tegevust mõjutasid ka eelpooltoodud psühholoogilised motiivid ja avalik arvamine, mis pooldas peatset rahu sõlmimist. Kuid ei saa eitada ka meie väeosade väsimust.

Vastase tegevuse eesmärk, meie rinde läbimurdmine ja Narva vallutamine kontsentristlike löökidega oli ideeliselt õige, kuid meie suutsime küllalt kiirelt oma varusid vastu saata ja vaenlase katsed likvideeritakse äärmiselt aktiivselt.

Säärane kaitsetegevus aga tingis tugevate varude olemasolu. Seda rõhutas korduvalt Sõjavägede Ülemjuhataja ja seda ka täideti.

Teisest küljest, varuosade poolt rindel viibivate väeosade sagedane vahetamine ja viimaste varru tõmbamine, lahendus ka väeosadele nii hädavajaliku puhkuse võimaldamise küsimuse.

Märkimist väärib ka juhtimise kujunemine.

Rinde juhatuse moodustamisega ja diviisidele kaitseleikude määramisega oli juhtimine kõrgemal astmel läbiviidud sirgjoonelisel.

Kuid oma ulatuses see ei pääsenud veel täiel määral mõjule; kestnuks aga sõjategevus edasi, oleks see lahendus andnud meile senisest tundu-vaid paremusi.

Madalamatel juhtimis-instantsidel, neil juhtudel, kus mitme väeosa allüksused seginesid või teotsesid koos ühise ülesande täitmisel, lahenes küsimus sageli koha peal — juhtima asus harilikult energilisem ja teovõimsam allüksuse ülem.

Lõpuks väärib allakriipsutamist meie vaherahudelegatsiooni koostöö Sõjavägede Ülemjuhatajaga. Vastastikune informatsioon aitas positiivselt kaasa meie poliitikal ja strateegiale. Meie delegatsioon, kadunud J. Poskaga eesotas, oli teadlik, et riiklikku iseseisvust ja rahu ei saavutata üksi poliitikaga, vaid seda tuleb kätte võidelda.

J. Poska sõnad:

„Maitsem rahu, aga hoidkem alal ja kasvatagem oma sõjalist jõudu!” olgu meile juhiseks ka tulevikus.

Allikad:

Vabadussõja Ajaloo Komitee arhiivi dokumendid.

Eesti Vabadussõda II.

Kol. J. Maide ja ltn. E. Valdin.

Eesti Rahvaväe 9. jal. polk.

A. Võting.

6. Jalaväe polk Vabadussõjas.

J. Maide.

Scouts Rügement Vabadussõjas.

Ülevaade Eesti Vabadussõjast.

Eesti-Vene rahulepingu sõlmimise käik.

Ajakiri „Sõdur“ nr. 50—52 1935. a.

E. Laaman, Eesti iseseisvuse süünd.

E. Sõsojev.

Strategitšeskij otšerk Narvskoj operatsii.

6. JALAVÄEPOLGU RIDADES

võitlustes Landeswehri vastu.

P. Purtsak, 6. roodu veltveebli k. t.

Vaikus enne tormi.

Olles punased Volmarist väljatõrjunud asusime linna. Volmarist edasi meil neid jälitada ei tulnud. Linna elanikud suhtusid meisse kes kuidas, — leidus siiski palju neid, kes meis nägid omi sõpru aga ei puudunud ka vastased. Meie tegevuseks jäi peamiselt ainult kohalik valveteenistus ja mehed puhkasid pärast pingutusi. Paljudel tekkis isegi lootus, et nüüd ehk sõda pea lõpeb ning pääseb koju. Teati küll et sakslased olid kukutanud Läti Ulmanise valitsuse; selle juures nad pugesis Needra seljataha. Et meil tuleb nendega võidelda, seda veel ei ustud. Elasime nõnda Volmaris ilusaid päevi. Lisaks harilikule toidule oli meil nüüd veel ka piim, sest meil oli ju vooris kari mis võetud punastelt. Kuidas see Landeswehri vastu minnes likvideeriti enam ei mäleta.

Juuli algul saadi teateid sakslaste liginemisest Võnnule ja et meie vägede juhatus tahab takistada nende edasitungi. 5. juunil kuulsime, et sakslased on tulistanud meie soomusrongi ja on olnud ka teisi kokkupõrkeid meie vägede ja nende vahel. Nüüd oli kõigile selge, et meil nendega tuleb õiendada arveid. Mäletan ühte juhust, mis näitab kuivõrd vähe paljud inimesed selleaegses poliitilises Paabelis oskasid orienteeruda. Öhtul enne Volmarist Landeswehri vastu minekut oli minul kõnelus ühe läti neiuga. Jutu seas vihjas neiu, et

meie võivat nüüd rõõmustada kuna meie sõbrad ja mõtteosalised Riia poolt meile tulevad vastu ja juba lähemal päevil võime nendega ühineda. Kui tähendasin, et see mitte nii ei ole, vaid sootuks vastuoksaks, oli tema imestus suur. Selgitasin neiuale niipalju kui suutsin meie ja nende vahest. Kui-gipalju ta sellest vist aru ei saanud, sest tema meelest võis saada õndsaks ainult Marksi ja tema mõtteosaliste järele käies ja kui ta sellest hakkas jutustama, siis voolas kõnelus sellise vaimustusega, et näis nagu oleks ta elus õppinud ainult seda.

Lahkumine Volmarist Landeswehri vastu.

6. juuni keskpäeva paigu saime käsu koguneda linna äärsele platsile. Meie pataljon rivistus nelinurkselt. Vähesse ootamise järele ilmus polgu ülem kapten K. Tallo. Asudes nelinurga keskele, pidas ta meile lühikese kuid selgesisulise kõne. Selle sisu üksikasjaliselt enam ei mäleta, kuid selle üldine mõttekäik oli: astume uuele vaenlasele vastu kui mehed ja lööme ta pihuks. Ärgu andku keegi ennast vangi, võidelve elu ja surma peale. Polgu ülema kõne lõppedes kõneles veel pataljoni ülem kapten A. Jaakson — ja siis püssid õlale ja vastu uuele vaenlasele! Volmari tänavad rökkasid eesti laulust. Meie rood algas rännakut lauluga „Küll selle s... ilma sees näeb risti-vaeva igamees“. Meeste samm oli julge ja enesekindel. Iga

ti paistis, et ta hetti minna! See ei ole olukorra ilustamine ega tagantjärele hooplemine, see oli tõesti nii.

Tänavate äärtel oli rohkesti volmarlasi meie lahkumist vaatamas. Annetati ka mittepuhkenud sireliõisi, mida sõdurid pistisid püssiraudadesse. Neiu, kellest eelpool oli juttu, annetas mul-

Soomusrongide Diviisi Kuulipildurite Kursus 1919. a. suvel Valgas.

le punase õie; ei tea, kas see pidi mõjuma minu meelsusele.

Teele asumine oli minule väga vaevaline. Külmetasin korra talvel Kureli mõisa juures pea terve päeva vaenlase tule all lumehanges ja kui sealt viimaks lahkusin, siis olin otse kange. Vist selle järeldusel jäi minu parem jalg tuimaks ja sellest kadus jõud; pidin käimise juures seda järelelohistama; oli umbes selline tunne kui vahel halvast asendis istumise tõttu jalg „ära sureb“. „Vedasin“ ennast kuidagi ikka teistega kaasa. Läksime Volmari jaama, asusime rongile ja sõit algas Võnnu poole.

Jõudes Loode jaama peatus meie rong ja seal kuulsime, et Võnnu on langenud. Jaa-

miseks ei tahetud sedapuhku tarvitada niipalju roopaid ja et küllalt oli juba ka nähtud siis pöörduti tagasi. Tagasiteel teatati, et Joannenhofi mõisas, mis asus umbes 700 m kaugusel raudteest on nähtud saksa ratsanikke. Et veenduda, kas sakslased asuvad mõisas, otsustati saata sinna mõni granaat. Suurtükiohvitser asus oma surmakülvaja juurde ja käsutas „numbrid“ kohtadele; siis kutsus ta ka meie roodu ohvitserid vaatama kuidas tema „Uku“ töötab. Töö oli tõesti aus, raks järgnes raksule imekiiresti ja mõisa katus silmapaikselt suitsu ja tolmu, kuid mingit vaenlase liikumist seal siiski märgata polnud. Suurtükiohvitseri nime ma ei mäleta, eesti keelt rää-

1. suurtükiväe-polgu 1. patarei võitluste ajal Landeswehriga.

mas olid mõned läti kooliõpilased, kes rääkisid õudseid üksikasju linna langemisest; linna kaitsjaid tulistatud majaakendest ja tehtud neile elu kõigiti kibedaks. Pealetungivate sakslaste arv olnud suur.

Järgmisel hommikul paigutati meid positsioonile Rauna jõe kaldale 2. Läti Võnnu polgu asemele. Lõuna paigu käsutati pool roodu soomusrongile ja tegime luurekäigu Võnnu poole. Sõites üle ühe silla oli raudtee seal rikutud: roopad olid tihedalt lastud puruks. Aga küll edenes nende asetamine uutega kiirelt soomusrongi meeste käes! Varsti võisime jälle edasi liikuda. Nägime mitmel pool sakslaste valvetõkkeid, kes kohe tagasitõmbusid, kui neile anti mõni vaolang kuulipildujast. Eelpool oli tee aga juba sedavõrd rohkesti rikutud, et selle paranda-

kis ta puudulikult; selleasemel rääkis ta aga kolme keelt — eesti, saksa ja vene — korraga. Parunite kirumises ei suutnud selle mehega keegi võistelda ja tema keelte-paabelis kukkus see väga huvitavalt ja omapäraselt välja. Olen eelpool unustanud tähendamast, et Volmari lahingu aegu ootamatult lahkus meie roodu ülem al.-kapten Bergmann ja tema asemele määrati leitn. Kulbok.

Lahkunud roodu ülem kapten Bergmann oli oma alluvatele lahke ja sõbralik ülemus, karmi kätt ei armastanud ta kunagi tarvitada, raskemate eksituste puhul vahel küll vihastas ja ähvardas kõvasti karistada aga pea alati see jäigi ähvarduseks. Alluvad pidasid „Josepist“, nagu teda ei tea mis põhjusel kutsusime, kõik lugu, kuid te-

mas oli ka see „midagi“ mis ka teenistuskohuste mittetäitmisel alluvatele sisendas, et ta on ülemus.

Leitn. Kulboki vahekord alluvatega oli äärmiselt sobiv, väljaspool teenistust mitte-ülemuslik. Vaba aja veetmisel etendas tal tähtsat osa sportimine: veeti sõduritega sõrme, vägikaigast jne. Sõdurid omaltpoolt oskasid hinnata oma „Vana“ sõbralikku suhtumist. Allpool jutustan episoodi, kui võrd „rabitud“ olid kõigest sellest ootamata pealtvaatajad.

Esimene Võnnu lahing.

8. juuni. Imeilus kevadhommik. Meie ümber maaliline Võnnu maastik. Kõikjal ärganud lindude laul. Inimest, kes seda oskas näha ja kuulda, ümbritses ainult ilu.

Sel ilusal varahommikul saime käsu valjutada Võnnu. Algasime edasilikumist koos 7. rooduga. Jõudes Koiva jõe parve juure algas üleminek parvel. Parve suurus ja kandejõud ei lubanud ühe korraga minna parvele rohkem kui 20—25 mehel, kuid jõe ületamine teostati siiski kiiresti. Ohvitseride mõningate ratsudega oli tegemist, need tõrkusid minemast parvele. Seda nähes 7. roodu ülem lipn. Riismann, kes omas eriti toreda ratsu, hüüdis teistele ohvitseridele: „Mis te nendega jändate, vaadake ma näitan teile kuidas kasakad ületavad Doni jõge.“ Õelnud seda, hüppas ta sadulasse, ajas hobuse kaldale ja sundis minema jõkke. Parve kõrval oli jõekallas veepinnast üle meetri kõrge. Esiti loom tõrkus, kuid viimaks allus sunnile ja hüppas vette. Kukkumishoo ja ratsaniku raskuse all kadus hobune vee alla; lipnik hakkas ratsmetest järsult rebima, viis aga sellega hobuse tasakaalust välja ja korra tõustes väjus loom uuesti. Nüüd libises ka „kasak“ sadulast ja hakkas üjuma, tema ratsu aga appus. Kiskusime uppunud looma kaldale, kus peremees teda kahjatsevalt vaatas kuna teised ohvitserid märga jalameheks jäänud „kasakat“ ja tema Doni ületamist mitte just kiitvalt ei arvustanud. Lähenedes Võnnule nägime endi ees mõningaid sakslaste valvetõkkeid, kes aga meid nähes ilma pauguta tagasitõmbusid. Kui meie ahelik oli umbes 3 km kaugusel Võnnust peatusime järsul orukaldal kuna meie ja Võnnu vahele jäi tasane lausikmaa. Minu rood asetses roodudest paremale. 7. rood meist paremale; 8. rood oli meist vasemal. Väevalt olime endid asetanud ahelikku kui läks lahti lausa põrgu. Meie soomusrongide ja patareide suurtükid andsid sellist kiirtuld, et nende

paugud sulasid ühiseks müräks, mida täiendas veel vastase granaatide, pomide ja miinide lõhkemismüra ja neid tuli sealtpoolt mitte just vähem kui meie saat-sime neile.

Sibasime nõnda ahelikus, kuna üle meie peade vingusid vastamisi šrapnellid ja granaadid. Tabamusi meie aheliku pihta oli siiski väga vähe. Enamik mürske, mis nähtavasti olid määratud jalaväele, lendasid üle ja lõhkesid all orus, kuna asusime järsul orukaldal; ainult mõni granaat lõhkes aheliku eel.

Sõbralik läti talupoeg minu elupäästjana.

Lebasin ahelikus meie roodu pahemal tiival raudtee läheduses viimase mehena, minust raudteeni, kus tulistas meie soomusrong oli umbes 50 m. Korraga nägin, et oru kaldast ronib üles üks mees, kes läks minust pahemal lamava mehe juure, rääkis sellele midagi ja, kui viimane osutas käega minu suunas, hakkas siis lähenema minule. Tulles juurde teatas mees, et tema teab kus asuvad Landeswehri patareid, mingu mina ja õelgu seda oma suurtükimeestele. Mees laskus tagasi orgu ja mina võtsin oma püssi ja läksin soomusrongi juurde saadud teadet edasiandma. Peatusin viivu soomusrongi juures, vaadates kuidas mehed seal töötasid; särgiväel, üleni higist märjad saadeti mürsk märsu järele suurtükitorusse. Seda nähes mõtlesin, et neid segada on mõttetu, kui mürske nii hoolega saadetakse, siis teatakse ka kuhu saata. Pealegi oli soomusrongil üks Rauddiviisi ohvitser, kes meie poole tuli üle sama lahingu ajal ja muidugi meie omi ka tarviliste andmetega varustas. Ja kuna see härra just suurtükiplatvormil seisis, siis otsustasin minna tagasi oma kohale neid tülitamata. Pöördunud tagasiminekuks ja astunud paar sammu, käis hirmus rakstatu ja kohalt, kus varem lamasin, tõusis üles hiiglasuur mul-lasamma. Seda nähes tänasin südamest oma saatjat. Asusin tekkinud trehterisse, mis veel vängelt lehkas mürsust.

Päike hakkas vajuma õhtusse, kuid meie, jalaväelased, lamasime endiselt ahelikus, võtmata osa lahingust. Näis, nagu tahaks suurtükivägi ilma meieta vallutada sakslastelt Võnnu. Saabus õhtu. Suurtükide duell vaibus, kuid meile edasitungi käsku ei antud. Umbes kesköö paiku anti aga käsk tagasitõmbuda, mida täites meile tundus, et meie üritustes midagi on läinud vil-tu. Tõmbusime tagasi umbes 2—3 km. Meie rood jäi peatuma raudtee äärde. Magasime

enamasti raudteetammi varjus lageda tae-
va all; ainult vähestel õnnestus asuda
raudteevahi majasse. Järgmisel hommikul
enne päikese tõusu kuulus paremalt tii-
valt, kus asetus 8. rood, ägedat suurtüki- ja
pompipildujamürinat, millele pea järgnes
kuulipildujate äge ragin. Paiskusime kohe
ahelikku piki raudteekraavi, kuid tegevus-
se astumise asemel saime käsu taganeda.
Taganemise suuna võtsime Joannenhofi
mõisa peale, mis asub Koiva kaldal. Teel
tehti roodu aliohviteridele teatavaks, et Koi-
va tuleb ületada ujumisega või läbimine-
kuga. Jooksime sellepärast nii ruttu kui
minu jalg lubas rms. Tiku'ga, kes valdas
läti keelt mõisa, et leida seal inimest kes
teab jões madalamat kohta. Mõisa õuel
kohtasime vanemat naisterahvast, kes tea-
dis otse mõisa ligidal olevat sellise koha.
Kutsusime naise kaasa kohta kättenäitama.
Naine seletas, et üsna kitsas seljandik lä-
heb seal kohal risti üle jõe ja et vesi ula-
tab ka lühemal mehel ainult kaenlani, ku-
na aga vastaskaldal on tunduvalt süga-
vam, mis tuleb ületada ujudes.

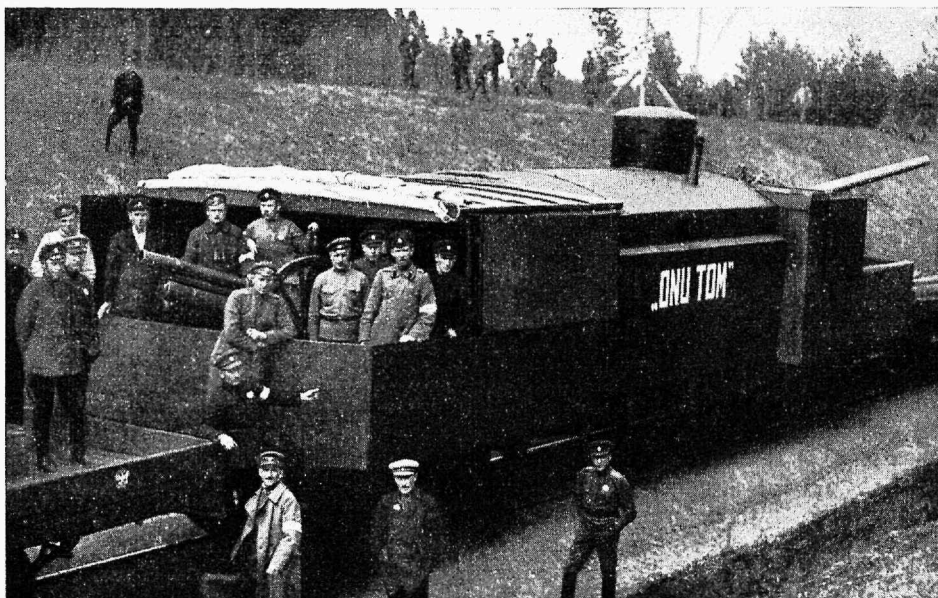
Saatsime esimestena jõe läbistama mõ-
ned paremad ujudad. Naisel aga ei lubatud
enne lahkuda kui oleme veendunud tema
sõnade tõelisuses. Teised kaldale jääjad ei
tähtnud seni oodata kuni esimesed jõuavad
üle ja tahtsid omapead, kus keegi heaks
arvas, läbistada jõe. Seda suudeti takis-
tada valju ähvardusega, lasta maha igatüks
omapead kohalt lahkuja. Vahepeal olid
esimesed mehed ületanud jõe ja naise sele-
tused osutusid täitsa õigeks. Vastaskaldal
tuli natuke ujuda sest 6—7 m sellest kaldast
eemal kadus äkki põhi jalge alt. Hakkas
hanereas jökke minek. Ülejõudnud töid pik-
kad latid, et ujuda mitteoskajaid vastas-
kaldal olevast sügavikust nende abil üle ai-
data. Kõik läkski hästi. Kui mehel põhi
jalge alt kadus, haaras ta lati otsast kinni
ja pääsis selle abil kaldale. Juhtus ka väik-
seid viperusi. Mõned võtsid saapad jalast
ja pealisriided seljast, hoides neid jõe lä-
bistamisel pea kohal. Kuna aga seljandik
oli väga kitsas, siis oli vähemalgi kõrvale-
kaldumisel vesi kohe üle pea ja kogu va-
randus sattus Koiva voogudesse, kantuna
veest Riialahe poole. Kahjukannatajaid
trööstiti sellega, et kui Landeswehri kihuta-
me Riiani, siis nad seal saavad jälle kätte.
Oma saabastest ja riietest jäid sedasi ilma
4—5 meest; paar meest jäid ka püssita.
Tervetena ja eluga pääsesime aga kõik,
kuna aga ühes teises roodus, kus meestele
oli lubatud jõe ületamisel rohkem vabadust
nii mõnedki uppusid.

Koiva kaldal kasvas seal kohal männi-
mets. Asusime metsas märjadena ja meele-
olult ka just mitte kõige roosilisemas tujus
kui õnnetuse kehasused. Riietuselt olime
ennegi juba õige nürused. Ja kõigele veel
lisaks need peaaegu alasti ja paljajalu
jäänud. Kõigele aga lisandus veelgi kroo-
niks teadmine, et kellegil pole palakestki
leiba. Üle Koiva aga mürisid suurtükid ja
podisesid kuulipildujad. Meil polnud ai-
mugi mis seal sündis ja kuhu poole tuleb
minna.

Saabus viimaks lõuna. Liikusime edasi
ja peatusime ühel lagendikul, mille serval
asetes vilets hurtsik. Et meestel kõhud
olid tühjad läksime vaatama, kas ehk ei
saa seal midagi hamba alla ehkki enestel
oli selleks vähe lootust. Hurtsiku elanikeks
olid vanad tudikesed, abielupaar. Esitasi-
me neile oma palve, mida kuuldes pere-
naine puhkes nutma ja seletas, et temal ei
ole kahjuks muud kui ainult leiba, seda ta
võivat anda. Tõi siis eideke kõik oma lei-
vatagavara ja andis meile, ise seejuures
kogu aeg suure häälega nuttes. Kui temale
selle eest pakkusime raha, siis tõrjus ta
seda kohe kahe käega tagasi seletades, et
tema selle eest midagi ei taha. Saime sel-
lest niivõrra liigutatud, et maksime leiva
vähemalt kolmekordselt kinni, pannes raha
lauale, sest vanake seda vastu ei võtnud.

Kui olime söönud leiva ja omad hilbud
kuivatunud, nägime korraga metsavaheli-
sel teel ühte meie ohvitseri sõitmas kaari-
kul. Roodu ülem tundis sõitjas ära polgu
adjutandi ja kui viimane peatus, siis kuul-
sime, et seisukord polevatki nii väga paha,
sakslased olevat peatatud ja enamik meie
roodudest olevat kindlatel positsioonidel.
Ta näitas roodu ülemale kaardil koha, ku-
hu tuleb meil asuda. Ainumaks suuremaks
kaotuseks olevat ühe patarei jäämine saks-
laste kätte.

Võtsime püssid õlale ja lühikese käimise
järele olime jõudnud meile määratud koha-
le. Seal kuulsime, et ka mahajäänud pata-
rei oli päästetud, mis meie tuju tõstis märk-
sa. Meie uus asukoht oli Sveriti talu joo-
nel, roodu vasak tiib ulatas ühe metsavahi-
elamu õueni, koha nime kahjuks enam ei
mäleta, Võnnust aga olime eemal 6—7 km.
Asudes uuele kohale hakkas sakslane meid
pommitama suurtükkidest, mis kestis umbes
tund aega ilma meile kahju tegemata, sest
kõik mürsud langesid umbes 200 m üle meie
aheliku. Suurtükitle lõppedes jäime oota-
ma jalaväe pealetungi, mida aga ei järg-
nenud.

Soomusrongi nr. 3 suurtükikiviplatvorm „Onu Tom“ võitluste ajal Landeswehriga.

Võnnu vaherahu.

Ootamatalt tuli teade, et liitriikide vaheltsobitusel sõlmitakse vaherahu ja pea paistiski maanteel tolmupilv, millest viivu hiljem paistis auto, mis oli dekoreeritud Inglise, Prantsuse ja Ameerika lippudega. Meie rindest läbi sõites, hakkas üks autos istujatest püsti tõustes Ameerika tähelippudega kahele poole lehvitama märguandeks sakslastele, kuid hoolimata sellest kostis sealpoolt lühike kuulipilduja podin ja tee auto läheduses aina tolmas sinna langevatest kuulidest. Nagu kuulsime, ei olla kuulid tabanud autot.

Järgmisel päeval, 10. juuni, hommikupoollel tehti meile teatavaks, et on sõlmimisel vaherahu ja meie esindajad on läinud Võnnu vaherahu tingimuste üle läbirääkima. Meile keelati igasugune tulistamine. Sakslased aga vaherahust suurt ei hoolinud, sest mõni tund hiljem ilmus nende lennuk, lennates üle meie rinde õige madalalt; oleksime heameelega saatnud sellele mõne kuuli, seda siiski ei lubatud. Ka teistes punktides rikkusid sakslased mitmel pool vaherahu, mis meid küll üpris väga vihastas, kuid sellele vaatamata meie pidasime antud lubadust.

Sama päeva hommikul valmistas vaenlane meile ilusa üllatuse. Nimelt näinud 6. roodu mehed lähenevat maanteel tolmupilve, mis liikunud suure kiirusega nende poole. Mehed arvanud, et liigub ehk vaenlase ratsavägi, kuigi läbi tolmu ei olnud õieti midagi näha. Mõni aram mees olevat isegi katsunud sellele aegsasti „teed anda“. Lähem

hemale jõudes nähtud üllatuseks, et olid küll hobused kuid ratsaniketa. Nimelt olid sakslased hobused, kes sõõnud ühel ristikehinaväljal, meie suurtükimürskude lõhkimisest nende läheduses ära ehmunud ja suuna meie poole võttes pistnud jooksu. Saime ligemale 50 toredat looma mis olid meile tarvis justkui marjaks.

Hiljem ilmusid sakslased valge lipuga hobuseid tagasi nõutama, toonitades, et vaherahu oli juba maksev ja sellepärast neil on tuline õigus saada hobused tagasi. Seda siiski ei tehtud. Muuseas vastatud neile, et sõjas ei ole kombeks vabatahtlikult ületulnud anda vaenlasile tagasi. Meie oma asukohalt seda pilti kahjuks ei näinud, aga ühist rõõmu jagasime ilusa sõjasaagi üle teistega meeleldi.

Vaherahu kestel olime siiski hoolsalt valvel, et olla kaitstud igasuguste üllatuste vastu. Meie valvepostid asusid tihedas noores männikus, sakslaste omad samas üle külavahelise tee. Korra valvepostilt tulles jutustasid sõdurid, et sakslased on neid hakanud kividega ootamatult „pommitada“. Pärast seda hakkasid meie tunnimehed valvepostile minnes endid rikkalikult kividega varustama. Alatasa võis näha, kuidas mehed, kelle järjekord oli asuda postile, hoolega korjasid põllult parajaid kive. Postilt tulejad mehed aga omakorda teadsid jutustada, kuidas vastase poolt olla kuulnud nii mõndagi rõõgatust, mis tõestas tabamusi. Aga ka meie omad said nii mõnegi müksu.

Ohvitseri 9. polgu II pataljoni komandopunktis Lemsalu all võitluste ajal Rauddiviisiga.

Meie pahemal tiival asuva metsavahimaja elanikkond suhtus meisse nähtava vaenuga. Pöördumisel nende poole kas vene või läti keeles ei vastanud keegi meile sõnagi; viimaks keelas roodu ülem meile neid üldse kõnetamast. Abielupaaril oli kolm väikest last. Ühel ilusal päeval kui meest ei olnud kodus hakkas sakslane meid järsku välisuurtükkidest tulistama, vaatamata vaherahule. Mürsud lõhkesid võrdlemisi talle lähedal, üks mürsk aga lõhkes maja otseses läheduses, mille mõjul maja aknad purunesid. Selle peale jooksis naine majast kisades välja, tema järel karjuvad lapsed. Nähes meid õuel lamamas jooksis ta minu juurde ja läbi hirmukisa hädaldas päris heas vene keeles: „Armas härra, ütlege ometi kuhu pean ma oma lastega nüüd minema.“ Silmasin õuel kividest võlvitud ja pealt mätastega kaetud keldrit ja soovitasin talle minna sinna varjule. Naine päris veel, kas see pakub ka küllaldast kaitset, samas aga tiris ta juba lapsi keldri poole. Tuli veel 4—5 granaati ja siis lõppes tulistamine. Naine, väljudes keldrist, tuli kohe minu juure käes väike tünnike võid ja leiba, tänas mind läbi nutu, andes või ja leiva mulle üle, siis jooksis ta veel korraks keldrisse, kust ilmudes tõi mulle veel endisele lisaks püti koorimata hapupiima. Kutsusin kohe läheduses olevad kaaslased omale külla, sest enese jaoks leidsin seda kõike olevat liialt palju. Sõime siis maitsevate vahepala ja imestasime kuidas vahest hirm isegi sellise inimese, keda muidu nähagi ei taha, teinekord teeb

armsaks ja sellest ajast peale oli perenaine meie vastu alati otse lahkus ise ja ka ta mees, kui ilmus koju, „oskas“ nüüd rääkida.

Läti 2. Võnnu polk vahetab meid rindelt.

15. juunil anti meil teada, et Läti 2. Võnnu polk tuleb meie II pataljoni vahetuseks ja viimasele antakse väike puhkus. Ootasime siis õhtu saabudes pikisilmi vahetajate tulekut. Hakkas juba koitma kuid lätlasi polnud kusagil, ja roodu ülem leita. Kulbok saatis mind vaatama milles seisab asi. 2. Võnnu polk paiknes umbes 1—1½ km taga-pool ühes mõisas. Võtsin oma püssi ja padrunid ja ruttasin mõisa. Jõudes mõisa mulle näis, et olen järsku sattunud õndsasse tsariaegsesse väeossa. Kõigil ohvitseridel olid kuld- ja hõbeõlakud ja kelle aukraad võimaldas, sel isegi kannused saabastel, ei puudunud ka akselbändid; sõdurite enamik ei omanud vormiriietust, kuid allohvitserid olid juba õlakutega ja aukraad vähemalt tindipliatsiga joonistatud sellele. Pika otsimise peale leidsin viimaks polgu ülema üles, kellele andsin edasi, et palutakse rutata vahetamisega, sest lähedal väljal vastu päikest ei jää väeosa liikumine sakslastele nägematuks. Vähe aja pärast marssiski polk mõisast välja.

Vaadates nende arvu, kes meie II pataljoni pidid äravahetama, mõtlesin endamisi, et nüüd see rinde koht saab palju tugevam. Meid tuli kilomeetri peale 70—80 meest, neid oli aga kindlasti poolevõrra rohkem.

Teel alustasin ühe allohvitseriga juttu ja küsisin muuseas, miks neil kõigil on kaasas nii täistuubitud seljakotid. Küsitav seletas mis neis kõik sees olevat; ei puudunud isegi vooditekk. Kui tähendasin, et sellise koormaga ei jõua ju sakslast, kui see putku paneb, küllalt kiiresti jälitada ja halvema juhul, kui tuleb ise liduda nende ees, tuleb see kõik küll minema visata. Selle peale päris lätlane kas meil siis kõike seda ei ole. Vastasin, et peale selle mis minu juures näed ei ole meil midagi kaasas, s. o. püss ja padrunid ja mis on kellelgi veel peale selle, see on vooris.

„Üllatus“ läti ohvitseridele.

Päike hakkas juba tõusma kui jõudsimetsavahimaja õuele. Sakslased, kas ei märganud meid või oli sel mõni teine põhjus, aga kohale tülitamata meie jõudsimetsa. Väeosa peatati ja polgu ülem soovis, et teda juhataataks meie ülema juurde. Temaga tulid kaasa veel mõned ohvitserid ja akselbantides adjutant.

Jõudes läti ohvitseridega kohale, oli poistel parajasti käimas „vägikaika“ vedamine leitn. Kulbokiga. Läksin nende juurde ja teatasin, et Võnnu polk on saabunud ja seisab ligidases metsas, kuna ohvitserid soovivad temaga rääkida. Seda kuuldes leitn. Kulbok sõnas oma meestele: „Poisid jätke nüüd järele“. Tõusis kohe maast, otsis oma „soni“ rohust üles ja lähenes lätlastele, esitledes end neile. Olen elus vaevalt näinud nii imestunud nägusid, kui olid noil lätlastel. Sellejärele asetati meie mehed lätlastega ja meie asusime kiirmarsil teele, et Bauze järve äärsetes taludes vee-ta meile lubatud puhkeajaga.

Meie kauoodatud puhkuse luhtumine.

Asudes Bauze järve äärsetesse taludesse jõudsimetsa vaevalt lõunatada ja mehed, kes olid huvitatud kalastamisspordist, otsisid paate ja võrke et hakata kalastama. Juba olidki kõik tarvilikud atribuudid koos ja taheti hakata minema järvele, kui tuli ootamata teade — lätlased on lasknud rinde murda läbi, mõned roodud olla ohvitseride nõuandel tahtnud võitlusest kui mõtte-tust loobuda, et mitte pärast ei tuleks seda eestlastest keedetud suppi süües põletada oma suud. Lätlasi kirudes võtsime jälle püssid õlale ja sammusime tuldud teed tagasi. Teel saime kuulda, et rindel on kord jälle seatud jalule. Muutes suunda asusime ühte koolimajja, mis asus Võnnu tee ääres kuid sealse muidu nii maalilise maas-

tiku kohta väga ilmetul kohal. Uuel asukohal oli meie ülesandeks valvata ja kaits-ta Võnnu teed. Väga meile seal peale ei rõhutatud, kuid tõusev ja vaibuv tulevahetus oli alati. Ühel õhtupoolikul nägime Võnnu poolt lähenevat meile üht 2-he hobuse tõl-da rukkivälja vahelisel teel. Avasime selle-le kuulipildujatule. Hobused langesid kui niidetud. Aeg-ajalt roomas rukkist sõiduki juure sakslasi, kes aga meie poolt kohe võeti „kirbule“. Nõnda nokkisime neid mitu maha ja nende laibad jäid vankri juurde. Meid huvitas väga teada saada, mis täht-sat seal vankris on, et sellele lähenedes riskeeritakse eluga. Kuid läheneda ei las-tud ka meil, kuna meid hoiti tule all.

Õõ saabudes hiilis siiski üks meie sõdur vankrini. Selles olnud neli sõiduvankri ra-tast ja ei midagi muud. Vankri juures ol-nud 4—5 langenut sakslast. Asusime koo-limajas umbes nädalapäevad, ilma et oleks juhtunud midagi tõsisemat kuna aga mujal rinnetel käis tõsisem võitlus mis eriti oli äge Stolbeni mõisa all.

21. juunil ilmus meie seisukohtade koha-le sakslaste luurelennuk, päeva jooksul käis ta mitmel korral meie närve pinguta-mas. Küll tulistasime seda püssidest, kuid tagajärjeta. Öhtu eel ilmus lennuk jälle. Andsime jälle tuld nii palju kui suutsime. Lennuk pöördus tagasi. Samas aga pöör-dus ta äkki ümber ja tuli uuesti meie poole. Avasime muidugi jälle tule. Korraga kõikus lennuk ja hakkas vajuma ning kukkus, jõud-mata oma rinde taha. Lennukis viibijad hüppasid välja ja jooksid metsa. Valvasi-me hoolega, et sakslased ei saaks lähene-da lennukile. Samuti valvasid nemad meid. Korraga tulid meie mehed heale mõttele: mindi taludesse ja toodi sealt hulk kõisi; öösel üks sõdur sidus kõie enesele ümber keha, roomas lennukini ja kinnitas sellele kõie teise otsa ning siis ühisel sikutamisel tõmbasime selle „oma hoovi“, tõstsime seal selle vankrile ja saatsime Loode jaama. Lennuki kerel oli näha rõhkesti kuulide ta-bamise jälgi, saatuslikuks oli sellele aga saanud üks kuul mis bensiini paagist oli jooksnud läbi.

Roodu asumine Stolbeni mõisa.

Roopta vallutamine.

22. juunil saime käsu jätta maha oma senine seisukoht ja asuda Stolbeni mõisa abiks seal võitlevatele roodudele. Teel sin-na, kui jõudsimetsa juba mõisa lähedale, kuul-dus sealt ägedat lahingukära. Püsside ja kuulipildujate ragin sulas ühiseks kärinaks

kuna suurtükide haugatused selles põrgu-kontserdis basside osa etendasid. Tuli tahtmata mõte — seal saab leili.

Korraga lakkas lahingukära ja kõik jäi vaikseks. Kui jõudsimme kohale ei lastud enam prukuugi. Asetasime 7. roodu, kes läks puhkusele. Kui neilt vahetuse ajal pärisime millest nii järsku lakkas tulistamine, ei teadnud ka nemad seda seletada — Landeswehr olla kuni kella 23-ni tulistanud nende seisukohti ägedasti, kuid siis korraga vaikinud. Lõpetades vahetuse käsutati teenistusest vabad mehed kohe puhkama, kuna järgmisel päeval enne päikese tõusu pidi algama meie üldine pealetung. Roodu ülem käskis minul jääda härrastemajja seal asuvate meeste juure, kuna ta ise teiste ohvitseridega asus valitsejalamusse. Paruni magamisetoas oli uhke baldahiiniga ja siidtekiga kaetud voodi. Otsustasin öö enne rasket tööd veeta selles. Heites sellesse pehmesse hellitatud inimese pessa puhkama tuli tahtmata mõte, et kui selle omanikule keegi varem oleks ennustanud, et kord tema uhkes voodis saab magama tema vastu võitlev moonamehe poeg, ta ei oleks seda küll ilalgi uskunud.

Järgmisel päeval enne päikesetõusu koondasime omad read pealetungiks. Eelmisel õhtul sakslased olid asunud mõisast umbes 1 km kaugusel, kust kergesuurtükkidest ägedasti tulistasid meie seisukohti. Meie ahelik hakkas liikuma ühe talu suunas, oodates iga silmapilk tulistamise algust vastase poolt, kuid imelik, kõik jäi vaikseks. Jõudsimme juba taluni, aga ei

ühtegi lasku sealtpoolt. Taluõuele jõudes ei leidnud meie selles ühtegi inimhinge; õuel ja viljapuucias vedeles aga kõikjal kuulikaste ja muu sõjamaterjali riismeid. Ei olnud kellegilt ka pärida, kuhu on läinud sakslased. Liikusime edasi, arvates, et küll ta enesest kord elumärki annab kui ta kusagil on ees meie teel. Edasi oli tee ääres üks koobaselamu millesarnast Eestis küll pole näinud; selle lähel seisis vanamees, esimene inimhing meie teel. Pärisime mehelt teateid sakslaste kohta, aga ta teadis ka üsna vähe. Olid neid siin eila kõik kohad täis, kuid öösel kadusid — ei tea kuhu.

Liikusime ahelikus edasi, side teiste roodudega katkes, sest olime jõudnud neist juba kaugemale ette. Oodates neid viimaks järele peatusime ja siis silmasime ühte ratsanikku teed mööda meie poole kihutamas. Oli pataljoni ülema käskjalg. Meile teatati, et Roopa alevini on kogu maa-ala Landeswehrist puhast ja edasi võib liikuda kaupakolonnis. Koondusime teel rühmade marsi kolonni ja sammusime lauluga edasi. Tee ääres vedeles rohkesti saksa karvanahkseid seljakotte, surnupealuude kujutustega kiivreid ja püsse. Näis, et see oli olnud rohkem põgenemine kui taganemine.

Peatusime viimaks ühe talu juures, kus eelmisel päeval oli asunud sakslaste patareid ja mida meie 6. patareid leitn. Tamme juhatusel oli tublisti tuuseldanud. Patareid saanud, nagu taluperemees jutustas, mitu pihtamust ja Landeswehri ohvitserid hakanud kahtlustama, kas talus ei ole ehk kusagil salatelefon, või mõnel muul teel ei

3. polgu ohvitseri Võnnu lahingu eel Friedrichshofi mõisas.

anta edasi andmeid patarei ümberpaigutus-
test, sest ikka olla meie tuli neid leidnud.
Talu ilus elamu oli meie mürskudest sõna
otseses mõttes muudetud rusudeks. Pere-
mees ei teinud sellest aga mureküsimumst
vaid oli õnnelik, et Landeswehr sai peksa.
Nagu kuulsime, olevat meie patarei tuli ol-
nud sellepärast nii tapav, et meie vaatleja
asunud kõrge kuuse otsas, kust vastase te-
gevus olnud näha nagu peeglis. Enne kesk-
päeva jõudsimme Roopa alevisse. Mõned
meie väeosad olid jõudnud juba varemalt
sinna. Väärrib märkimist ühe läti 12-aastase
poisikese tegevus, kes kogu aja käinud
meie osade ja Landeswehri vahet kõrval-
teesid kaudu ja meile toonud teateid lan-
deswehrlaste tegevusest. Meie Roopasse
jõudes oli poiss kui suur asjamees meid
vastu võtmas. Paljapäi andis ta meile and-
meid kuhu vaenlane midagi oli peitnud.
Nii toodi ühte kui teist peidukohtadest väl-
ja. Alevi keskel asetsevast tiigist kiskusi-
me välja 52 kasti suurtükimürske. Ka püsse
ja muud varustust oli loobutud tiiki, kuid
neid meie ajapuudusel väljaõngitsema ei
hakanud. Veel rääkisid alevi elanikud, et
Landeswehri sõdurid olevat oma juhtide
kohta avalikult nurisenud, et neid olevat
petetud. Neile olevat algul räägitud, et
tuleb võidelda enamlaste vastu, nüüd aga
selgunud, et nad peavad võitlema Eesti vä-
gede vastu.

Roopa alevis on õige vana ordu-
lossi varemed, mille keskel asub Ev.-Luthe-
riusu kirik. Selle keldrisse oli maetud von
Roseni nimeline endine võimukandja. Lan-
deswehrlastel tekkinud mõte külastada oma
tähtsat eelkäijat tema hauas. Kiriku alus-
müüris ei olnud väljastpoolt midagi mär-
gata hauakambri asukohast, kuid nähta-
vasti oli see neil juba täpselt teada. Alus-
müür, mis oli tugevasti meeter paks, oli
lahtimurtud just kohalt, kuhu surnu oli sis-
semüüritud ja mis sellelt kohalt oli vaid ühe
telliskivi pikkuse paksune. Kohalikude ela-
nikkude seas liikuvate juttude järele olla
surnu hauas olnud palju kuldasju ja kuld-
mõök. Läksin ka vaatama omaaegse võimu-
mehe viimset puhkepaika ja rüüstamise ta-
gajärgi. Rüüstamine oli täielik. Tsinkpuu-
särk oli purustatud ja võimumehe viimane
kui kont sellest väljalootitud; puusärgi
põhjas leidis vaid veel kaselehe suurune
riidetükike, mis kunagi oli olnud kalev. Kas
hauarüüstajad midagi ka said ei tea. Käi-
sime ka kirikus sees. See oli küll väga väik-
semõõduline, kuid nähtavasti väga vana.
Seintel olid mitmed õlimaalikud ja otse altar-
i kõrval paremat kätt elusuurune õlimaalik

von Rosenist. Vanahärra vaatas sealt
meile alla kirevas riietuses, pikk mõök
vöö, valju pilk silmis, nagu tahaks meid
millegipärast tõsiselt noomida.

Ja selleks oli tal tõesti põhjust, kuid see-
kord mitte meie, endiste orjavõsude, aadres-
sil, vaid oma sinivereliste, kes tema aasta-
sajandeid kestnud viimast und julgesid se-
gada oma ahnuse rahuldamiseks. Meie,
tema orjade järeltulijad vaevalt oleksime ta
konte nii metsikult hakanud laialilooptama;
eelistasime võitlust elusatega.

Vaevalt tulnud kirikust, asusime kohe
edasimarssimisele, et jälitada kiirestitaan-
duvat vaenlast, et talle mitte anda võima-
lust omi ridu hakata koondama vastupa-
nuks. Väljusime Roopa alevist, asusime teele
lauluga, kolonnis. Olemasolevail andmeil
oli kogu ümbrus eelpool sakslastest puhas.
Teeääresd talud kandsid enamikus taandu-
nud vaenlase rüüstamisjälgi. Paljudes ta-
ludes, kus leidis niidumasin, olid sakslas-
sed veel valmimata rukiväljad mahaniitnud
ja kõlblikud hobused viinud kaasa. Astu-
sin teel ühte pealtnäha jõukamasse talu
sisse, et osta leiba. Talus oli ainult nais-
pere, mehed olid nähtavasti endid ära peit-
nud. Palve peale müüa leiba seletas nut-
tev perenaine, et neil midagi ei ole müüa;
sakslased olevat kõik äraviinud, peale muu
ka talu 2 hobust. Naine hakkas paluma, et
kui meie sakslastele saame jälile, siis vaa-
daku kas on nende käes nii ja niisugused
hobused, võtku meie need neilt siis tagasi
ja saatku nende talu. Ei võinud temale
seda kindlasti lubada, kuid töötasin teha
mida suudan ja selles heas lootuses anti
mulle ka leiba. Õhtuks jõudsimme Jütsemi
mõisa. Vaenlast polnud näha kusagilgi.
Olin jäänud roodust maha paari kilomeet-
ri võrra, sest jalg ei kuulunud enam põr-
mugi sõna, kuna olime sel päeval käinud
tugevasti 40 km. Jõudes mõisa läksin kohe
arsti juures kes saatis mind Pärnu arstlise
komisjoni. Vaatamata käidud pikale tee-
konnale löid sõdurid pärast õhtusööki kuni
hilisõhtuni mõisa neiudega harmoonika saa-
tel õuel tantsu ja see lõpetati alles tehtud
korralduse järele.

Lahkumine roodust.

Järgmisel hommikul, 23. juunil, asus rood
edasiminekuks, kuna mina läti küüdimehe-
ga alustasin sõitu tagasi. Oli kahju lahku-
da neist kelledega koos niipalju läbielatud
ja jagatud ühiselt häid ja halbu päevi, saa-
vutatud võite ja kantud kaotusi. Kuid lah-
kuda tuli, sest haige jalaga ei olnud minust
enam sõdurit, liiatigi jalaväelast.

Meie 2. Kindluse Raskesuurtükiväe Divisjoni 3. raskepatarei Vabadussõja ajal positsioonil Narvas.

Varemalt, kui meestel roodus oli vahest vaba aega, veedeti seda sageli juturaamatute lugemisega, millede hulgas olid esikohal O. Lutsu Tootsi lood. Selle mõjul sain mina siis neilt nimeks „Išias“, kuna jalga järelevedades tuletasin neile meelega Tootsi, kellel oli sama töö jalas. Nagu hiljem selgus, ei olnud minu kaaslasel eksinud diagnoosis, kuna sellevastu nii mõnedki arstid ei tulnud sellele ja mind isegi simulandiks pidasid. Pärnu komisjonis uuriti jalga igateviisi, ei leitud aga midagi. Palusin, määrata mind mõnda teise väeliiki, näiteks suurtükiväkke, kus on vähem käimist jala. See sooviavaldus muutis kohe arstide suhtumise. Nähes, et ma ei soovigi just sõjaväest vabastamist või haigemajasse minekut, hajus neil mõte, et simuleerin. Hakati kohe rääkima teisest toonis, soovitati katsetada mudavannidega ja määrati Kuressaare sanatooriumi.

Ravimisel Kuressaare sanatooriumis ja puhkusel.

Sõitsin Kuressaarde „Grenenil“. Laeval oli kokku umbes kümmekond ravimisele määratud. Sobitati kohe omavahel tutvust. Viibisime laevadekil, sest ilm oli ilus. Jutt kaldus enesestmõistetavalt sõjale. Peamiselt kiruti Landeswehri. Meie läheduses istus keegi vanem härra ja kui mehed küllaltki soolaseid väljendusi Landeswehri ja parunite aadressil kuuldavale lasid hakkas vanahärra viimaseid ääri-veeri kaitsma, kuid seda enam pipardatult töid sõdurid oma mõtteid esile. Ka vanahärra ägestus rohkem. Sellejuures selgus, et vanahärra oli Saaremaa parun. Sellest piisas plahvatuseks. Ägedamad hüppasid püsti ja haarasid parunil rinnust kinni, hüüdes „Viskame Landeswehri üle parda!“ Astusin vahele ja suutsin mehi rahustada. Parun tänas mind ja päris, et kas võiks minuga vestelda. Olin sellega muidugi nõus.

Roomassaare sadamas oli meil sanatooriumist öde vastas. Asusime Kuressaare „ekspressile“ ja sõitsime linna. Sanatoorium asus Kaarma-Suurvalla koolimajas linnapargi läheduses.

Eluga sanatooriumis võis olla kõigiti rahul; personaal suhtus haigetesse hästi ja nuriseda ei võinud millegi üle.

Minu jalg paranes üle ootuste hästi. Ja terve rida teisigi, kes tulid keppidega, võisid lahkuda ilma nendeta — Kuressaare muda tegi imet. Arstide komisjon andis minule 3-kuulise puhkuse, mille lõppedes pidin uuesti ilmuma komisjoni ette. Elasin sellest ajast 1½ kuud oma vanemate juures ja kui aeg seal tegevusetu olles igavaks läks tulin Tallinna ja astusin enne oma puhkeaja lõppu teenistusse mereväkke. Uues teenistuskohas tuli töötada majanduslikel alal. Endiste roodukaaslastega jäin tihedasse kirjavahetusse ja nii mõnigi neist külastas mind sõjaväe demobiliseerimisel läbisõidul Tallinnast. Ühel õhtupoolikul avanes mu toa uks ja hiigla loogana astus sisse meie roodu uhkus — Suur-Juku. Jällenägemine rõõmustas mind südamest. Kuulsin ühte-teist meeste käekäigust pärast minu lahkumist. Elustasime vanu mälestusi. Tegime jällenägemise puhul jõudumööda ka oma väiksed napsud. Kui mõned korrad juba olime tõstnud klaase, hüppas Juku toolilt, kahmas mind oma suurte käte vahele, endal pisarad silmis, ja sõnas: „Tead, veltveebel, kui kahju meil kõigil oli kui lahkusid meilt; arvasin, et ei näe sind enam, aga ikkagi veel nägin.“ Sellejuures pigistas see vägimees oma tunnete avalduses mind nii tugevasti, et arvasin oma hingenatukese olevat tõsisel hädas.

Vaadates kõigele sellele tagasi nüüd, kus elu juba hakkab kalduma õhtule, pean tunnistama: Ei ole ilusamat mälestust, kui oled ilma sihiliku omakasuta raske ajal võinud teenida oma kodumaad.

O. Pöder'i päevik.

4. märtsil 1919. a. langes Narva all, Popovka küla lähedal, 4. polgu ridades Narva poeglaste gümnaasiumi viimase klassi õpilane Oskar Pöder, kes oli oma vanemate ainuke poeg. Üksik juhuslik vaenlase kuul tungis lahingute vaheajal Pöderile pähe ja kustutas noore elu. Väheste elumärkidega toimetati Pöder veel Narva, kuid Narva jõudmisel oli ta juba surnud. Tema nimi on kuldtähtedega raiutud marmortahvile Narva poeglaste gümnaasiumi saali seinal.

Enne saatuslikku rindele minekut oli väesõja, kus teenis O. Pöder, Udrias puhkusel. Rindele tagasiminekul ta ema, kes nüüd ka juba surnud, ütles pojale, et see minek on küll vist viimane ja et ega tema poega enam ei näe. Ka pojalt olnud kuidagi surutud meeleolu, kuid ta püüdnud ema rahustada ja isegi naljatanud. Kuid ema süda justkui aimas ette rasket kaotust.

Langenu taskust leiti päevik, mida ta oli pidanud suure järjekindlusega. O. Pöder oli astunud 4. jal.-polgu 5. roodu ridadesse juba nimetatud polgu taandumisel Narvast. Ta ei teinud küll kaasa Narva lahingut, küll aga taandumise perioodi Vaivarast kuni Valklani ja sealt tagasi Narva alla, kus katkes tema, nagu paljude teistegi vabadusvõitlejate elu, ennekuulnud nägid oma riiki ja oma rahva vabadust, mille eest nad võitlesid.

Päevik on peetud napisõnaliselt, kuid siiski on suudetud edasi anda väga ilmekalt meie vägede taandumine ja pealetung. Pliiatsiga on tihedalt kirjutatud igapäevased märkmed kolmele vihulehele ja kahele kirjapaberile. Päevik on alustatud 15. detsembril 1918. a. ja see lõpeb 23. jaanuaril 1919. a. Võimalik, et O. Pöderi päeviku osa lehti on läinud kaotsi, mis käsitlesid sõja esimesi päevi ja päevi Narva all enne surma. Säilunud päeviku lehed on ka ainsad mälestused isale, kes hoiab neid koltunud lehti aaretena, mälestusena oma ainumast pojast.

Alljärgnevalt on toodud O. Pöder'i päevik tervikuna, mõnede väiksemate redaktsiooniliste muudatustega:

Pühapäev, 15. detsember 1918. a. Varahommikul tulime Andja mõisast Kunda külasse. Peatusime kohalikus koolimajas. Kundast kavatsesime minna Malla mõisa, kuid saime andmeid, et mainitud mõis on juba vaenlase käes.

Sama päeva hommikul olevat punased käinud ka Kunda külas ja lahkudes viinud kaasa koolmeistri ja paar külameest.

Natuke aega pärast meie külasse jõudmist meie luure teatas, et külale läheneb 4—5 ratsanikku ja regi kuulipildujaga. Kavatsesime vaenlast lasta läheneda meie seisukohtadele nii lähedale, et saaksime võtta nad vangi. Vaenlased vististi nägid meid ja peatusid. Pärast lühikest peatust nad koguni tahtsid minna tagasi. Kuna vangivõtmise lootus luhtus, siis avasime vaenlase pihta püssidest tule, misjärgi nad kiiresti põgenesid.

Pool tundi hiljem läksin koos ühe virulasega luurele paremale tiivale. Saime vaevalt 400 kuni 500 sammu külast välja, kui nägime üle välja lähenevat 2 meest. Ilmselt olid need vaenlase sõdurid. Tahtsime lasta neid üsna lähedale, et siis tabamus oleks kindlam, kuid nemad nägid meid ja avasid püssidest tule. Minul oli räbal püss. Iga kord ei läinud lahti ja see takistas edukat laskmist. Meie õnneks olid mainitud küla ümbruses kõrged kiviaiad. Käärutades taandusime kiviaedade varjus küla poole. Meie omad kuulsid koolimajas laskmist ja ruttasid kohe välja ning võtsid kiviaia varjus positsiooni, et vaenlast tagasi lüüa. Ilmselt oli vaenlasi enam kui kaks, sest kui meie jõudsime virulasega majade varju ja võtsime positsiooni kivihoonel nurga varjus, siis kuulsime vaenlase „hurraatamist“ ja ägedat tulistamist. Ootasime kahekesi, et kui vaenlased meist peaksid lähedalt mööduma, siis võtame nad kirbu peale. Laskmine kestis umbes tunni. Siis nägime eemal üksikuid põgenevaid vaenlasi, keda tulistasime, kuid maha kukkumas ma kedagi ei näinud. Küla jäi siiski meie valdusse ja hiljem selgus, et vaenlane oli kaotanud lahingus kaks meest surnutena, üks langes vangi ja veel saime 4 püssi. Vang viidi Steinmani (Kapt. N. Steinman oli 4. polgu 1. roodu ülem. A. L.) juure. Algul vang kangekaelselt vaikus ja ei tahtnud midagi kõnelda vaenlase vägede suuruse ja asukohtade üle.

Langenud vaenlase sõdurid ja vang olid noorukesed. Vaenlasel oli ilmselt kaotusi ka haavatute näol, sest lahingukohas oli vere jälgi maas ja üht, ilmselt haavatud sõdurit, oli tassitud jalgupidi kaasa. Meil kaotusi ei olnud, kuigi vaenlasel oli kasutada kuulipilduja ja sellest tulistati väga intensiivselt.

Kuna Kunda küla oli raske oma käes hoida väheste jõududega, siis taandusime Kunda mõi-

sa. Sealgi ei saanud meie kaua peatuda. Tulel oli hea kapsasupp sealihaga, mis jäi maha. Mõisast siirdusime otse Kunda raudteele, kus peatus soomusrong. Soomusrongi mehed löid lahinguid Kunda vabriku piirkonnas, kus niitnud vaenlasi rohkesti maha. Kuna meie taandusime Kunda külast, siis olid sunnitud taanduma ka soomusronglased, sest vaenlased võisid lõigata raudtee läbi ja teha võimatuks soomusrongil taganemise. Soomusrongiga sõitsime Alupereni, kus läksime maha ja siirdusime Põdruse postjaama, kus ööbisime. Öö möödus rahulikult.

Esmaspäeval, 16. detsembril. Hommikupoolikul oli vagane. Kella 3 paiku p. l. läksime Imavere mõisa. Vaevalt saime sinna, kui

mese roodu mehi ja nn. eskadron, mis koosnes 10—15 mehest.

Öhtul hakkas vaenlane pommitama Haljala alevikku. Üks pomm langes pataljoni staabihoonele, kuid õnneks ei tekitanud see mingisugust kahju. Kuna meie jõud olid väikesed vaenlase võimaliku rünnaku tagasilöömiseks, siis anti käsk taandumiseks. Haljalast taandusime veel samal öhtul 13 versta eemal asuva Pressi kõrtsini, kus ööbisime.

18. detsembril. Terve päeva magasime rahulikult. Vaenlased pommitasid Rõmeda küla.

19. detsembril. Öösel ärkasin üles, kuna täid ei lasknud magada. Pärast lõunat taandusime Viitna kõrtsini, kus ööbisime.

1. jalaväepolgu kuulipildujate-roodu meeskond Segevoldis juunis 1919.

saadeti tagasi Põdrusele. Seekord läksime otse Põdruse külla. Olime sunnitud ööbima külmas koolimajas. Kuna väljas oli sula ja mul vildid läbi märjad, siis oli äärmiselt ebamugav.

Teisipäeval, 17. detsembril. Hommikul saadeti meid Põdruselt Haljala alevisse, kus pidime jääma puhkusele. Öhtupoolikul terve 1. Narva rühm kirjutas end kuulipilduja komandosse, peale kahe argpüksi ja ühe ohvitseri, kellest meie suurt lugu ei pidanud. Oli vististi venelane, sest oskas üsna vaevaliselt eesti keelt. Omavahel kutsusime teda „Petseri setukeseks“. Öhtul läks terve rühm komando-ülema juure, et üle minna kuulipilduja-komandosse. Komando-ülem saatis meid aga kuulipilduja üksuse ülema Lepiku juure ja sealt viidi meid kõiki Imavere mõisa. Imaveres oli kaks kuulipildujat, pool esi-

20. detsembril. Hommikul saadeti meie üksus Rõmeda külla, et vahetada 4. roodu. Viimane saadeti paremale tiivale, kus oli vaiksem. Saime parajasti toidu valmis ja pidime hakka-ma sööma, kui ilmus küla alla kaks vaenlase eelposti. 5. roodu mehed tahtsid lasta vaenlased külla, et siis võtta vangi, kuid selle kava ajasid nurja meie eelpostid. Algas korralik lahing. Rõmeda teel oli meie kuulipilduja, kuna pahemal tiival oli teine kuulipilduja. Lahing kestis ligi kolm tundi. Lasksin oma püssist selle aja jook-sul ligi sada kuuli välja. Ühe vaenlase lasksin vististi ka maha. Ta jooksis lepiku ääres, üsna lähedal, kui tulistasin. Kolmanda paugu ajal langes maha ja enam ei tõusnudki üles. Kontrollida ma ei saanud, sest varsti pärast lahingut anti käsk taandumiseks. Taandumisel tulistasin-

me veel kuulipildujast. Jõudsime õhtu eel Loobu mõisa. Umbes kella 7 paiku õhtul oli meie luuresalga ja vaenlase luuresalga vahel väike kokkupõrge. Vaenlased tulistasid automaatpüssidest. 1. roodu mehed taandusid ühest talust laskmise ajal ja jätsid valmis tehtud söögi sinnapaika. Läksin tõin söögi ära ja söime selle koos kuulipildujate komandoga ära ning kiitsime head juhus. Hiljem said 1. roodu mehed teada, et mina viisin nende toidu ära, kuid siis polnud nendel enam midagi parata. Heitsime rahulikult magama ja mõtlesime, et tänaseks ehk aitab lahingust. Öösi aeti meid aga üles ja kästi kiiresti majast lahkuda. Vaevalt saime riietuda ja jõuda eeskotta, kui vaenlased hakkasid laskma tuppa, kus meie olime maganud. Mõisast taandusime kiiresti Läänale, kusjuures teel tulistasime vaenlast.

L a u p ä e v, 21. d e t s e m b e r. Öö möödus Läänal vaenlase rünnaku ootuses. Hommikul siirdusime koos 5. rooduga Metsameeste külla, kuid seal selgus, et positsioon on halb ja seepärast läksime tagasi Läänale. Saime vaevalt tund aega olla Läänal, kui algas vaenlase rünnak. Panime oma kuulipilduja rehe lakka, et oleks parem tulistada vaenlasi. Kaua meie ei saanudki tulistada, kui tuli jälle korraldus taandumiseks. Läksime peatumatult Valgejöeni, kus jääme peatuma Vanakülla.

P ü h a p ä e v, 22. d e t s e m b e r. Magasime Vanakülas. Õhtul oli alarm. Silla lähedal ründas meie mehi vaenlase luuresalk, kuid taandus kiiresti. Öö möödus rahulikult.

E s m a s p ä e v, 23. d e t s e m b e r. Öö ja päev möödusid rahulikult.

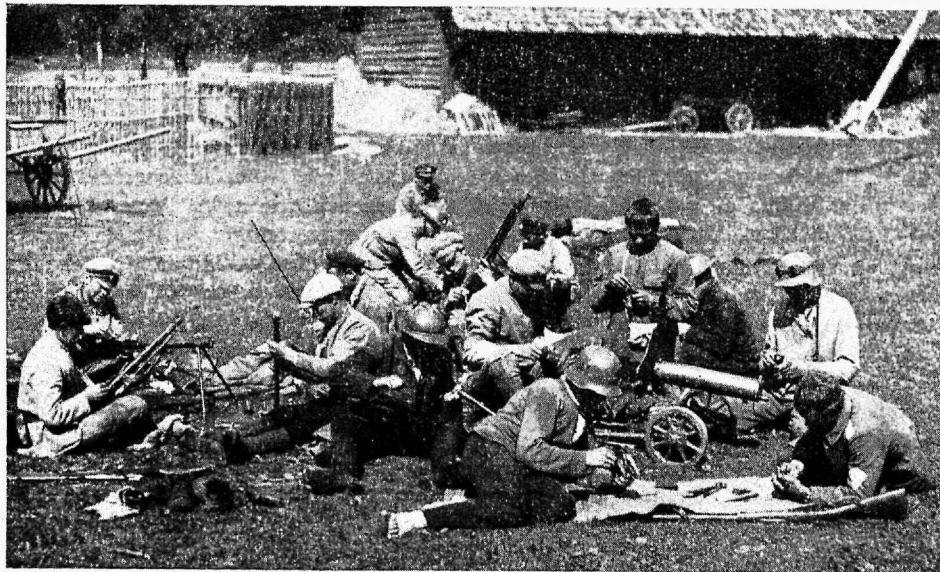
24. d e t s e m b e r. Hommikul vaenlased pom-

mitasid 3-tollistest Vanaküla. 3 pommi langesid üsna meie asukoha lähedale, kuid tegemata kahju. Lõuna paiku oli silla juures jälle tugev laskmine. Meie kuulipildujarühm parajasti lõunatas, kui algas püssiragin ka metsa suunas. Vedasime oma kuulipilduja maja nurga juure ja hakkasime laskma. Vaevalt olime poolteist linti läbi lasknud, kui vaenlane metsas vaikis. Anti 10-le mehele käsk ahelikus tungida metsa. Ma tahtsin minna ka kaasa, kuid ohvitser ei lubanud, kuna mu vildid olid räbalad ja ohvitser kartis, et külm võtab mu jalad. Hiljem läksin pataljoni staapi. Tuli minna karjakuru mööda, milline tee oli metsast selgesti näha. Vaevalt sain külast välja, kui vaenlased hakkasid mind tulistama. Tuli heita pikali ja roomates jätkata teed. Tagasi tulemisel staabist lasti ka mind, kuid siis ma maha ei heitnud ja kuulid ei tabanud siiski. Tuli käsk taandumiseks. Siirdusime Kolga mõisa. Mõis oli tublisti rüüstatud. Ööbisime Kolga mõisas.

25. d e t s e m b r i l. Kolga mõisast läksime õhtu eel Uuri külla. Öömajaks oli meil kohalik koolimaja. Mõisa jäi aga 10 kuni 15 meie meest. Pool tundi peale meie lahkumist mõisast kuulsime seal laskmist. 2 meie meest said Kolga mõisa lahingus haavata. Uuri küla koolimajas sai võetud vastu jõulupühad.

26., 27. ja 28. d e t s e m b r i l olime Uuri külas paigal.

29. d e t s e m b r i l. Ööl vastu pühapäeva olime sunnitud taanduma ümber Kahala järve Soitma külla. Seal peatusime õhtuni ja läksime siis õhtul Kahala külla 1. roodu vahetama. Päeval oli olnud Kahalas väike kokkupõrge vaenlasega. 4 vaenlase sõdurit sai käsigranaadi läbi surma

Kalevlased Riia all lahingute vaheajal kuulipildujaid puhastamas.

9. polgu osi Landeswehri sõjas Riia all võitluste vaheajal.

ja üks võeti vangi. Öö möödus rahulikult. Olin 5. roodu sidemeheks.

30. detsembril. Hommikul, kui hakkas minema valgeks, ründas vaenlane meie positsiooni. Algul tuli meie positsioonide lähedusse kolm ratsanikku, tõenäoliselt vaenlase luureüksus. Seekordki ratsanike vangistamine äpardus. Hiljem algas päris korralik tulevahetus. Tõime kuulipilduja välja ja viisime tükk maad veel roodust ettepoole, et oleks võimalik paremini tabada ründavat vaenlast. Lahingu alguses sai haavata 5. roodu ülema abi Bachmann. Ma tassisin algul ühe ja pärast kahe poisi kaasabil ta kelgule ja sealt meie kuulipilduja hobuse juure, et saata haavatu liini taha. Sel ajal, kui ma toimetasin haavatud ohvitseri liini taha, oli saanud surma kuulipilduja üksuse ohvitser Leppik. Lõhkev kuul oli tunginud otsa eest sisse ja purustanud hirmsalt pea. Peaajud olid jooksnud välja ja toonud silmapilkse surma. Kuna meie positsioon ei olnud just kuigi hea, siis taandusime paremale positsioonile, et edukamalt lüüa vaenlase rünnakut tagasi. Vaenlane avas ägeda shrapnelli-tule 5. roodu asukoha pihta. Kuna vaenlase ülevõim oli ilmne, siis saime käsu taanduda Kuusaluni. Kuusalus, Kiiu ühisuse poes, ööbisime. Enne seda oli meid vahetanud 1. roodu mehed.

31. detsember. Hommikul kostus mere poolt tugevat kahurilaskmist. Kuulduste järgi olid laskjateks meie laevad, samuti kõneldi, et laevadelt olevat saadetud maale dessantüksused. Vaenlase patareid omakorda tulistasid meie seljatagust, millele vastasid meie patareid. Meid saadeti kuulipildujaga paremale poole maanteed, kus oli läinud kuulipilduja rikki ja seega tekkinud meie positsiooni lünk. Maantee ääres laskisime kuni pimeduse tulekuni. Meie positsiooni

ees oli üsna vähe näha vaenlase liikumist, kuid seevastu oli vaenlane rünnanud 3. ja 1. roodu positsioone ning sundinud neid taganema. 3. roodu kuulipilduja ohvitser sai lahingus surma, temale oli kuul tunginud pähe. Kuna vasak tiib taandus vaenlase surve tõttu, siis olime ka meie sunnitud taganema Kuusalust Tallinna poole. Olime peatunud ühe talu juures vaevalt paar tundi, kui tuli uus korraldus taandumiseks. Läksime Valkla külla, kus võtsime uut aastat ühes talus vastu sellega, et kõrvetasime pliidi ääres täisid.

1. jaanuar 1919. a. Hommikul läksime Hinnu tallu. Öhtul oli alarm. Selgus, et meie mehed olid lihtsalt proovinud püsse. Vaenlased vallutasid täna Kiiu mõisa. Ootame soomlasi suure igatsusega appi. Kuuldavasti olevat soomlased juba Tallinnas. Öhtu eel pommitasid vaenlased meie seisukohti, kuid tulutult. Öö möödus ärevalt. Olin 5. roodu sideks. Iga väikese krabina või püssipaugu korral aeti mehed üles ja kästi olla lahinguks valmis.

2. jaanuar. Hommikul ootasime vaenlase rünnakut. Sepa talu katusesse tegime augu, kuna sealt oli hea jälgida vaenlase liikumist nii, et vaenlane meid ei näinud. Täna öösi jõudis esimene soomlaste salk ja kalevlased liinile. Hommikul vahetasid soomlased ja kalevlased 5. polgu. Kunas küll meid vahetatakse? Päev möödus rahulikult. Öhtul vaenlased pommitasid Valkla küla, kuid kahjusid nende laskmine ei tekitanud.

3. jaanuar. Öö oli vaikne. Hommikul vaenlane hakkas jälle pommitama Valkla küla. Meie patarei vastas, kuid algul langesid pommid meie positsioonide lähedusse. Hiljem ulatusid meie patarei mürsud vaenlase positsiooni-

deni. Üsna pea hakkas vaenlase positsioone tulistama ka kalevlaste patarei ja merel asuv meie laevastik. Nii olid võetud vaenlase positsioonid kolmest küljest meie kahuritule alla. Kiiu mõisas põles maani maha sepikoda ja puusepatöökoda. Eriti tabavalt tulistas meie laevastik vaenlase positsioone ja üsna varsti vaikus vaenlase patarei. Täna lõhkes üks vaenlase mürsk eskadroni staabis, kus sai surma üks ohvitser. Vaenlase mürsud tabasid ka II pataljoni staapi, kuid õnneks seal ei tekitanud mürsud kahjusid inimeste hulgas. Täna saabus 5. roodu täienduseks kohale 10—15 meest.

4. ja a n u a r. Vaenlased lasksid veel üksikud mürsud Valkla küllasse. Täna saabusid Tallinnast kohale esimesed automaatpüssid. Meie püssi peal õn Nordman, mina ja Vaas.

5. ja a n u a r. Päev möödus rahulikult. Vaenlane laskis üksikud kahurimürsud meie positsioonidele. Ööl vastu tänast läks dessantrood Kiiu mõisa.

6. ja a n u a r. Tavalist kahurituld mõlemal poolel. Õhtupoolikul külastasin dessantroodu, kus kohtasin sõpra Adit. Vaenlane jatkas ka õhtul küla pommitamist. Öö möödus rahulikult.

7. ja a n u a r. Hommikul saabus teade, et meie omad on vallutanud vaenlase patarei. Veidi hiljem saabus teade, et kalevlased on tunginud vaenlasele selja taha ja maa Kuusaluni on vaenlastest puhas. Kella 12 paiku algasime liikumist Valklast Kuusalu. Kuusalus peatusime. Teedel oli maas hulgaliselt lendlehti ja terved hunnikud ajalehti. Kuusalus ööbisime.

8. ja a n u a r. Hommikul hakkasime liikuma Kahala suunas. Meie kuulipilduja komandeeriti nn. udarnikute juure. Nende meestega polnud kuigi lõbus olla. Mehed olid esimest korda lahingus ja seepärast puudusid kogemused. Jatkasime edasiminekut Liiva kõrtsi suunas, et seal ühineda 5. rooduga, töötades välja edasise rünnaku suund ja jätkata siis edasiminekut. Teel Liiva kõrtsi poole said meid kätte soomlased, kellega ühes läksime edasi. Soomlasi oli 15 mehe ümber. Vaevalt olime jõudnud kõrtsi juure, kui lasti meie pihta kogupauk. Algas tulistamine. Soomlased siirdusid teed mööda edasi, et haarata vaenlasi seljatagant. Vaenlased olid kasutada ka kahurid, millest hakati tulistama meie positsiooni. Lähedal asuv männik oli vaenlase pommide tule all. Mõned pommid lõhkesid otse meie asukoha läheduses, kuid kahju tegemata. Kuna meil hakkasid lõppema padrunid, siis läksin mina tooma laske-moona. Läksin läbi metsa, see oli soomlasi täis, arvult umbes paarsada meest ja nende kasutada oli hulk automaatreivi. Selle aja jooksul, kui ma käisin toomas padruneid, meie üksus vallutas lähedal oleva küla, kus asus vaenlase positsioon. Läksime rünnakukorras Männiku kõrt-

sini, kus oli lühike puhkus, et siis jätkata edasitungi Kõnnu mõisa suunas. Luuresalk läks ette ja avastas vaenlase väesalga. Tegime äkkirünnaku ja vangistasime kolm vaenlase madrust. Madrustelt kuulsime, et vaenlase väed asuvad veel ikka Kõnnu mõisas. Läksime 6 mehega automaatpüssiga mõisa lähedusse, et alustada rünnakut. Saatsime sõna, et rood võiks ahelikus alustada rünnakut pärast meie automaatreilva sissejuhatavat tuld. Kuid roodu ülem andis meile käsu koguni taanduda, sest väikeste jõududega ei olevat võimalik viia läbi edukat rünnakut. Pärast roodu ülem küll kahetses, et ta ei usaldanud võtta ette rünnakut, sest vaenlased olid juba taganemas ja rünnaku edu olnuks kindlustatud. Alles kella 12 paiku läksime vaenlasest mahajäetud mõisa, kuna siis olid tulnud meile appi ka soomlased. Nagu mõisa elanikud kõnelesid, olevat vaenlased olnud kogu öö ärevuses ja sõdurid tahtnud omavoliliselt lahkuda mõisast. Vaenlased olid kaotanud Liiva kõrtsi lahingus 2 meest surnutena, kuna meie kaotused olid: soomlastel 3 meest surnutena ja 9 haavatutena, kuna meil oli üks surnu ja 3 haavatut.

9. ja a n u a r. Täna jõudsimme Vanakülla. Seal olid juba soomlased vastas. Tuttavad mehed. Meile kõneldi, et Tapa on juba tagasi vallutatud. Palju on selles jutus õigust, seda ei tea.

10. ja a n u a r. Täna liikusime Valgejõelt kuna Läsna küllani ja sealt Loobu mõisa kaudu Viitna kõrtsini. Kõrtsi juures peatusime nii kaua, kui salk meie mehi paiskas tagasi vaenlase väeüksused, kes asusid Rõmeda külas. Rõmeda külas ööbisime, et jätkata kiirmarssi Narva suunas.

11. ja a n u a r. Hommikul alustasime Rõmedalt rünnakut Haljala aleviku suunas. Ei saanud aga kuigi kaugele, kui teatas meie luuresalk, et vaenlase väeüksused on Rõnnus sees. Võtsime Rõnnu mõisa juures ahelikku ja alustasime pealetungi, et paisata vaenlane tagasi. Rõnnu arsti maja juures algas lahing. Ründasime vaenlase positsioone hurra-hüüetega. Kuna laskemoona oli napilt, siis läksin koos Arturiga seda tooma. Sel ajal meie ahelik tõmbus veidi tagasi, et soodsamatel positsioonidel tulistada vaenlast. Vaenlased tulistasid meie ahelikku ägedalt, kuid tabamusi ei olnud. Kuna tuli salk soomlasi abiks, siis alustasime uuesti rünnakut vaenlase positsioonidele. Tekkis korralik lahing, kusjuures vaenlase väeüksus katsetas vasturünnakuga, kuid see ebaõnnestus. Kui vaenlase ahelik jõudis meie positsioonidele vaevalt 50 sammu kaugusele, nad miskipärast hakkasid äkki kiiresti taanduma. Koos soomlastega alustasime põgenevat vaenlast jälitama. Vaenlase tagaajamine jätkus kuni Haljala alevikuni, kuhu

oli 5 versta. Soomlaste üksuse ülem kirjutas minu ja 4 teise eestlase nimed üles, kes koos soomlastega ajasid taga põgenevat vaenlast ning saatis meie nimesid staapi.

Kuna vahepeal oli antud korraldus meie II pataljoni tagasitõmbumiseks, siis jäin üksusest maha, mispärast ühinesin ühe teise meie üksusega, kellele oli antud käsk rünnata Annikvere mõisat. Vaevalt jõudsimme mõisa lähedale, kui avati meie pihta äge tuli püssidest. Tekkis väike paanika, mille tulemusena meie mehed kiiresti taandusid, kuni ühe paemurruni. Siis koondati üksuse read ja saadeti luure ette, et selgitada vaenlase asukohta ja tugevust. Luureüksus tuli üsna kiiresti tagasi ja teatas, et vaenlased on jätnud maha mõisa ja taandunud suure kiirusega. Öö magasime mõisas. Öhtul oli paaril korral alarm, kuna piilurid ütlesid näinud olevat vaenlase ahelikku. Hiljem aga selgus, et meie I pataljon on tükk maad meie ees ja seal vangistanud ühe vaenlase voori hulga mitmesuguse varustusega.

12. jaanuar. Hommikul saime Annikvere küla lähedal 5 vaenlast vangi. Teel Haljalasse oli näha üksikuid vaenlase laipu. Põdrusel oli 7, Kattela küla lähedal koguni 13 ja vähe maad kaugemal oli veel 7 vaenlase laipa tee ääres maas. Ööbisime Kattela külas.

13. jaanuar. Kattela külas saime 2 vaenlase madrust vangi. Saime kätte ka vaenlase väeüksuse kassa 400 rubla rahaga. Liikusime läbi Kahala küla ja Varudi mõisa Pada orgu. Kuskil polnud näha vaenlasi. Kõneldi, et vaenlased on taandunud juba Purtse-Liivani. Täna tekkisid kuuldused, et rootslased on tulnud meie appi ja saatnud merd kaudu dessantüksuse Narva-Jõesuus maale. Neid teateid ei saanud meie kontrollida, kuid meeste tuju oli siiski hea. Kõneldi veel, Haljala taga asuvad metsad on vaenlase madruseid tulvil, kes on jäänud põgenevatest üksustest maha, et anda vangi. Mehed seletavat, et nad ei tahtvat enam sõidida.

14. jaanuar. Pada kõrtsist jatkasime täna edasitungi umbes 15 versta eemal asuva Hoidu küla suunas. Kasutasime talveteed, mis oli lähem. Jõudsimme sihtkohta vahejuhtumisteta ja ööbisime Hoidul.

15. jaanuar. Hommikul läksime Hoidult

Purtseni, kus peatusime Tetlausi talus. Seal määrati meie üksus reservi.

16. jaanuar. Täna peatusime Tetlausi talus ja alles öhtul läksime Purtse jõe ääres asuvasse Nikolai veskisse. Öhtul saadeti meie I pataljon kalevlastele appi, kes said vaenlaste käest Järve all lüüa, kuid sundisid hiljem siiski vaenlase omal jõul taganema.

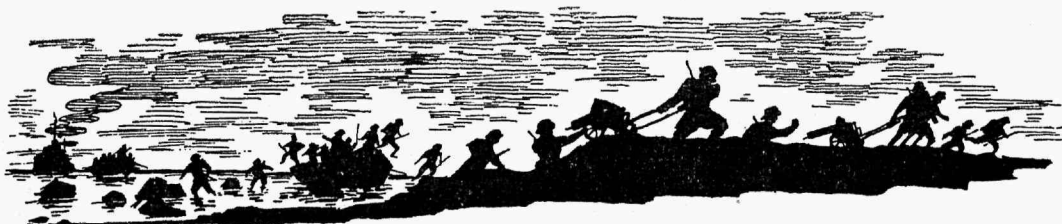
17. jaanuar. Lõuna paiku läksime Järve külla. Kohalikud elanikud olid heisanud seltsimaja katusele Eesti lipu.

18. jaanuar. Järvelt siirdusime üle Jõhvi Konju mõisa. Komando ülem lubas minna koju, kuhu jõudsin öhtuks. Kodustele oli saabunud teateid, et ma olen langenud Järve lahingus. Jällenägemiserõõm oli muidugi seepärast suur. Tuttavad tulid mind vaatama ja kuulama sõjaväelaseid. Öö saatsin mööda kodus.

19. jaanuar, pühapäev. Komandoga ühinesin Sillamäe kuurhoone juures. Teel Vaivara seltsimajja tuli vastu vangi võetud vaenlase polk, umbes 700 meest, 10 kuulipildujat, 9 välikööri ja palju muud varustust. Vaivara seltsimaja juures vahetasin ühe vangiga jalatõud. Minu vildid olid juba äärmiselt armetus seisukorras. Sain korralikud saapad, kuna vangile olid minu vildid head küll.

20., 21. ja 22. jaanuaril viibisime Puhkova Männiku kõrtsis.

23. jaanuar. Kella nelja paiku hommikul saime korralduse minna Mustjõeale, kuhu jõudsimme lõuna paiku. Sealt läksime edasi üle Narva jõe Kriusha külla ja siis anti korraldus valjutada Ust-Sherdjanka küla. Küla oli vaenlase käes. Jõudsimme umbes 80 sammu külast, kui vaenlase tunnimees hüüdis: „Kes seal on?“ Mehed võtsid ahelikku ja hakkasid tulistama küla. Laskmine kestis umbes tund aega ja siis anti käsk taandumiseks, kuna lõppes laskemoon ja ilma selleta ei võidud rünnata külas viibivat vaenlast. Tuline kahju oli lahkuda. Kuid ka vaenlane ei usaldanud jääda külla, vaid taandus kiiresti ja viis kaasa oma haavatud. Meie teine üksus ründas sama küla teisest suunast, kuid nemadki ei usaldanud üksi minna külla, kui kuulsid, et meie üksus taandus.

Kaitseliidu organiseerimisest ja tegevusest

Vabadussõja algpäevil.

12. nov. 1918. a. kogunes suurem hulk Pärnumaa poliitika-, seltskonna- ja omavalitsustegelasi agr. A. Jürmann'i algatusel tema juurde kokku, et võtta kindlat seisukohta kujunenud olukorras. Oli nimelt selgumas, et Saksa okupatsiooniväed varem või hiljem peavad Eestist lahkuma ja et on tarvis kiires korras hakata organiseerima linna ja maa kaitset.

Informatsiooni saamiseks Aj. Valitsuselt lähedati üliõp. O. Kask Tallinna. Kaitseliidu põhikirja (maleva juhtkirja) väljatöötamiseks valiti komisjon: agr. A. Jürmann, Aj. Valitsuse Pärnumaa volinik H. Kuusner, leitn. P. Päts, Pärnumaa miilitsaülem Talts, h-rad Piiskar ja Hansen. Asjaajamise lihtsustamiseks moodustati vähemaliikmeline korraldavis komisjon: agr. A. Jürmann, leitn. P. Päts, H. Kuusner ja „Postimehe” Pärnu osakonna juhataja J. Karu. Samal koosolekul valiti Pärnumaa kaitseliidu ülemaks leitn. K. Laurits ja ta abiks leitn. Zimmermann. 11. nov. 1918. a. määrati Eesti Kaitse Liidu ülema käsikirjaga nr. 1. Pärnu maakonna ja Pärnu linna kaitseliidu ülemaks al.-kpt. F. Tannebaum, kes aga tollal viibis Riias ja ei saanud ilmuda kohale. Nii jäi leitn. Laurits kaitseliidu ülemaks ja kinnitati hiljem Eesti Kaitse Liidu ülema poolt oma kohale. Vahepeal saabusid Tallinnast Eesti Kaitse Liidu Peastaabist instruksioonid ja juhtnöörid kaitseliidu organiseerimiseks ja algas kohe kibe organiseerimistöö. 16. nov. ilmus Pärnumaa kaitseliidu ülema päevakäsk nr. 1., mis avaldati ka „Pärnu Postimehes”. Selle päevakäsuga määrati Pärnumaa kaitseliidu majandusosakonna aj. ülemaks lipn. A. Kuhlberg ja kantselei aj. ülemaks lipn. L. Treiberg. Pärnu linn jagati kolme kaitseliidu jaoskonda: 1. jaoskonda kuulus kesklinn ühes Merekülaga; ülemaks oli al.-kapt. Feonov; 2. jaoskonda kuulus Riia alev; ülemaks oli lipn. Karklin; 3. jaoskonda kuulus ülejõe linnaosa ühes Vana-Pärnuga; ülemaks oli lipn. Holberg. Kaitseliidu jaoskonnad algasid tegevust 21. novembril. Maakond oli jagatud kihelkondade järele 10 kaitseliidu jaoskonda. Samas päevakäsus avaldati kaitseliitu vastuvõtmise kord ja kaitseliitlaste kohustused teenistuses.

Ohvitseridele avaldati järgmine üleskutse:

„Palume kõiki endisi ohvitseri, kes soovivad Eesti Malevasse astuda ennast ülesanda Maleva staapi Pärnus, Endla seltsimaja ruumes, kella

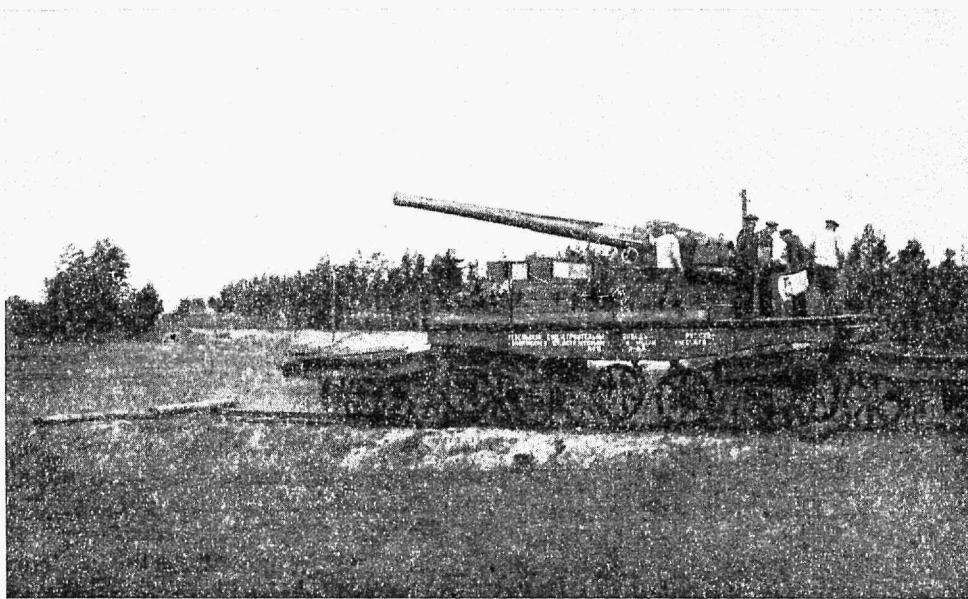
10—12 päeval. Pärnu Maleva korraldus komitee”.

Selgituseks olgu mainitud, et Pärnus, kuni üldkorralduste saamiseni Eesti Kaitse Liidu Peastaabist Tallinnas, nimetati Kaitseliitu — Malevaks ja Kaitseliidu staapi — Maleva staabiks. Algul võeti kaitseliitu vastu ainult vabatahtlike. Kaitseliitu astujaid oli küllaldaselt, nii et 21. novembriks Pärnu linnas oli juba üle 200 kaitseliitlaste, neist olid pooled kooliõpilased. Okupatsioonivõimud kaitseliidu organiseerimist Pärnus ei takistanud, kuid relvi nad kaitseliitlastele siiski ei andnud. Esimesed relvad saadi elanikelt, hiljem saadi ka Tallinnast 100 püssi. Kaitseliitlastele korraldati õppusi ja nad pidasid linnas valveteenistust. Algul okupatsioonivõimud takistasid kaitseliidu valvepostide välja panekut, nii et paaril korral tuli kaitseliitlastel lahkuda postidelt okupatsioonivõimude survele. Lisaks sellele leidis aset paar vahejuhtumist, mis ilmselt halvendasid vahekorda kaitseliidu ja okupatsioonivõimude vahel. Nimelt 1. detsembri keskööl kustus linnas ootamatult elekter. Ainult kesklinnas põles tuli edasi, kuna agulites, kus asusid Saksa sõjaväeosad, valitses pimedus. Sakslasi ärritas eriti see asjaolu, et „Endla” teatrimaja, kus asus meie kaitseliit ja töötas meie rahvaväelaste vastuvõtmise komisjon, siras täies valguses. Äärmiselt ärritatud sakslased, nähes selles provokatsiooni, nõudsid linnavalitsuselt seletust. Mitterahuldava vastuse saamisel lubati tarvitusele võtta surveabinõusid, Nii ähvardati ära võtta kaitseliidult needki vähesed relvad, mis olid olemas. Suuri vaevu läks linnavalitsusel korda veenda Saksa sõjaväevõime, et valgustuse katkemine oli tingitud vaid juhuslikust rikkest linna elektrijaamas. Veel ei olnud sellest vahejuhtumisest meeled rahunenud, kui juhtus teine ning tõsisem sündmus, mis ähvardas kõik senised vahekorrad sakslastega katkestada ja esile kutsuda raske konflikti. Sündmus arenes 2. dets. „Põhja” võõrastemaja õuepeales majas, kus asus üks meie kaitseliidu vahtkondi. Kaitseliitlane, tulnud valvepostilt vahtkonna ruumi, püssi tühjendamisel laskis kogemata välja ühe lasu. Kuul tungis läbi akna ja õnnetul kombel tabas hoovivärvast sisseastuvat Saksa sõdurit, kes pea suri. Nüüd puhkes sakslaste hulgas torm. Juurdlust toimetamata vahistati õnnetuse tekitanud kaitseliit-

lane. Ta otsustati anda sõjakohtu alla. Järgmisel päeval ilmus relvastatud Saksa sõdurite salk Aj. Valitsuse voliniku H. Kuusneri juurde ja nõudis 50.000 marka kahjutasu surmasaanud Saksa sõduri perekonna toetuseks. Pool sellest summast pidi tasutama kohe, kuna teise poolega lubati oodata mõni päev. Nõudmise mittemääramisel ähvardati saata laiali Eesti riiklikud ja omavalitsuse asutused ning võtta pantvange. Adv. Kuusner püüdis asja lahendada rahulikult. Ta avaldas sakslastele kurva sünnimuse puhul kaastunnet, kuid nii suure rahasumma kokkusaamist pidas ta täitsa võimatuks. Nähes, et seda summat tõepoolest ei ole, lükkasid saks-

osades teenimisel, tuleb viibimata oma väeosadesse minna. Nende asemele määratakse kohalike omavalitsuse tegelasi ja eraisikuid. Ohvitserid, kes Eesti väeosades teeninud ei ole, peavad viibimata Tallinna Rahvaväe staapi ilmutama. E. K. L. Pärnu osakonna ajutine päalik.”

Selle üleskutse põhjal lahkus Pärnumaa kaitseliidust suurem osa ohvitseride, mis tundvalt pidurdas kaitseliidu edaspidist organiseerimiskäiku. Pärnu linnas edenes kaitseliidu organiseerimine siiski jõudsasti, nii et 1. detsembril oli linnas juba 400 kaitseliitlast. 11. detsembril astusid kokku Pärnu maakonna ning linnavalitsuste ning poliitiliste erakondade keskbüroo esinda-

Soomusrongi Nr. 2. kaugelaskerahur pommitab Rodenpoisist Landeswehri positsioone ja Riia linna.

lased maksu tähtsaks mõneks päevaks edasi. Kuna sakslased kiirustasid Pärnust lahkumise, siis jäigi nende nõudmine selles suuruses rahuldamata ja nad olid sunnitud leppima 15.000 margaga. Nii lahendus konflikt mõlema poole järelandmisel. Õnnetuse põhjustanud kaitseliitlane jäeti siiski algul veel vahi alla edasi. Kaitseliitlastel oli veel ka vähemaid vahejuhtumisi Saksa sõduritega sõjamoona ja muu varustuse väljavedamise takistamisel. Nimelt peeti kinni Pärnu jaamas, jaama komandandi alamleitn. J. Mühlbachi korraldusel mitu rongi mitmesuguse varustusega, mida sakslased tahtsid välja saata.

22. nov. ilmus „Pärnu Postimehes“ järgmine üleskutse:

„Kõigil Eesti Kaitse Liidu Pärnu osakonna teenistuses olevatel ohvitseridel, kes Eesti väe-

jad, et kaitseliidu organiseerimise, koosseisu ja töökava põhimõttelisi küsimusi kindlaks määrata ja väljatöötada linna julgeoleku kaitsekava. Varsti pärast seda koosolekut ilmuski „Pärnu linna kaitse korraldus“. Selle „korralduse“ järel Pärnu kaitse pidi koosnema I ja II järgu kaitseliitlastest ja majaperemeeste poolt välja pandud öövahtidest. Kaitseliidu teenistus oli sunduslik neile, keda kutsuti kaitseliitu, kuna öövahtide teenistus oli sunduslik kõikidele meeskodanikkudele. I kategooriasse võeti vastu kaitseliitlasi 18.—35. a. vanuseni ja kes sõjaväeteenistuseks kõlvulikud; II kategooriasse võeti vastu kaitseliitlasi 36.—45. a. vanuseni ja nooremaid, kes sõjaväeteenistuseks olid tunnustatud kõlbmatuiks. I kategooria kaitseliitlastest pidi moodustatama 6 jalaväe rühma, üks kuulipildujate- ja üks pommipildujateko-

mando. Vaenlase lähenemisel linnale pidid I kategooria kaitseliitlased kohe astuma välja vaenlase vastu, kuna II kategooria kaitseliitlased pidid jääma linna, korra ja julgeoleku kaitseks. Iga seitsme maja kohta pidi välja pandama üks öövaht. Sellest kavast suudeti rakendada ainult viimane osa, nimelt öövahtide väljapanemine, kuna muu osa jäi teostamata sündmuste kiire arengu tõttu. Detsembrikuu lõupäevil tungisid vaenlase salgad üle piiri Heinastest kuni Mõisakülani, mis ei jätnud mõju avaldamast ka Pärnu linnas. Sõjaväeosad olid alles formeerimisel ja neid ei saadud veel täies koosseisus saata rindele. Esimestena tuli vaenlasele vastu astuda kaitseliitlastel. Juba 18. dets. saatis Pärnumaa kaitseliidu ülem 6 Pärnu kaitseliitlast-kooliõpilast luurele Härgmäe jaama ümbrusse, et tuua andmeid vene Põhjakorpuse tegevuse kohta, kes paiknes Ruhja-Valga vahelisel maa-alal. Ruhjas arreeteriti aga meie luuresalk lätlaste poolt ja võeti relvad ära, kuid neil läks siiski korda põgeneda ja tulla Pärnu tagasi.

Kaitseliidu organiseerimine Pärnu maakonnas.

Pärnu maakonna lõunapoolses osas, Läti piiri äärsetes valdades, algas kaitseliidu organiseerimine kohalike omavalitsus- ja seltskonnategelaste poolt samuti novembrikuu keskpaiku, nagu Pärnu linnaski. Pärnumaa kaitseliidu ülema päevakäsuga nr. 1. oli kogu maakond jagatud kihelkondade järele 10 kaitseliidu jaoskonnaks.

Pärnu maakonna Kaitse Liidu korraldus juunes selle järele järgmiseks:

K.-liidu jaoskonna nimetus	Jaoskonna ülem
Linnatümbri vallad. (Sauga ja Rääma vallad)	Lipn. Koger
Häädemeeste	Lipn. Akermann
Saarde	Sv.-ametn. Grents
Karksi	Hr. Th. Pool
Tori	Leitn. Matiesen
Halliste	Leitn. Kuum
Jakobi	Al.-leitn. Tuisk
Vändra	Al.-kapt. Mett
Audru	Lipn. Reimann
Tõstamaa	Lipn. Vanatoa

Peale kihelkondade kaitseliidu ülemate (või kihelkondade kaitseliidu jaoskondade ülemate) olid määratud või jälle kohapeal valitud igasse valda ja alevisse kaitseliidu ülemad, kelledest enamused olid ohvitserid. Kuid suurem enamused ohvitseridest lahkus peagi omalt kohalt, minnes sõjaväkke, nii et mõned neist ei saanud kaitseliidu organiseerimise tööd õieti alatagi. Asemele määrati või jälle valiti kohalikke selts-

konnategelasi. Kaitseliidu organiseerimine maakonnas läks enamjaolt kohalikkude omavalitsuste korraldusse.

Maakonnas edenes kaitseliidu organiseerimine algul ka kaunis jõudsasti, nii et detsembrikuu alguks oli Pärnumaal (maakonnas) organiseeritud umbes 900 kaitseliitlast. Seda võib seletada sellega, et maal okupatsiooni võimud kaitseliidu organiseerimist ei takistanud, kuid relvi ja varustust nad kaitseliitlastele ei andnud ka siingi mitte. Esialgu saadi relvi kohalikelt elanikelt. Organiseerimistöö ei arenenud kogu maakonnas ühetaoliselt. Lõunapoolses maakonna osas, nimelt Läti piiri äärsetes valdades arenes organiseerimistöö edukalt, kuna maakonna põhjaosa mõnes kihelkonnas kaitseliit suudeti organiseerida alles jaanuarikuu (1919. a.) keskpaigas.

Pärnu maakonna kaitseliidu I jaoskonnas, s. o. linna ümbruse valdades ja Sindia alevis alati kaitseliidu organiseerimist novembrikuu lõupäevil. Detsembrikuu esimestel päevadel oli jaoskonnast 50 kaitseliitlast Pärnus, kes seal käisid valveteenistuses.

Häädemeeste kihelkonnas pidi kaitseliidu organiseerimine algama novembrikuu lõupäevil. Sinna oli kaitseliidu ülemaks määratud lipn. Akermann, kes aga üldse ei ilmunud kohale. 29. nov. sai Häädemeeste vallavalitsus Pärnumaa kaitseliidu ülemalt käsu organiseerima hakata kaitseliitu. Alles 28. dets. kutsus Häädemeeste vallavalitsus vallanoukogu kokku, kes valis valla kaitseliidu ülemaks n.-allohvitseri Preimann'i, kes hiljem Pärnumaa kaitseliidu ülema poolt kinnitati kohale.

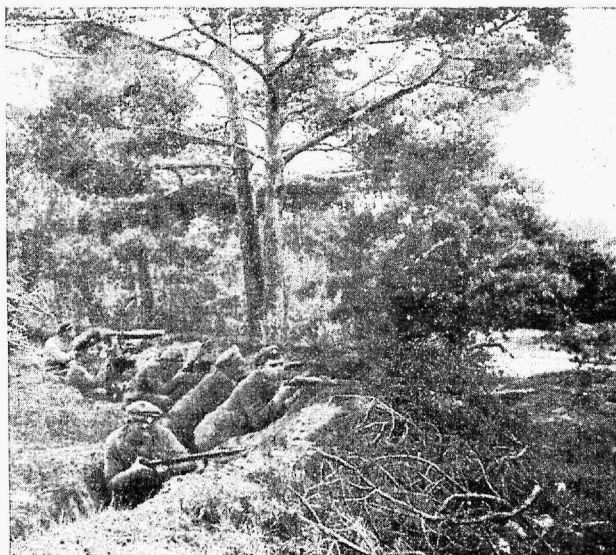
30. dets. käsutas Häädemeeste vallavalitsus kõik vallas elavad meeskodanikud 18—45 a. vanuseni vallamajja kokku, kus algas kaitseliitlaste registreerimine. Niiviisi saadi kokku üle 100 kaitseliitlase, kelledest suurem enamused saadeti Pärnumaa kaitseliidu ülema käsul 2. jaan. 1919. a. Pärnu. Järgmisel päeval saadeti need kaitseliitlased Pärnust Voltveti, kindlustustööle, kuid nad viibisid umbes nädal aega ja selle järele saadeti tagasi Häädemeestele, et vastuastuda vaenlasele, kes vahepeal oli tunginud üle piiri.

Kihelkonna teistes valdades, algas kaitseliidu organiseerimine varem. Nii oli Tahkuranna vallas juba 24. detsembril organiseeritud 277 kaitseliitlast. Orajõe vallas algas kaitseliidu organiseerimine veelgi varem. 23. dets. pandi Häädemeeste kihelkonna kaitseliidust, Pärnumaa kaitseliidu ülema käsul, Orajõe—Heinaste teele välja 15-meheline valvepost, kelle ülesandeks oli valvata, et vaenlase salgad ei tungiks üle piiri. Ühtlasi kästi koondada ka piiriäärsetesse rajoonidesse Häädemeeste kihelkonna kaitseliidu varud.

Saarde kihelkonna (Pärnu maakonna III kaitseliidu jaoskonna) kaitseliidu organiseerimiseks oli 24. nov. 1918. a. Kilingi-Nõmme alevis, Pärnumaa kaitseliidu ülema korraldusel kohalike seltskonnategelaste koosolek. Koosolek, kaaludes olukorra tõsidust, otsustas alata kohe kaitseliidu organiseerimist. Samal koosolekul valiti Saarde kihelkonna kaitseliidu ülemaks J. Väljaots Kilingi-Nõmmelt (hiljem oli ülemaks sv.-am. Grents), samuti valiti ka kihelkonna kõikide valdade kaitseliidu ülemad. Kilingi-Nõmme alev jäi kihelkonna kaitseliidu staabi asukohaks. Samal päeval astus Kilingi-Nõmmel vabatahtlikult kaitseliitu 50 meest, kuna hiljem tuli veel juurde 20 vabatahtlikku, nii novembrikuu lõpuks oli Saarde kihelkonna kaitseliidus 70 kaitseliitlast. Valdades kaitseliidu organiseerimine ei edenenud nii kiiresti. Esimeseks ülesandeks oli Kilingi-Nõmme kaitseliidule relvade hankimine kohalikest elanikest ja sakslaste poolt mahajäetud riigivaranduste valvamine.

Varsti tuli Kilingi-Nõmme kaitseliidul sõjategevusest võtta osa. 23. detsembri hommikul jõudis Voltveti Saksa sõjaväekolonn, kes taandus Viljandist üle Voltveti—Jäärja—Salatsi Riia suunas. Teel olid sakslased mitmel pool kohalikest elanikest võtnud vägivaldselt varandusi, mis ajas rahva vihale. Paluti abi 6. polgult ja kaitseliidult. 6. polgust saadeti välja üks rood, jalaluurajatekomando ning Saarde kaitseliidust 40-meheline kaitseliitlaste salk, et panna piiri sakslaste vägivaldtegevusele. Voltveti lähedal, Punapargis, juhtus ootamatu kokkupõrge Saksa väeosa ja 6. polgu jalaluurajate vahel, millest ka Saarde kaitseliidu salk võttis osa. Mõlemal poolel oli surnuid ja haavatuid; kaitseliidul kaotusi ei olnud. Saksa väekolonn liikus edasi Jäärja-Salatsi suunas, viies kaasa oma surnud ja haavatud. Samaks ajaks oli Saarde kihelkonna kaitseliidust pandud välja piiri kaitsesks Talli-Tuuliku teele ja Kiisa kõrtsi juurde 70 kaitseliitlast, kellel oli pärastpoole kokkupõrkeid üle piiri tunginud enamlaste salkadega. Saarde kihelkonna piirkonda kuulus ka Mõisaküla alev ja raudteejaam. Mõisaküla alevi ja jaama komandandiks määrati Pärnumaa kaitseliidu ülema poolt lipn. Mõttus. Viimane algas oma tegevust 15. nov. 1918. a. Mõisaküla alevi kaitseliidu ülemaks valiti leitn. Glück, kellel 1. detsembriks oli alevis organiseeritud 67-meheline salk. Nende peamiseks ülesandeks oli raudteede kaitse.

Halliste kihelkonna kaitseliidu ülemaks määrati Pärnumaa kaitseliidu ülema poolt leitnant Kuum. 24. detsembril peeti Abja vallamajas kihelkonna valdade kaitseliidu ülemate koosolek, kus töötati välja Halliste kihelkonna kaitseliidu organiseerimise kava, mille järele kavatseti kihelkonna kaitseliit organiseerida

Osa 6. polgu I pataljoni positsioonist Koiva jõe kaldal võitluste ajal Landeswehriga.

6. polgu tagavara pataljonina, kes oleks täiendanud 6. polku. Kavatseti igas vallas organiseerida üks tagavara rühm kaitseliitlastest, kes koosneks 6 jaost. See kava jäi aga paberile, sest sündmused arenesid liiga kiiresti, nii et polnud aega selle kava teostamisele öieti mõeldagi.

Kokkuvõttes peab mainima, et Pärnu maakonna lõunaosas, s. o. Läti piiri äärsetes valdades, edenes kaitseliidu organiseerimine jõudsasti, nii et 23. detsembriks 1918. a. oli piiri kaitsesks Läti piiril, Heinastest kuni Mõisakülani, 120 kaitseliitlast. Samapalju kaitseliitlasti oli koondatud salkadena ka lähemasse tagalasse. Elavalt võtsid siin kaitseliidu organiseerimistööst osa ka kohalikud omavalitsusasutused ja seltskondlikud organisatsioonid. Maakonna põhjapoolses osas ei edenenud kaitseliidu organiseerimine aga nii kiiresti ja alles jaanuari kuu (1919. a.) keskpaigaks suudeti üksikud kaitseliidu salgad organiseerida. Läti piiril asuvatel kaitseliidu salkadel oli üle piiri tikkuvate vaenlase osadega alalisi kokkupõrkeid detsembri kuu lõpupäevasesest alates, milledes kanti ka kaotusi. 16. jaanuarist 1919. a. alates koondati kõik piiril asuvad Pärnumaa kaitseliidu salgad Pärnus formeeritavasse Pärnu Kaitsepataljoni.

Lõpuks peab märkima, et Pärnumaa kaitseliidu organiseerimise ja tegevuse kohta Vabandussõja algpäevil on säilinud vähe kirjalikke andmeid, eriti maakonna põhjapoolsest osast, mille tõttu põhjalikuma ülevaate saamine on raskendatud.

K. R.

Soomusrong lõksus.

E. PAREL.

Oli sõjasuvi 1919. Seisid kuumad juulipäevad. Päike küpsetas nii surnuid kui ka elavaid. Surnud tõmbusid päikeses mõne tunni vältel pigimustaks, kuna meid, elusaid, ähvardas päike muuta praeks soomusrongi tulikumade plaatide vahel.

Seisime suurema tegevuseta juba nädalpäevad teinepool Pihkvat asuva Keebi jõe silla taga. Punased olid taganedes põrutanud silla õhku. Selle kaunis pika raudosa üks ots oli langenud Keebi mudasele põhjale, kuna teine vigastamata kandus silla pihkvapoolsele sambal. Meie tragid remontrongid olid silla kaare otsa mudast kangutanud välja ja see kandus kindlalt liipritest laotud konstruktsioonil. Edasi meie sellegipoolsest ei tunginud. Palavus tegi laisaks ja teiseks oli jõekallastel hiilgav kaitsepositsioon. Ka oli säärane puhkus meile pärast ägedaid Võnnu päevi vägagi kontimööda.

Keebi salla ümbrust ja raudteed valvasid soomusrongid; vasakul asusid Balahhovitšhi osad ja paremal kalevlased. Päeval meie harilikult silla taga ei viibinud, vaid seisime oma rongiga Pihkvas. Pihkvast kuni Keebi jõeni oli maa kaunis lage. Teiselpool jõge aga algasid paksud metsad, milles olid toredasti peidetud punaste patareid ja kaevikud.

Igal õhtul alustasime Pihkvast taas sõitu liinile. Vedur varustas end Pihkva jaama ees terveks ööks veega, meeskond jõi oma sogase tee, jättis jumalaga jaamaesisele kogunenud Tamjadega ja Dunjadega, ronis vägunesse ja seadis kuulipilduja lahingkorda. Poole kerega kuulipildujate kõrval luukidest väljas ja rõkkavalt lauldes lahkusid mehed õhtuti Pihkvast, et olla öösel liinil valmis igasugusteks üllatusteks.

Päeval valitses liini selles osas täieline rahuägne pühapäevarahu. Lõokeste silerdamine õhus ja rohutirtsude saagimine raudteeäärses rohus olid ainukesed helid, mis elustasid tardunud vaikust. Alles vastu ööd, pärast meie kohalejõudmist, läks elu pisut lõbusamaks. Algul kostsid mõned üksikud paugud, siis tekkis sekka kuulipilduja ja lõpuks arenes sellest üle kogu frondi korralik „mulin“, — isegi suurtükid võeti täielise efekti saavutamiseks ametisse.

Suurt tulu polnud sellest „mulinast“

kummalgi poolel, — ei Balahhovitšhi mees- tel ega punastel. Lasti rohkem sellepärast, et endal julgem oleks ja ei ununeks, et on sõda.

Ühel ilusal suvehommikul oli päike juba õige kõrgel, kui lõpetasime oma öösisse valveteenistuse Keebi jõe silla taga ja valmistusime ärasõiduks. Meie selja taga oli terve öö seisnud Soomusrong nr. 5. See hakkas pikkamööda venima Pihkva poole. Meil tuli oodata kuni ta on jõudnud üle suure lageda, et siis järgneda temale.

Vaevalt jõudis aga Soomusrong nr. 5 pista oma nina üsna silla lähedasest harvast kasetukast lagedale, kui hakkasid töötama punaste patareid. Eile neid seal veel ei olnud, kuid nähtavasti oli vaenlasel kops läinud üle maksa, jälgides igal õhtul meie soomusrongide manöövreid nende nina all ja nad olid jõe taha metsa vedanud kõik oma suurtükid.

Tuli oli tabav. Soomusrong nr. 5 andis küll auru juurde, kuid tal ei vedanud. Jälgisime põnevusega sündmust oma rongilt. Liiv tuiskas pageva rongi ümber. Korraga lendasid õhus lauaotsad. Rong sai pihta! Suitsusammas kerkis õhku rongi kohal. Oli näha askeldamist ja jooksmist raudteel ning rong sõitis edasi, jättes endast raudteele maha põleva osa. Kõik lidusid sellest põlevast osast hirmsa kiiruga eemale ja varsti käis tume mürts ning liivasammas kerkis taeva poole. Teiselpool jõge asuvad vaenlase patareid saatsid kõigele segadusele vahetpidamata veel lisaks uusi granaate sündmuskohale. Seal võis olla küll tõeline põrgu...

„Sooh, nüüd oleme siis lõpuks ometi sees,“ avaldasid meie poisid oma arvamist, — „suurtükiplatvorm lendas õhku.“

Ja nii see vist oligi. Raudtee oli sündmusekohal mitmekümne meetri pikkuselt põhjalikult lõhutud. Polnud lootustki seda nii ruttu parandada, sest vaenlane pidas marulise granaadi- ja šrapnellitule lõhutud koha peal.

Olime kui hiired lõksus. Ainult mõni kindur kask varjas meid vaenlase silmist, kel nähtavasti polnud aimu, et üks soomusrongidest jäi peitu nende kõige lähemasse naabrusesse.

Elasime üle ärevaid tunde. Tunde, mida ei saa niipea unustada. Kunagi elus pole tundinud veninud nii pikkamööda, kui sel päeval.

Täiele selgusele jõudes meie seisukor-
rast oli rongi löögiosa juhi leitn. Edgar Tes-
loni korraldus vedurijuhile, et ta peaks ron-
gil auru sees, kuid nii, et korstnast ei tõu-
seks mitte raasu suitsu ega ka auru ja et
vesi katlas ei lõppeks otsa. See oli raske
ülesanne, kuid meie vedurijuht vana Puus-
tus oli „täitsamees“. Istus veduril silmipil-
gutamata ja joogivett ei annud ka tendrist
enam isegi minule, oma „pojule“. Ümber-
ringi laiutas end aga kuiv, lage raba ja
jõeni jooma minna oli paras tükike maad.

Seisukorra tegi veel segasemaks asja-
olu, et väikese käänaku tagant, umbes
paar-kolmsada sammu meist eemal, hak-
kas metsa kohalt tõusma auru ja suitsu.
Seal valvas omakorda silda vaenlase soo-
musrong „Stenka Rasin“. Seisime vasta-
misi kui kaks vihast pulli. Meie kartuses,
anda oma olemasolust vähemutki elumärki,
nemad aga — lihtsameelsuses ja ilmsüütus
teadmatuses.

Olime vangis, kuid ei olnud ka.

Pidasime poistega vagunis mitmed plaanid
juhuks, kui vaenlane meid avastab just
oma nina all. Huvitav, et keegi ei teinud
ettepanekut minna ära jalgsi. Äraminek
kõrge raudtee tammi varjus oli sama ohutu,
kui jalutamine pühapäeval Kadriorus.

„Siis saagu, mis saab, tormame üle Kee-
bi punaste soomusrongile kallale,“ oli pois-
te üksmeelne otsus. Vaene „Stenka Rasin“,
— ta ei tea siitamaani kui lähedal oli ta
hukkumisele!

Nälg ja janu andsid ennast ka varsti
tunda. Jõele mineku keelas rongi ülem kõi-
gile, sest seal oleks vaenlane meid märganud
ja tendrist polnud lootagi tilga vee
saamist. Rongi „supiosa“ seisis kaugel
Pihkva pool. Hea oli veel, et „supi-“ ja
löögiosa vahel oli telefoniühendus. Saime
teateid raudtee parandamistöö edenemise
kohta. Need teated polnud aga kuigi rõõ-
mustavad. Enne õhtut ei loodetud teest
saada asja. Kas meil jätkub aga niikauaks
vett ja kas ei avasta meid enne vaenlane?

Paar poissi osutusid siiski jooksikuiks.
Läksid abivalmilt tooma teistele suppi ron-
gi staabiosalt, kuid ei tulnud enam tagasi.
Nii lootusetuks oli staabis neile maalitud
meie seisukorda.

Rongi löögiosa juht leitn. E. Teslon käis
ringi pilves näoga. Tal oli selleks ka oma
põhjus, sest vett oli veduril veel vaid mõ-
neks tunniks.

Juba mornitsesid mõned meie poistestki.
Ega pole naljaasi istuda nuriseva kõhuga
ja oodata kuidas kogu asi arvab heaks ku-
juneda.

Vastu õhtut tuli rongiülema kapt. O. Luiga.
„Noh, sellid, kuis on? Istute pigis?“ kü-
sis ta naerdes.

Tõesti imelik on, kuidas mõjus meeste
meeleolule kapt. O. Luiga ilmumine. Kõi-
kide näod löid särama ja suud venisid
laiale naerule: „Mis nüüd viga. Luiga ise
on siin.“

Varsti peale kapt. O. Luiga ilmumist sai-
me teate, et tee on parandatud ning võime
alustada ärasõitu. Oli ka viimane aeg.
Puustas ütles, et tal on vett veduris vaevalt
üheks tunniks.

Oli veel täitsa valge, kui rong algas lii-
kumist. Esiteks õige pikkamööda ja ette-
vaatlikult, siis aga järjest kiirust suurenda-
des. Oh sa mu meie, kus vaenlase pata-
reid algasid tööd. Vahtisin välja kuuli-
pilduja luugist. Ümberringi kees muld...

„Tsiik... tsiik... tsiiah... trahh...
trahh...“ lendasid ja lõhkesid granaadid
ees, taga ja külgedel, üle puistates vaguni-
katuseid kuuli- ja malmirahega

Rong kihutas oma 90—100 km-lise tunni-
kiirusega. Vahel jõudsimme välja tulepiir-
konnast, et sõita uude ettepoole ülesseatud
veel hullemasse põrgu.

„Kiivrid pähe!... Kiivrid!... karjus kui
meeletu meie komando ohvitser pan Da-
shevsky, kelle päästisime Pihkva vallutamisel
vaenlase käest sõjavangist. Keegi teda
ei kuulnud. Süngelt ja kivistunult seisid
mehed ning ootasid „oma“ granaati. Seisu-
kord oli pinev närvide katkemiseni...

„Veski... elas... mölder mats...“ kos-
tis korraka kuulide hulgamise ja lõhkemise
mürtsude sekka ülevalt narilt.

Laulis Martin, Saaremaa mees, Maa-
ilmasõja invaliid!

„Tsummai ruudi ralla...“ tõmbasid poi-
sid kohe kooris kaasa ning varsti täitis va-
gunit võimas laul. Äsjane meeletu hirm oli
kõigil pühitud nagu käega. Isegi pan Da-
shevsky ei hoidnud enam kahe käega kinni
kiivri servadest, vaid jäi meid vaatama,
suu lahti!

Laulsime kuidas jäksasime täiest kõrist
ning ei mõelnudki enam sellele, mis sündis
väljas. Varsti vähendas vedur kiirust —
olime tule alt väljas!

Murdu käis Pihkvas rahvast vaatamas
meie rongi. Oli ka midagi vaadata! Rattad
katki liga-loga, tender kui sõelapõhi, vagu-
nite seinad mõlkis ja üleni muda täis ning
mehed üsna metsiku väljanägemisega.

Soomusrong Nr. 3.-da lahinguis.

Res. sv.-am. Artur Manke mälestusi.

Eellugusid. Tulek eesti rahvusväkke. Teenistus l. Eesti polgus. Saksa okupatsiooniaeg. Uuesti l. polgus.

Detsembris 1917. a. lahkusin Vene väeosast, 18. korpuse staabist, Bukovinas, kus teenisin fotogrametria jaoskonna ülema kohustetäitjana.

Kuna ühendus tol ajal oli äärmiselt halb ja raskendatud, siis tuli olla teel võrdlemisi väga kaua. Alles mõned päevad enne jõule jõudsin kodu Võrumaale, Põlvasse.

Eesti diviisi staapi Tallinnas ilmusin jaanuarikuu esimestel päevadel 1918. a. Seal määrati mind l. Eesti polku Haapsalus, kuhu ilmudes polgu ülem polk. E. Pödder määras mind tööroodu nooremaks ohvitseriks. Endise kortermeistri sv.-am. Tupitsa lahkumisel jaanuari lõpul sain polgu kortermeistriks.

Polgus viibimise ajast on eriti säilinud meele sündmused Saksa okupatsioonivägede tulekul veebruaris 1918. a.

Saksa okupatsioonipäevad veetsin isatalus Võrumaal. Novembris läksin Võrusse Saksa kreisipealiku asutusse, et hankida luba sõiduks Tallinna. Ilmusin l. Eesti polgu vormis, sini-must-valge värvid õlakul ja mütsimärgil. Vormi kohta kreisipealik tähendas, et mis maskeraad see siis nüüd on. Loa asjus tahtis teada sõidu põhjust. Keeldusin nimetamast. See vihastas teda. Ähvardas mind koguni vangistada. Vastasin: „Kui on võim, laske siis mind kinni panna.“ Pikkade vaieluste tulemusena viimaks siiski sain sõiduloa.

Sõitsin kohe Tallinna, kus juba oli asutud Eesti sõjaväe uuestiformeerimisele. See oli umbes 18. novembril. Ilmusin l. Eesti jalaväe polgu ohvitseride reservi, Pagari tänaval, kus leidsin juba hulk endisi kaaslasi Haapsalus teenimise ajast.

Käisime patrulliteenistuses, jala ja autol ning valvekorras Ajutise Valitsuse asukohas praegustes Ohvitseride Keskkogu kasiino ruumes Raekojaplatsil. Magasime põrandal hõõvliilaastudel. Lahtiriietuda ei saanud üldse mitte. Vabal ajal tagusime ajaviiteks preferanssi. Suurt puudust tundsi me suitsetamismaterjalist. Toiduks saime vorsti ja teed. Palka maksti algul soome rahas.

Aegajalt korraldati linnas formeeritavate

üksuste demonstratsioon-jalutuskäike, et tõsta elanike julgeolekutunnet ja näidata, et meil juba ka midagi on olemas, millega vaenlasel tuleb arvestada.

Kurioosumina tundub, et ohvitseridel tuli olla valvepostil ka Patarei kasarmute (praegu Keskvangla) väravail, et sõdurid sealt (l. polgu roodud paiknesid Patarei kasarmuis) omavoliliselt ei lahkuks.

l. polgus oli suur puudus maakaartidest. Mul oli andmeid, et Saksa okupatsiooniväed olid maha jätnud Tartus mõisnikkude maakorraldusbüroosse (Landeskulturbüro) suure hulga topograafilisi maakaarte. Polgu ülem polkovnik E. Pödder komandeeris mind detsembri kuu algul Tartusse, andes mulle ühtlasi loa sõita ka Võru lähedale oma abikaasat ära tooma. Samal ajal sõitis Tartu ka al.-kapten P. Laaman, ülesandega korraldada vene Pihkva korpuse taandumist ja tõkestama nende rüüstamisi ja muid omavoliavaldusi.

Maakaarte sain kätte õige suure paki (Saksa Zusammendruck, suurtes planšettides). Need olid polgule esimesed kaardid.

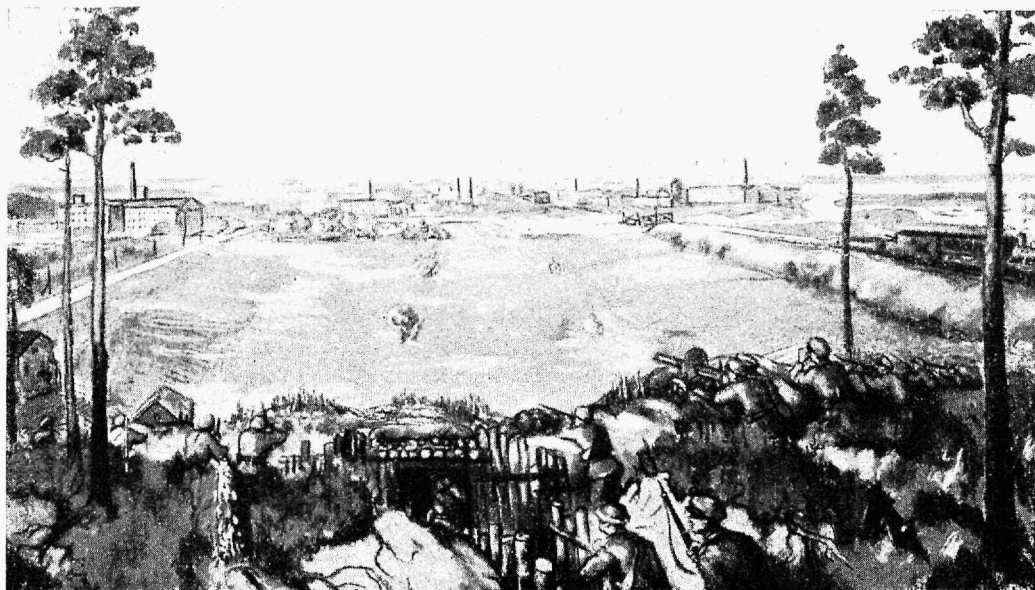
Tartust sõitsin Võrru rongiga, kuhu jõudsin õhtul pimedas. Seal liikusid parajasti visad kuuldused Saksa okupatsioonivägede lahkumiskavatsustest ja punavägede pealetungist.

Rahustasin võrulasi, et lugu pole kaugeltki mitte nii halb ja lootusetu, et Tallinnas formeeritakse intensiivselt Eesti sõjaväge.

Õösel äratasid mind unest kõvad plahvatused. Riietusin ja läksin välja vaatama. Saksa väed olid vooris, valmis ärasõiduks. Plahvatusmürtsud kostsid linna karjaplatsi poolt, kus sakslased hävitasid oma laskekoona ja varustust, mida ei suudetud kaasa viia.

Hommikuks oli Võru sakslastest täiesti tühi. Tekkis õudne vaikus ja tühjus, justkui vaikus enne tormi. Üheaegselt sakslastega, õieti osaliselt juba varem, voorisid linnast välja põgenikud. Väljusin Võrust koos abikaasaga viimaste lahkujate hulgas, kui vaenlase väed olid jaama poolt juba sisse tulemas Võrru. Tänavale ilmus juba kohalikke punaseid.

Võru linna ääres, Koreli sillal, kuulsin kedagi tähendavat: „Need on vist viimased Võrust lahkujad!“ Ettevaatuse pärast panin

Eesti väed Riia väravais juuli algul 1919. a.

vormirietusele erapalitu peale. Sõitsin hobusega isakodusse Peri valda, Meemas-külla, kust saatsin venna oma asjade järele Võru lähedale, Kirumpäle. Vahepeal olid vaenlase eelväed tulnud juba Väimela mõisa. Õnnekombel pääsis vend läbiotsimatult tagasi.

Sellest teada saades alustasin kohe kahe hobusega sõitu Tartu poole üle Põlva. Võru-Tartu maanteel peatati mind Liiva kõrtsi juures kaitseliidu salga poolt, kelle juhiks oli lipn. R. Riives, kellele selgitasin olukorda Võrus.

Tartus olid Saksa okupatsiooniväed veel sees. Ka raudteejaam oli täitsa nende korralduses. Kraam võeti Tallinna saatmiseks siiski bagaazi ja see jõudis Tallinna pärale.

Löögipataljoni moodustamine.

Vaenlane lähenes ülekaalukate jõududega järjest Tallinnale. Meie väiksearvulised üksused olid sunnitud sammuma taandumisteed. Olukord ähvardas muutuda katastroofiliseks, sest väeosade formeerimistöö nõudis aega, liiatigi kui igasugusest varustusest oli otse kisendav puudus. Midagi otsustavat ette võtta oli aga vaja kiiresti.

Seal Sõjavägede Ülemjuhataja algatas mõtte vabatahtlikkude 1000-mehelise üksuse moodustamiseks, kes oleks võimeline pidurdama vaenlase võidukäiku ja võimaldaks kaitse organiseerimist ja väeosade formeerimistööd. Ülemjuhataja käis mitmel

pool kõnelemas, selgitades olukorda ja propageerides löögiüksuse moodustamist.

Raskest seisukorrast saadi aru, kuid vabatahtlikke tuli kokku haletsemisväärselt vähe — kõigest 80 mehe ümber, neist enamik ohvitsere... Loodeti siiski veel lisa.

Kuid tolleaegses olukorras luges ka seegi saavutus midagi ja al.-polk. P. Kann, kelle õlgadele langes löögipataljoni organiseerimine, jätkas oma tööd. Mind kutsus ta seejuures majandusala korraldajaks.

See omakorda polnud ka põrmugi kerge ülesanne. Kogu varustus tuli muretseda äärmiselt lühikese aja — 3 päeva — kestel, mille jooksul pataljon pidi olema väljasõiduvalmis rindele.

Kolm päeva kihutasin veoautol ringi, kaasas vaid mõned mehed, et muretseda riidevarustust, jalanõusid, laskemoona ja kõike muud vajalikku. Tulin selle ülesandega määratud ajaks siiski kuidagi toime, ehkki oli suuri raskusi, takistusi ja terve rida vahejuhtumisi. Tuli vahest ähvardada isegi vägivalda tarvituselevõtmisega.

Viimaks oli pataljon enam-vähem väljasõiduvalmis ja ühel heal päeval laaditi ta Kopli kaubajaamas rongile. Hillisõhtul sõitsime välja ja samal õhtul veel jõudsime Aegviidu jaama.

Järgnes kottpime öö. Andmed rinde seisukorra kohta puudusid. Jäime ööbima Aegviidu jaama, magades jaamahoone põrandal. Suure väsimuse tagajärjel oli uni kõikidel siiski hea, eriti minul pärast 3-päevast askeldamist ja sekeldamist.

Asumine soomusrongidele.

Järgneval päeval kaaluti rindeolukorras veel kord kõiki võimalusi ja eeldusi. Arvuliselt väike, halvastivarustatud üksus, täiesti ilma liiklemisabinõudeta, ei osutunud kuigi löögivõimsaks. Kuna rindel teotsevate 2. ja 3. soomusrongide koosseisud olid ka väiksearvulised, siis jõuti otsusele kogu löögipataljoni meeskond ära jaotada 2. ja 3. soomusrongide vahel. Nii ka sündis. Minnek sündis enam-vähem vabatahtlikult, kes kuhu ja kes koos kellega minna soovis.

Soomusrongile nr. 3 astusid kapten O. Luiga, leitn. H. Oldekop, leitn. E. Teslon, kapten Tönishof, al.-leitn. P. Truuts, mõlemad leitn. Reinvaldid ja mina.

Rongi ülemaks oli al.-kapten P. Laaman ja patarei ülemaks lipn. Thalheim. Teisi ohvitseri ei mäleta.

Aegviidust taandusime veel kuni Kehrani. Oli peamiselt olukorra selgitamine ja kontakti loomine paremal ning vasakul teotsevate oma väeüksustega ja luuretegevus.

Kord väljusin rongilt 6–8 mehega, kergekuulipilduja Lewis kaasas. Kusagil metsas kohtasime 1. polgu luuresalka, mida juhatas leitn. Dutšinsky. Algul pidasime üksteist vaenlaseks. Käsutasin selle tõttu 1. polgu salka käsi üles tõstma.

Võitlused Priske saeveski juures.

Suurem luureretk korraldati Priske saeveski ümbrusse kahes salgas, milledest ühte juhtisid leitn. E. Teslon ja leitn. H. Oldekop, teist — lipn. Behrsin ja mina. Igas salgas võis olla paarikümne mehe ümber.

Meie salk asus ühte metsavahimajja. Ei mäleta enam, kus see just oli. Sealtsaatime välja 6-mehelise patrulli Priske saeveski suunas, näidates salga juhile kaardil metsasihi, mis viis otse Priske saeveski peale välja.

Salk sattus aga enne Priskele jõudmist metsasihil kokku vaenlase luureüksusega, kes hüüdsid: „O, sõbrad, tulge siia!“ Meie mehed lähenesid pahaaimamatult. Järsku aga tõmmati Maksim välja ja käsutati „Käed üles! Relvad maha!“ Paar meest viskasid relvad ehmatuses maha, paar meest panid need puude najale, paar meest aga taipasid pista jooksmas. Vaenlane avas tule. Mehed, kellel relvad puude najal, pistsid nüüd ka jooksmas. Vaenlase kätte langes vangiks kaks meest. Ärapääsenud mehed ilmusid veidi aja pärast metsavahimajja juurde tagasi, kus olime siis juba ahelikus. Üks neist oli ilma püssita.

Ei mäleta, kelle korraldusel järgmisel ööl organiseeriti suurem pealetung Priske saeveskile, millest võttis osa suuremaarvuline kolme soomusrongi ja 1. polgu ühine dessant. Selle tulemusena muuseas üks 3. soomusrongi vangilangenud luurajaid pääses põgenema omade juure, teine vangilangenud luuraja aga viidi vaenlase poolt kaasa ja pääses rongile tagasi alles Pihkva lahingute ajal.

Nüüd järgnesid pealetungil meie löögid löögile. Jäned ümbruses oli vastastikune tulistamine ühe oma üksusega, mis tingitud side puudulikkusest osade vahel ja vormi-riietuse ühetaolisusest vaenlasega. Peamiseks eraldusmärgiks oli soomusronglastel ju vaid valge lint ümber käe. Meestest oli enamusest veel erariietuses. Ise kandsin läki-läkit.

Järgmine suurem saagin tekkis meil Pruuna mõisa juures, kus teotsesid 3. ja 1. soomusrongide dessandid ühiselt. Kogu operatsioon teostus raudteest paremal, vaadates Tallinna poolt. Kokkupõrge vaenlasega tekkis metsas, kus 3. rongi dessant liikus edasi paremat kätt, 1. rongi dessant aga vasakut kätt. Välja jõudes lagedale nägime vaenlase poolt taandumisel mahajäetud suurtükke. Niipalju kui mäletan oli 3" suurtükke 4 tk. ja 6" — 2 tk. Lähedal asuvast külast, mille nimetust ei mäleta enam, hakkasime otsima hobuseid, et suurtükke kohalt ära vedada rongidele. Suure otsimise peale hobused siiski viimaks leidsime ja suure vaevaga, osalt meeste kaasabil, said suurtükid toimetatud rongidele, mis seisis üksteise lähedal. Suurtükid saadeti Tallinna. Ainult üks suurtükk, vist 3", jäi 3. soomusrongile „konna“ asemele, mis oma nimetuse sai tulistamisel liialt järskudest hüpetest.

Pruuna mõisa juures võtsin oma mees-tega ära veel ka ühe kuulipilduja, saates selle paari mehega rongile. Teel aga võtsid 1. soomusrongi mehed selle minu mees-tele käest ära.

Pisiepisoode oli elavas sõjategevuses õieti palju. Suurem osa neist on ajajooksul ununenud. Mäletan, korra tungisime dessandiga peale mingisugusele mõisale. Liikusime edasi ahelikus, jookstes. Vaenlase patarei avas aheliku pihta tule. Vaatamata sellele tormasime hoogsalt edasi. Üks mürsk, vihisemise järele otsustades, ähvardas kukkuda otse meie pihta. Karjusin meestele: „Pikali!“ Mürsk langeski õige lähedale, paisates mind ja veel paari meest tugeva õhusurvega eemale. Suuremat viga meie aga peale väikese põrutuse ei saa-

nud. Hüppasime kõik jälle üles ja tormasime edasi, nagu poleks midagi juhtunudki. Vallutasime mõisa. Mehed jooksid seejuures pisut vasakule. Olin ise aheliku ees. Mõisa küüni juures pörkasin kokku ühe vaenlasega, kes jooksis minule, nii öelda, otse sülle. Kätsutasin „Püss maha!“ Vaenlane aga selle asemel pani püssi palge. Teggin välkkiirelt sama ja tahtsin tulistada, kuid pauku ei järgnenud. Nähtavasti halva laskemoona tõttu. Täpselt sama lugu juhtus aga ka vaenlasega. Tahtsin nüüd omakorda lüüa vaenlast püssipäraga, kuna olin tast veel vaevalt 2 meetri kaugusel. Vaenlane haaras aga püssi kaitseks ette. Kahmasin kiirelt Nagan-revolvri ja tulistasin. Vaenlane langes surnuna maha. Oli esimene, keda nägin oma lasust langemas. Külmaajudinaad jooksid mul seejuures üle selja. Kuid sõda on sõda. Poleks mina seda teinud, võib-olla, oleksin langenud ise, oli ju minu ja vaenlase vahel arenenud kahevõitlus elu ja surma peale, mis pidi lõppema ühe poole hävinemisega.

Üldmärkusena mainiksin, et varustus oli meil üldiselt vilets igal alal. Kuid laske- moonast puudust polnud, seda hankisime vaenlaselt, samuti kui ka muudki, individuaalset varustust.

Järgnevad sündmused on kuidagi ununenud, neid ei mäleta enam hästi. Vaid Tapa vallutamise on püsivamalt ja elavamalt sööbinud mällu.

T a p a v a l l u t a m i n e .

Soomusrong nr. 3 dessant väljus Tapa vallutamiseks paremale poole raudteed, et suures kaares haarata vaenlast. Kes oli dessandi juht ei mäleta, võib-olla oli ltn. J. Kase. Igal juhul olid aga dessandis kaasas ltn. H. Oldekop, ltn. Teslon ja lipn. K. Kadak, kes siis oli rongi adjutantiks. Võtsime esmaajoonel ära Tapa mõisa, kust suundusime ahelikus Tapa küla peale ja sealt liikusime raudteejaama suunas. Selle vallutamise järele liikusime viivitamatult Moe küla peale, kus meil olemasoleval andmeil pidi paiknema vaenlase raskepatari.

Koos ltn. J. Kasega ja osa meestega jõudsime teistest kaugele ette. Raudtee ülesõidu kohal, enne Moe külla jõudmist, silmasime galoppis veetavaid suurtükeelikuid. Ltn. J. Kase pani püssi palge ja tulistas. Paugu kõlades kukkus üks hobustest surnuna maha. Üks meestest aga hüppas kiirelt oma hobuse seljast maha, raius tesaakiga hobuse rakmed katki ja kihutas järelejäädud hobustega kõigi eelikutega tuhatnelja minema.

Selle järele leitn. J. Kase tormas osa meestega paremale, patarei arvatava asukoha poole, kuna mina teise osa meestega tormasin edasi otse Moe küla suunas, kust meile vaenlase kuulipilduja kogu aeg ägedalt täristas vastu. See meid aga põrmugi ei kohutanud ega pidurdanud. Karjusime täiest kõrist „hurraa“ ja tormasime veelgi kiiremini edasi. Vaenlane ei kannatanud seda enam välja, ta kaotas närvid ja lahkus korratutes omalt seisukohalt.

Jõudes Moe küalani ja läbistades küla jõudsime Tapa Valgejõe kaldale, kus nägime salkkonda vaenlasi kobaras koos askeldamas. Tormasime otse nende poole. Kuuldas, et nende juht käsutas mehi tule avamiseks ahelikku, kärsitasin: „Käed üles! Püssid maha!“ Kuna käsu täitmist ei järgnenud, tulistasin püssist mõned korrad, kusjuures paar meest kukkusid tabatuna maha. Selle tegevuse juures vaatasin instinktiivselt tahapoole, et näha, kui palju mehi on tulnud meiega kaasa. Oli kõigest 5 meest!

Algul jahmatasin justkui vähe ja lõin kõhkleva. Oli ju vaenlase ülekaal liialt suur. Siis aga, külma verd mitte kaotades, kamandasin: „Pataljon minu järele!“ ja pöördudes vaenlaste poole kordasin ehtsate sõimusõnade saatel ägedalt: „Käed üles! Püssid maha!“ Kõik see sündis loomulikult vene keeles. Nüüd täideti käsk juba silmapilkselt.

Ainult vaenlaste juht ei tahtnud alistuda. Ta hüppas jõkke, tahtes ületada jõge ujudes. Käskisin tal pöörduda tagasi. Kuna seda ei sündinud, tulistasin uuesti ja mees sai surmava kuuli.

Kuna meie meeste jalanõud olid äärmiselt viletsad, ütlesin rongi tuntud sõdurile Jüri Raudlehele, kes kandis vanu ja katki-seid vilte, milledest paistsid varbad välja, et ta saab nüüd omale tuliueed saapad. Raudleht astus ühe jalaga vette, lohistas laiba veest välja ning tõmbas saapad jalast. Nii sai Raudleht meie hulgast sõjasaagiks esimesena korralikud saapad. Minul omal olid tol ajal jalas ka õige viletsad, kodust kaasavõetud jalatsid, mis olid seotud nõõridega ümber jalgade, et need sootuks ära ei kaoks.

Vähe aja pärast ilmusid kohale ka leitn. H. Oldekop ja leitn. E. Teslon oma meestega, samuti paremalt poolt leitn. J. Kase oma meestega, kirudes ja vandudes, et patarei oli pääsenud minema. Ta tõi selle eest aga kaasa vange. Kokku oli meil nüüd 30 vangi ümber, kes lipn. Vassermannini juhtimisel saadeti Tallinna, kus ta neid demonstreerinud tänaval.

Eesti Vabaduse Risti üleandmine Verduni linnale 14. mail 1920.

Tapra vallutamise järele sõitis Soomusrong nr. 3 Tallinna tehnilist varustust saama. Tähtsama esemena saadi dünamo, elektritarbeid ja mõnda muud. Nii avanes võimalus elektrivalguse saamiseks rongile. Ühtlasi saadi ka inglaste poolt üleantud kaugelaskesuurtükk „Onu Tom“, millela hiljem võimata oli enesele ette kujutada Soomusrongi nr. 3.

Tallinnas viibis rong mõne päeva. Sõites uuesti rindele ja jõudes Tapale, saime teada, et meil tuleb liikuda edasi Narva suunas. Seejuures teati rääkida, et üks Rakvere lähedal asuvaist sildadest on lastud õhku. Selle kordaseadmise oleks nõudnud rohkesti aega ja meie edasitung oli seega väga tugevasti pidurdatud.

Tapalt — Voldini. Tartu eelsed lahingud. Tartu vallutamine.

Tegevusetu oleku päeval kord Tapal istudes kas 1. või 3. rongil ja katsudes Tallinnast kaasavõetud „märjukest“, tekkis korraga mõte liikuda Tapalt edasi mitte Narva, vaid Tartu suunas. Ei mäleta enam, kes just oli selle mõtte algataja, võimalik aga, et see tekkis ühisjutus, nii öelda spontaanselt. Võimalik aga ka, et see oli kapten K. Partsi algatus. Igatahes aga nagu ühest suust hüüti: „Kurat, mis meie siin istume tegevusetu olles. Võtame seniks Tartu ära, kuni Narva sihis sillad ja tee on korda seatud!“

See mõte leidis üldist, vaimustavat pool-

damist ja küsimus oligi sellega otsustatud jaatavalt. Kuidas seda kavatsust teostada, millised on eeldused selle kordamiseks, neid probleeme ei tulnud kellegile meelegi. Ja kellel siis õige aega oli sarnaste asjadega tegemist teha. Aeg oli selline. Kui oli tarvis lüüa, siis mindi ja löödi, küsimata mis sellest välja võib tulla. Selles mõttes on Tartu vallutamise kavatsus üks tüübilisemaid.

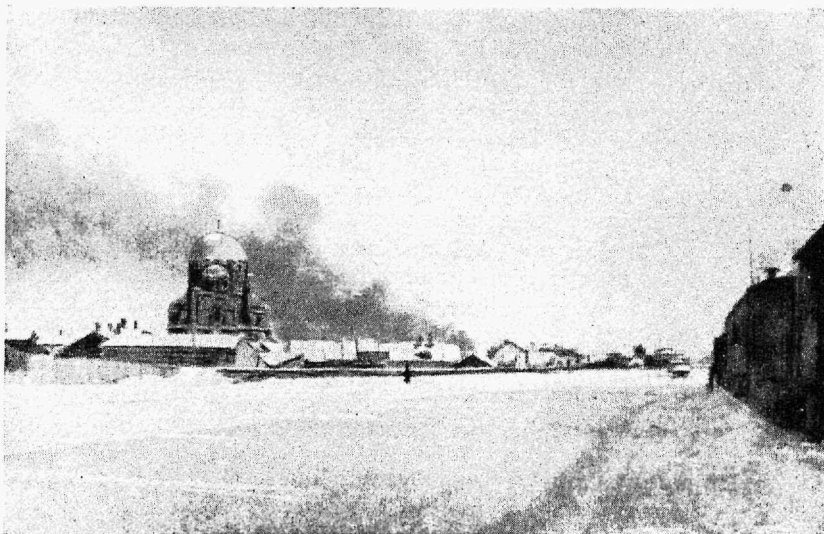
Silmapiilk tehti vastavad korraldused ja rongid hakkasid liikuma Tartu suunas.

Kuni Tabivereni (Voldini) 3. soomusrongil midagi erilist ei juhtunud. Vaenlane kogu aeg taganes raudtee piirkonnas, kusjuures ainult kohati tekkis väiksemaid kokkupõrkeid. Oma jalaväeosadega sidet polnud.

11./12. jaanuari ööl jõudsimme Tabivere (Voldi) jaama. Dessant saadeti välja. Pimedas tekkis minu meestel arusaamatuse tõttu vastastikune tulistamine kuperjanovlastega, mis oli ka meie esimeseks kokkupuuteks või kontaktiks nendega. Arusaamatus lahenes aga varsti ja õnneks kaotusteta. Siis asusime ründama ühte vaenlase kuulipildujat paremal pool raudteed. Pimeduses pääses vaenlane aga minema kõige kuulipildujaga. Polnud midagi parata. Kapten Partsi kiirustas ka juba dessandi rongile tagasitulekuga, kuna oli vaja kiiresti tungida edasi. Ka üks Kuperjanovi partisaanide roode asus rongile.

Vahepeal oli tulnud teade, et vaenlase patarei paikneb Äksi kiriku kõrval ja on ennast seal kindlustanud. Rongid alustasid kohe liikumist Tartu suunas, Soomusrong nr. 1 kõige ees, kes saatis Äksi kiriku kohal dessandi välja kiriku suunas, mitte ootama jäädes Soomusrong nr. 3 järelejõudmist. Maastik pealetungiks oli pooleldi soine, tāsane ja lage. Dessant sattus sellel vaenlase marulise kuulipildujatule alla ja kandis võrdlemisi suuri kaotusi. Teiste hulgas sai haavata ka lipn. Torokoff. Kui 3. rong jõudis järele 1. rongile, tulistas vaenlase patarei parajasti ronge ja raudteeliini. Üks granaat tabas meie kuulipildujavagunit, lenna-

tes ühest aknast sisse ja teisest välja, mille juures leitn. Kulbok püüdis tugeva õhusurvega vastu seina ja ta otsaesine sai kõrvetada. Granat lõhkes teisel pool vagunit raudtee süvendi peres. Kapten O. Luiga käskis kustutada kohe kõik tuled rongil ja rongi nihutada rohkem raudteetammi süvendisse. Siin vaenlase mürsud meid enam ei tabanud. Ta tulistas pealegi otse-sihtimisega.

Narva põlemine vaenlase suurtükitelest talvel 1919. a.

Soomusrong nr. 3 dessant liikus pikuti Mudajõe kallast. (Mudajõgi jookseb välja Saadjärvest ja suubub Læva jõkke, mis omakorda suubub Emajõkke). Jõe kaldal kasvas tihe lepavõsastik, mis pakkus meile head kaitset vaenlase eest varjamise näol. Nii jõudsimme Äksi kiriku juurde välja täiesti ilma kaotusteta. Soomusrong nr. 1 dessant oli leitn. E. Nepsi juhatusel juba seal ees. Kõik olime aga jäänud hiljaks — patareid oli juba läinud! Kahtlematult oleks olnud meie edu suurem, kui oleksime kõik liikunud varjatult.

Arutasime omavahel kivist kirikuaias juures sündmust, kui järsku ilmusid kolm ratsanikku meie lähedale ja pärisid vene keeles: „Missugusest väeosast?“. Kapten E. Neps vastuseks küsis omakorda: „Äga teie missugusest väeosast?“ Nad nimetasid mingit patareid ja teatasid, et patareid on kästus otsekohe lahkuda sellelt positsioonilt. Siis märkasid nad oma eksitust ja tahtsid kasutada relvi. Meie mehed olid selles aga kiiremad ja kõik kolm langesid, tabatuna revolvrikuulest.

Dessandid pöördusid tagasi rongidele, et liikuda edasi Tartu suunas. Maramaa mõisa kohale jõudes selgus, et raudtee on lõhutud maantee ülesõidu kohal. 1. rongi meeskond asus seda kohe parandama, kuna kapten O. Luiga saatis välja 3. rongi dessandi Maramaa mõisa vallutamiseks ja selle järele edasiliikumiseks Jänese raudteesilla poole, et takistada selle õhkulaskmist vaenlase poolt.

Tulime selle ülesandega hästi toime, lüües vaenlase Maramaa mõisast välja um-

bes kella 10.00 paiku hommikul 13. jaanuaril. Vaenlasi oli umbes 200 mehe ümber. Nad tulistasid meid küll õige visalt ja intensiivselt, meie automaatrelvade tuld ei kannatanud nad aga välja, milliseid dessandil tookord oli kaasas õige ohtrasti. Vaenlane jättis taandumisel maha õige palju langenuid ja haavatuid. Arvu ei mäleta enam.

Jõudes kõrgendiku harjale Maramaa mõisa ja Jänese silla vahelisel teel, kui hakkasime harjalt laskuma Jänese raudteesilla poole, märkasime Tartu poolt lähenevat vaenlase soomusrongi, kes viivitamatult avas kõikidest oma kuulipildujatest tule meie aheliku ja Maramaa mõisa pihta. Tuli oli maruline. Kogu ümbrus otse rökkas relvade raginast ja kuulide vihisemisest.

Taandunud vaenlased olid jäänud peatumata hõreda metsatuka servale Jänese raudteesilla juures, Emajõe vasakul kaldal. Ka nad avasid oma soomusrongi toetamiseks meie pihta tule.

Kõigele sellele vaatamata, tormasime meie otse kiirjooksul edasi, et takistada õigel ajal Jänese raudteesilla purustamist Emajõel. Jooksul nägin, kuidas lipn. Jürgenson (praegu kapten Ristoja), kes liikus minust paremal, järsku kukkus ja jäi lamama. Ta sai haavata jalast — pindluu oli purustatud kuulist.

Liikusin ahelikus vasakul, aheliku eesotsas. Meie rongil oli kujunenud nimelt kombeks, traditsiooniks, et ohvitserid liikusid ahelikuga mitte ühel joonel, vaid ikka sellest eespool. Kohe pärast Jürgensoni kukkumist, tundsin ka mina tugevat tõuget vastu rinda. Jooksin veel mõned sammud,

siis tundsin juba suhu tekkivat soolast maiku ja varsti hakkas suust ja ninast purskama verd. Mõtlesin, et vist on kops läbilastud, kuna ka hingamine muutus ühtlasi raskeks ning tekkis kerge peapööritus. Kukusin maha, ise veel karjudes: „Poisid, edasi! Edasi!“ Lamades keerasin ennast ümber lipn. Jürgensoni suunas ja nägin, kuidas ta kätega haaras oma kõhtu. Ta sai lamades haavata teist korda. Õnneks oli kuul teda riivanud võrdlemisi kergelt, jookstes umbes 4 tolli ulatuses naha all, puutumata siseelundeid.

Minu hüüde peale ahelik liikus edasi, kuna meie jäime kahekesi lamama. Kuulipildujate tuli vaenlase soomusrongilt oli nii tihe, et võimata oli tõsta pead. Kuulid lendasid justkui mesilaste sülemed. Kõige selle juures vaenlane tulistas veel väga räbala lasti.

Õiendasin mõttes juba kõik arved oma eluga. Kogu mu minevik möödus silmi eest kaleidoskoobiliselt. Meelemõistust ei kaotanud ma aga seejuures silmapilgukski. Pahema käega, mis tundus küll nagu halvatus, kuna kuul oli läbistanud kopsu paar tolli ülevalpool südant, suutsin siiski võtta oma püssi ja surusin uue pide padrunitega sisse; samuti tõmbasin kobuurist revolvri välja. Mõtlesin selle juures, kui peaks tulema vaenlasi, siis tulistan nii kaua kuni jätkub padruneid, viimse kuuli aga hoian enesele.

Dessant rühkis kogu aeg väsimatalt edasi. Soomusrong nr. 1 jõudis vahepeal ka kiirelt purustatud raudteeosa parandamisega valmis ja hakkas kohe edasi liikuma Jänese raudteesilla poole. Ja juba Jänese sillalt kõlas 1. rongi esimene lask, otsesihimisega vaenlase soomusrongi pihta. Lask oli tabav, sest vaenlase soomusrongi vedurist hakkas kohe auru välja voolama. Varsti järgnes 1. rongilt teine lask, mis tabas vaenlase rongi suurtükiplatvormi, paisates sellel kõik segamini. Vaenlasel liikus aga teel veel teine, reservvedur, mis kohe sõitis oma soomusrongi juurde ning peagi tossutas kogu rongiga Tartu poole.

Umbes kahe tunni pärast peale minu haavata saamist tulid poisid Maramaa mõisast saadud hobuse ja reega. Nad asetasiid mind Jürgensoni reele, et viia rongile. Olingi lamamise aja kestel jooksnud verest üsna tühjaks, ehkki tõmbasin käed rinnale, et sellegagi tõkestada verejooksu rinnahaavast. Sõdureist keegi haavata ei saanud. Kas Jänese raudteesilla suunas liikumisel oli haavatuid, seda enam ei mäleta.

Alles nüüd, reel sõites paljal, konarlisel

teel, tekkis rinnus otse pöörane valu, mida iga pörotus aina suurendas ja süvendas. Hingamine muutus üha raskemaks ja raskemaks.

Rongile jõudes taheti mind kohe evakueerida Tallinna Juhkentali sõjaväe haigemajja. Ütlesin ägedalt: „Tartu all sain haavata ja Tartu haigemajja ma ka jään!“

Rongil tegi minule esimese sidumise rongi arst dr. V. Vadi (praegu prof., Ülikooli 2. Sisehaig. Kliiniku juhataja). Samuti tegi ta pitsimist verekaotusest nõrgenenud südametegevuse elustamiseks. Minu soovile jääda ravimisele Tartu tuldi ka vastu.

Nüüd liikus dessant ajaviimatalt Tartu peale. 3. soomusrong jõudis Tartu jaama 14. jaan. poolpimedas. Kapten O. Luiga osa dessantmeestega oli juba varem jõudnud Tartu ja ta oli üks esimesi, kes laskis heisata Raekoja torni eesti lipu. Seega oli Tartu käes ja kardetud veresaun jäänud tulemata.

Elanike rõõm oli suur. Seda väljendati igatepidi, kuigi tagasihoidlikult. Tartu jaamas tõid meile isegi saksa vanaprouad lilli ja nimetasid meid oma elupäästjateks. Ka haiglasse toodi meile järgnevatel päevadel lilli.

Mellini haiglas Tartus. Tervispuhkusel.

Kõik soomusrongidel haavata saanud paigutati ravimisele Mellini haiglasse, Aia tän. Seal oli täieline saksa värk. Mind arstis prof. dr. Masing, kes kõneles saksa keelt; samuti halastajaõed kõnelesid saksa keelt. Haavatuid-haigeid oli haiglas õige suur arv. Toit oli hea. Ravimine samuti. Ühe sõnaga, meie eest hoolitseti kõigiti hästi. Omavahel, vaatamata sellele, et oldi raskesti haavatud, tehti nalja ja meeleolu oli üldiselt hea. Kohe pärast haiglasse sattumist ainult teade, et Tallinna Kaitsepataljon sattus Tartu-Võru maanteel Reola juures vaenlase ootamatule vastupanule ja kandis kaotusi, tumestas vähe meeleolu, kuid ärevusse ei sattunud sellepärast keegi ega tundnud kartust. Küll aga sattusid paamikkasse kliiniku halastajaõed ja teenijaskond, kes hakkasid närviliselt hädaldama, et vaenlane tuleb nüüd uuesti tagasi. Ägestusin ja ütlesin, et seda ei sünni iialgi, lubades revolvriga, mis mul oli haiglas kaasas, igatühte lasta maha, kes veel julgeb rääkida sarnast juttu.

Põnevusega ootasime alataks sõjateateid rindelt. Vaieldi selle üle, kes kõige esimesena terveneb ja saab sõita tagasi rin-

dele. Ka ajalehti oodati ja loeti põnevusega. Kellegil polnud kannatust ega püsi kauemaks lamamiseks, kõik otse põlesid teotsemistahtest ja ihkaside rutemini pääseda välja rindekaaslaste keskele, et panna toime tegusid kodumaa ja rahva kasuks.

Mõne päeva pärast hakkas haiglasse tulema uusi haavatuid. Teiste hulgas tulid haavatuna kapt. K. Parts, leitn. H. Oldekop, al.-lt. Rossmann ja teisi. Saabusid teated kapten J. Ratassepä ja st.-kapten Volmann'i langemisest. Mõlemad langesid Kirepi lahingus ja mõlemad olevat ka oma surma etteaimanud. Vähe hiljem saime teate leitn. J. Kuperjanovi raskesti haavata saamisest Paju lahingus ja paljude sõjakaaslaste langemisest Paju lahingus ja lahinguis enne Pajut. Surmateated tekitasid musti muremõtteid. Teisest küljest aga meie vägede kiire edasitung ja saavutatud võidud täitsid meie südant ja hinge rõõmu- ja uhkusetundega.

Leitn. J. Kuperjanov suri Tartus mõni päev pärast haavata saamist. Olin tema matmispäevaks (vist 3. veebruaril) juba niivõrd paranenud ja kosunud, et läksin esmakordselt välja, et võtta osa tema matusest, ehkki arst mind ei tahtnud veel välja lubada, liiatigi veel matusetalitusest osa võtma.

Veel mõni aeg edasi ja ma olin juba sedavõrd tervenend, et mind võidi haiglast väljakirjutada ja saata kahekuulisele tervisparanduslisele puhkusele, kuna vajasin rohke verekaotuse tagajärjel pikemaajalist kosumist. Haiglast väljusin umbes veebruarikuu keskpaiku.

Sõitsin kosumisele naisevanemate kodu, Võru lähedale, Kirumpäässe, kus mind katsuti kosutada sooja piimaga, mida sain päeva kohta mitu toopi. Jälgisin ka siin hoolega ning tähelepanelikult rindesündmusi. Lõpuks, saades oma tuttavate kaudu teada, et 3. soomusrong liigub Valgast Stakelni peale, Riia suunas, ei kannatanud ma enam välja tegevusetat olekut, vaid pakkisin oma asjad ja sõitsin 10. märtsil ära, et asuda rongile, millega olin nii väga kokku kasvanud lahingute keerises ja meeskonna omavahelises heas läbisaamises.

Uuesti rongil. Sõjategevus Stakelni juures.

Veel sama päeva õhtul jõudsin rongile, Stakelni eel, Säde pooljaama lähedal. Astusin otsekohe ka ametikohuste täitmisele. Samal päeval saabus ka korraldus luureretkele mineku kohta Stakelni suunas.

Luureretke ülesandeks oli selgitada vaenlase seisukohti ja jõudude suurust. Teadaolevatel andmetel vaenlane pidi olema Stalles ja raudtee piirkonnas ühe raudtee vahimaja juonel. Luureretk kujunes kaugele suuremaulatuslikumaks, kui see oli mõeldud ja kavatsetud, ning seda meie hasartisattumise tõttu.

Vasakul pool raudteed, Stakelni suunas, liikusid leitn. E. Teslon ja lt. H. Oldekop; paremal pool raudteed olin mina oma mees-tega; ka lipn. Vassermann oli kaasas; kus teotses leitn. J. Kase, kas paremal või vasakul raudteest, seda enam ei mäleta.

Liikusin oma meestega võrdlemisi sügavale paremale, et haarata Stalle koolimajas vaenlast suurema kaarega. Raudtee vahimajast möödusime eemalt, et sealne valvepost meid enneäegu ei märkaks. Liikusime sool, millel kasvasid üksikud jändrikud männid, mis meid teatud määral varjasid. Lumi oli sügav. Ilm oli külm umbes 10° R. järele. Kiirustasin mehi ja keelasin lasta neil ühtki pauku ja teha häält.

Kiire jooksu tõttu õnnestus meil läheneda koolimajale 300—400 sammu peale. Siis märkas meid vaenlane ja avas kohe korratu püssitule meie pihta. Ka üks vaenlase kuulipilduja hakkas järsku täristama. Varsti selle järele kostsid ka üksikud paugud seljatagant, vasakult. Arvasin seda olevat raudtee vahimaja valveposti tule. Teades, et seal on vaid üksikuid mehi, pöördusin otse Stalle peale. Umbes 15 minuti jooksul oli Stalle meie poolt vallutatud.

Siin lamas koolimaja ümber umbes 20 langenut, kuid neid võis olla veelgi rohkem. Meil ei olnud ainustki kaotust. Vaenlane nähtavasti lootis siin valvepostile raudtee vahimaja juures. Ja see mürisev soomusronglaste „hurraa“, see kohutas ka siin ja viis verest välja, eriti kui sellega veel segunes püsside ja automaatrelvade ragin.

Stallest siirdusime viivitamata Stakelni peale. Jõudsime just Stakelni eel välja raudteeliinile, kus raudteest paremale maastik on täiesti lage. Lipn. Vassermann läks raudteetammile ja hakkas binoklist silmitsema maastikku, et avastada vaenlast. Keelasin tal ennast näidata. Nüüd avati metsatukast kohe püssituli, kuni Stakelni suunas hakkas töötama kuulipilduja. Üks meie kooliõpilastest sai kuulipilduja tulest sumavalt haavata kõhust. Aetasime ta reele ja viisime rongile, kus ta suri. Rohkem haavatuid minu salgast polnud.

Lipn. Vassermann tahtis kohe lagedat välja mööda edasi tormata. Keelasin ära, sest polnud mingit mõtet riskida ja kanda

asjatuid kaotusi, kuna oli täieline võimalus haarata vaenlast paremalt, kus oli õige tihe mets.

Nii ka tegime. Tõmbasime metsa tagasi ja asusime haarama vaenlast paremalt. Jõudes välja umbes varem tulistanud vaenlase kuulipilduja joonele, käsutasin aheliku otse vasakule. Avasime tule kõikidest automaatidest ja püssidest ning tormasime siis „hurra“-hüüdega peale. Vaenlane ei kannatanud seda välja ja taganes korratuses. Jõudsime välja raudteele Stakelni alevi kohal. Seal tulid meile juba vastu leitn. H. Oldekop, leitn. E. Teslon ja leitn. J. Kase, kes olid saavutanud edu vasemal pool raudteest. Stakelni vaimuhaigetemajas („hullumajas“) olid nad võtnud vangid vaenlase terve internatsionaal-roodu. Sellega oli meie luureretk lõppenud ja ülesanne täidetud. Lipn. Vassermannile tähendasin, et ta nüüd loodetavasti ise võis veenduda, kuidas ettevaatliku tegevusega võib saavutada vahest suurematki edu, kui hulljulge tormamisega, kus suured kaotused on paratamatud.

Rong seisis vahiputkast Valga poole. Tulime Stakelnist kohe rongile tagasi, võttes kaasa vangid. Ka ühe kuulipilduja saime sõjasaagiks. Leitn. J. Kase oli omale kusa-giltki hankinud tsilindri ja pani selle omale pähe. Sõitsime kohe Valka.

Saru (Saeru) metsavahimaja vallutamine.

Pärast Stakelni lahingut tegime veel mitmed retked. Tähtsam neist ja paremini meeldejäädud on Saru (Saeru) metsavahimaja vallutamine. See on üks tähtsamaid Soomusrongi Nr. 3. lahinguid.

Esimesel Ülestõusmisepühal murti Mustjõe silla juures meie rinne läbi. Saru metsavahimaja vallutamine, samuti ka selle ümbruse ja mõisa puhastamine tehti ülesandeks kaitseliitlastele. Päev varem saadeti Sanna mõisa ka leitn. Kase oma rooduga, kus ta jäi ootama. Selle aja sees oli küll tehtud katsed vallutada Roosiku koolimaja, kuid tagajärjeta.

Desant läks küüthobustel üle Ahijärve. Abiks saadi ka 100 Võru kaitseliitlast. Desandi juhiks oli leitn. H. Oldekop.

Saru metsavahimaja taheti haarata kolmest küljest. Kapt. P. Asmus läks oma rooduga läänepoolt, Oldekop läks peale lõunast, kuna mina liikusin peale põhjapoolt, koos kaitseliitlastega. Leitn. Oldekop andis käsu alata pealetungi korraga, kui kõik on juba jõudnud välja neile määratud lähte-kohtadele.

Asetasin oma mehed metsaservale. Saru metsavahimaja jäi meie poole otsaga. Arvatavasti võis vaenlane näha meie aheliku liikumist, sest kohe avati meie pihta kuulipildujatuli maja aknast. Kuid et valang oli sihitud väga halvasti, siis lendasid kuulid meist kõrgelt üle. Tähendasin meestele: „Lasevad häbemata halvasti, ei maksa karta.“

Kuulipildujatuli muutus järjest ägedamaks. Mehed hakkasid juba kõhklema. Ütlesin meestele, et kes end liigutab on surmalaps. Mehed jäid ahelikku metsaservale. Korraga kuuldus paremalt, metsaservalt, kapten P. Asmuse roodu suunast pauk, mille järele läks raginaks. Hiljem selgus, et üks kooliõpilane oli tulistanud ettevaatamatusest. Nüüd lahenes ka meeste närviline kahevahelolek ja hakati edasitungima.

Enne metsavahimaja oli minu salga edasiliikumise teel väike ojake, mis ei olnud veel täiesti kinnikülmanud. Üleminek sellest oli raske. Kuna ümbrus oli lage, siis olime vaenlasele väga heaks märklauaks. 6 või 7 meest saidki haavata. Jõudsime viimaks välja oja kaldale, mille kaldad olid kõrgemad ja pakkusid natuke varju. Tuli muutus aga veelgi ägedamaks ja meie olime sunnitud jääma lamama. Viimaks muutus ootamine koormavaks. Läksin jõe kaldale vaatama, kuidas areneb teiste roodude pealetung. Nägin, et kapten P. Asmus oli oma rooduga jõudnud juba maja juurde välja ja seda nähtavasti ilma kaotusteta. Siis nägin, et ka leitn. H. Oldekopi rood jõudis välja maja juurde, ainult mina olin sunnitud oma meestega kükitama ja ootama momenti, mil saan minna edasi.

Vaatasin veelkord kalda tagant välja, et näha mis sünnib maja juures. Nägin, kuidas leitn. H. Oldekop maja äärt mööda hiilis akna poole, kust oli väljas tulistava kuulipilduja toru. Siis leitn. H. Oldekop hüppas korraga ette, haaras aknast välja-ulatava kuulipildujatoru kaenla alla ja tõmbas selle äkilise nõksuga enda järele. Nähes seda, tormasin ka mina oma meestega maja juurde. Leitn. H. Oldekop käskis vaenlastel tulla välja ja endid alla anda. Kuuldus vastus: „Ei anna alla!“ Siis tulistati maja kõigist automaatidest nii et maja seinad olid nagu sõelapõhi. Kuid ka sellele ei järgnenud allaandmist. Nüüd hiilis kapten P. Asmus, jälle seinaga äärt mööda, akna juurde ja toetudes seljaga vastu seinaga viskas ta granaadi üle käe aknast sisse. Järgnes kisa ja oli kuulda laste nuttu ja naise hädakisa. Ütlesin: „Pea, ega meie

laste ja naistega ei sõdi," ja hüüdsin majja: „Laske naine ja lapsed välja!" Viivu aja pärast avanes uks ja välja tulid kaks puudulikust riietuses last. Naine välja ei tulnud. Nagu pärast selgus oli ta end peitnud suurde leivaküpsetamise ahju. Üks meestest haaras sineli seljast, mässis lapsed sellesse ning viis nad varjule kartulikoopasse, mis oli vähe maad majast eemal. Kartulikoopa ääres lamas maas vana metsavaht, kes oli nähtavasti jooksnud majast välja ja saanud summa. Ei teatud ju, kas on pealetungimas omad või vaenlane.

ku. Tõmbasin ka tema maja taha, kus tal haav seoti kinni velskeri poolt, kes oli alati lahingus kaasas, samuti kui sanitargi. Karjusin veelkord: „Kas annate alla või ei?" ja laususin meestele: „Pange majale tuli otsa." Nüüd kuuldus majast: „Oodake veidi!" Käskisin neil visata relvad maha ja silmapilk tulla välja. Mehed hakkasid üks haaval majast väljuma. Neid kogunes üle 20 mehe. Nad osutusid läti kommunistliku kütipolgu meesteks.

Vaatasime maja ümbrust, kus lamas lagedal surnuid ja haavatuid, umbes paari-

Läti seadusliku valitsuse tagasipöördumine Riiga 8. juulil 1919. a. pärast Põhja-Läti vabastamist Eesti ülemjuhatause all võidelnud vägede poolt.

Kapten P. Asmus lähenes jälle aknale, et heita uuesti granaati. Viskamisel aga möödus granaat aknast ja kukkus otse kapten P. Asmuse jalge ette, samm või paar temast eemale. Ta andis granaadile jalaga hoobi, nii et see lendas eemale. Lõhkemisel kild siiski tabas kapten Asmuse pead, kiskudes otsaesise lahti. Kapten P. Asmus varises seinä äärde pikali. Tõmbasin ta maja otsa varju, et siduda haava. Sellepeale ütles leitn. H. Oldekop: „Mis, või ei anna alla," ja sammus ukse poole, et ust sisse lüüa. Üks aga avati pisut ja sealt paistis välja püssiraud. Kõlas pauk ja leitn. H. Oldekop oli tabatud kahe sammu kauguselt selga, mis kündis selle pikuti üles ehkki tal oli kasukas seljas, mis pisut kaitses. Ka leitn. H. Oldekop varises kok-

kümne ümber. Saatsin haavatud regedel rongile, mis seekord peatas Antsla jaamas. Nendega ühes saatsin ka ühe kooliõpilase, kes pealetungi ajal oli ojas üleni saanud märjaks.

Minek Sännasse. Roosiku koolimaja vallutamine.

Kogusin siis ülejäänud mehed kokku ja liikusime Sännä mõisa, kus teadu järele pidi olema leitn. J. Kase oma rooduga, et ühineda nendega.

Muidugi olid meestel kõhud hirmus tühjad. Läksime teel ühte tallu sisse, kus toodi meile lauale mitu leivapätsi, terve sink ja umbes 25 liitrit piima. Saanud kõhud täis, oli meeste meeoleolu rõõmus ja liikusi-

me edasi Sänna mõisa, kuhu jõudsime õhtu eel. Kuna mehed olid päevastest raginast väsinud, siis heideti kohe puhkama.

Enne hommiku saabumist jõudis Sänna mõisa Tartu Kaitsepataljoni käskjalg, tuues meie dessandi ülemale teate, et peame minema abistama Tartu Kaitsepataljoni Roosiku koolimaja vallutamisel, kus nad kannud suuri kaotusi. Kohe korraldas ka leitn. J. Kase oma mehed väljaminekuks ja hakkasime liikuma Roosiku koolimaja suunas. Jõudes ühe metsa servale, Roosiku koolimaja juba paistis Mustjõe kaldalt.

Tartu Kaitsepataljon ründas koolimaja põhjapoolt küljest, meie aga läänepoolt. Koolimajani võis olla veel vaid umbes 500 sammu kui tõmbusime metsaservale ahelikku. Leitn. J. Kase käskis lasta mitte ühtki kuuli ja ahelikul jooksusammul läheneda koolimajale. Nii vaenlane ei märganud meid enne kui meil oli juba umbes pool maad ärajookstud. Siis kõlas vaenlase esimene lask meie suunas. Keldri katusel oli kuulipilduja, mis oli suunatud Tartu Kaitsepataljoni poole. Nähes meie ahelikku võttis vaenlane kuulipilduja sealt maha, taites seda nähtavasti suunata meie peale. Nüüd kõlas meile käsklus: „Avada tuli!”

Ja rõkkava soomusronglaste „hurraga” tormasime edasi. Vaenlased kuulipilduja juures pistid kokkunult jooksma — ja kuulipilduja oligi meie! Teine kuulipilduja, mis oli paigutatud koolimaja teisele korrale ja mis ka oli suunatud Tartu Kaitsepataljoni pihta jäi siiski vaenlase kätte. Arvatavasti meie pealetulekul tirisid punased kuulipilduja teise korra treppi mööda alla, mida tõendasid purustatud trepiastmed. Roosiku koolimaja juures sai meil üksainuke kooliõpilane haavata ja seegi sõrmest.

Korraga hakkas teiselt poolt metsaservalt kuulipilduja täristama. Punased püsisid veel Mustjõe kaldal. Seal oli koolimajani umbes 20 meetrit. Lähenesime neile uuesti. Viimaks pistid nad jooksma, jättes meile 2 kuulipildujat. Nüüd läksime kõva lauluga: „Eestimaa, mu isamaa” esiteks lõuna suunas ja siis pöördusime läänepoole. Meile ei tulnud enam vastu ühtegi vaenlast. Liiklusime tagasi Sooru mõisa peale, mille juures kohalikud elanikud ütlesid: „Pagana mehed, need soomusronglased, tulevad lauluga ja lähevad lauluga.” Tartu Kaitsepataljonil oli selkorral kaotusi surnutena ja haavatutena. Jõudes Sooru mõisa liikusime edasi rongile küüthobustel.

—ts.

(Järgneb.)

Autasu

paremaile kaastöölisile Vabadussõja mälestuste kogumise eest.

Eelmiste aastate eeskujul on Vabadussõja Ajaloo Komitee (VAK) jätkanud Eesti riikliku iseseisvuse võitlusajastu (1917—1920) ajaloomaterjalide kogumist oma kaastööliste-korrespondentide kaudu ka möödunud aruandeaastal ja rikastanud Sõjaarhiivi mitmesuguste päevikute, dokumentide, isiklike mälestuste, kirjade, ajalehtede, ajakirjade, üleskutsete ja brošüüridega 23480 lehe võrra. Kaastööd saatsid 120 kaastöölist-korrespondenti 420 korral.

Ergutustasu vääriliseks tunnistati 14 kaastöölist ja nende vahel jaotati ergutustasuks määratud summa kr. 400.— järgmiselt:

I auhind kr. 45.—: A. S a s s (Nõmme) ja M. K a u r (Tartu); II auh. kr. 35.—: G. R e i (Pillistvere) ja A. M u d a (Tartu); III auh. kr. 30.—: K. T i i s l e r (Irboska) ja K. P o d r ä t s i k (Nõmme); IV auh. kr. 25.—: V. K o n s a p (Kahkva), J. U r v a (Järva-Peedu), P. P u r t s a k (Tallinn) ja A. K u n i l a (Tallinn); V auh. kr. 20.—: A. H i n n o m (Tallinn), A. S a m e t (Silla), A. B r a k e l (Nõmme) ja A. M i k k (Viljandi).

Eriilist tänu peale ülalmainitute väärivad veel

res.-kaptin F. Kaba, härrad M. Rass, A. Raitmäe ja E. Hasselblatt, kes andsid üle Sõjaarhiivile väärilikke arhiivaale.

Tuleb kõigil pidada silmas, et V a b a d u s s õ j a arhiivaalide ja mälestuste kogumise töö on kiireloomuline. Mida rohkem aeg edasi veereb, seda rohkem ja lühema aja vältel variseb hauda Vabadussõjast osavõtnuid. Teiseks mälestused aja jooksul ununevad, tuhmuvad ja kaotavad palju oma tõepärasusest ning väärtusest. Seepärast on vajalik kõigil Eesti riikliku iseseisvuse võitlusajastu (1917—1920) sündmusist osavõtnuil, kes ei ole veel omi mälestusi kirja pannud, asuda kohe isiklike mälestuste üleskirjutamisega.

Komitee poolt koostatud ja kirjastatud populaarteadusliku teose „Eesti Vabadussõda 1918—1920“ I ja II köite ilmumisega seoses on tekkinud arvamusi, nagu oleks Vabadussõja ajaloo uurimise töö seega lõppenud ning Vabadussõja arhiivaalide ja memuaaride kogumine muutunud tarbetuks.

Sarnane vaade on ekslik. Vabadussõja ajaloo populaarteadusliku väljaande koostamine ja kirjas-

tamine oli komiteele vaid järjekordne ülesanne, tingitud vajadusest anda rahvale kiires korras kokkuvõtlik ülevaade Vabadussõjast. Vabadussõja ajaloo materjalid aga on ja jäävad tähtsaks varasalveks, kust uurijad praegu ja tulevikus võivad ammutada õpiseid ja moraalselt jõudu kodu kaitseks. Vabadussõja põhjalik uurimine jätkub, millise töö eduka läbiviimise üheks eelduseks on Vabadussõja arhivaalide ja mälestuste kogumise töö intensiivne lõpuleviimine.

Samuti on kuulda olnud arvamusi, nagu poleks praegune erakordne aeg ehk küllalt sobiv Vabadussõja sündmuste käsitlemiseks. Ka sarnane vaade on ekslik, kuna ajaloo-sündmusi tuleb käsitleda puhtajaloolisest seisukohast, nagu need sündmused on aset leidnud.

Kõigil neil põhjusil pöördume kodanike poole palvega saata viivitamatult vabadussõjaaegsed isiklikud mälestused ja muu kirjavara Vabadussõja Ajaloo Komiteele (Sõjaministeerium, Tallinn) jäävaks alalhoidmiseks tulevastele põlvedele. Materjalide saatmiseks Komiteele saadetakse soovijatele sellekohane aadress-plankett, mille pealekirjutamisel kirjale või pakile saatjal ei tule kanda postikulu.

Palutakse võtta teatavaks, et ka 1940/1941. eel- arveaastal määrab Komitee viljakamaile kaastööliste rahalist autasu ja võimaldab mälestuste avaldamist trükis.

VABADUSSÕJA AJALOO
KOMITEE.

KINDLUSTUS-AKTSIASELTS

„HANSA“
asutatud 1920. a.

t o i m e t a b :

tule-, murdvarguse-, klaasi-, transport-,
väärtsaadetiste-, sõjaohukindlustusi ja
kaskokindlustusi.

JUHATUS: TALLINNAS, PÄRNU MNT. 11.
KONETRAAT 445-11, 413-29.

TALLINNA PEAAGENTUUR:
KREDIIT PANK, TALLINNAS, SUUR-KARJA 20

AGENDID TEISTES LINNADES.

Kõõma

ja teiste juuksehaiguste puhul tarvitage **Cholestin'i**

Valmistaja

G. GNADEBERGI ja E. LEYDENI apteek

Tallinn, S. Karja 4

Saadaval kõigist apteekidest

Oivaline
nahaku vahend

A.S. ODOR
TALLINN

moodsad lõhnad

sümfoonia,

Casanova,

Cinkoflor, j.n.e.

A-S. ODOR.

K. Ennus & Poeg
Tartu.

Tallinn,

Aktsiaselts Tallinna Laevaühisus

**Laevaomanikud,
Laevamaaklerid,
Speditöörid,
Süteimport,
Laevade varustamine.**

Peakontor: S. Karja 18,
tel. 426-90 (4 liini)
Telegr. „LAEVANDUS“

„ELIN“ A/G — Wien: elektrijõujaamad, trafojaamad ja lülitusseadmed, mutaatorjaamad, täielikud jõuseadmed tööstustele, keevitusagregaadid.

„BAMAG-DESSAU“ Dessau: jõuülekande seadmed, võllid, laagrid, sidurid, elektromagnetilised masinad, elektrotalid ja vintsid.

End. „HAENNI & CIE“ — Wien: manomeetrid, vedelikuseisumõõtjad, termomeetrid, hügromeetrid igaks otstarbeks.

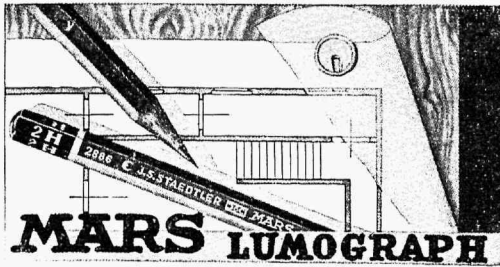
C. & E. FEIN — Stuttgart: elektrilised puurmasinad, vindilõikajad, kruvikeerajad, freeserid, lihvimismootorid, plekikäärid, haamid, puutöötusmasinad ja kivipuudid.

SCHIESS & DEFRIES A/G — Düsseldorf: lõstetalid, vintsid, kangid ja kraanad.

ACKERMANN & SCHMIT — Stuttgart: paindõvolid, lihvimis- ja freeseprofiilid, elektritööriistad.

O-ü TILGA & Ko

Tallinn, Harju 23, tel. 467-98 ja 482-83

MARS LUMOGRAPH 2886

UNIVERSAALPLIIATS 19 kõvaduses. Tippsaavutus kõigiks joonestuse töödeks — eriti valgustundelisele pauspaberile, samuti kirjutamiseks ja kiirkirjaks.

MARS-KOPEER 754

KVALITEETPLIIATS 7-mes kõvaduses, mitmekülgselt kasutatav. Purunenematu ja mõnusalt libisev kirjutamisel, vähekuluv, kuid sellejuures eriti selge joonega.

TRADITON-KOPEERPLIIATS 400

Hea kopeerpliiats 4 kõvaduses, vähe kuluv, selge joonega ja hästi vastupidav kirjutamismvahend.

Esindaja

Karl Loog Tallinn, Hariduse tän. 13

J. S. STAEDTLER „M A R S“ pliiatsivabrik, NÜRNBERG.

TEHASTELE & INSTALLAATORITELE!

„F. A. W.“ tihendused & asbest

„GESTRA“ kondenspotid & vaposkoobid

„G U R O“ elektritarbed & juhtmed

Esindaja: Tehniline büroo

N. SCHILLING & KO.

Tallinn. Kontor: Pärnu mnt. 20, tel. 437-29

Ladu: Dunkri tn. 9, tel. 467-49

L. JÜRGENS

Bensiinijaam

„LUXUS“

Kaarli puiestee 4, telef. 450-02.

Vennad

Loun & Schitikov

Tallinnas, Niguliste 18, telefon 434-37.

Milleks enam

prüimust ja petrooleumi?

Elektriga keetmine on palju puhtam,
odavam ja kättesaadav kõigile!

Kõigis elektrimajapidamis-ala küsimu-
sis annab tasuta asjatundlikku nõu

**LINNA ELEKTRIJAAMA
NÕUANDE-BÜROO**

Vanas vaekojas

Gaasivanniahi

on ideaalne soojavee valmistaja

Ilma ettekütmata, ilma vähemagi tüli ja vae-
vata on ööl kui päeval Teie kasutuses värske
voolav soe vesi.

Köögi tarvidusteks kohvikuile ja laboratooriu-
midesse uudne gaasi veesoojendaja mis eri-
ehitusega võimaldab läbivoolava vee keetmise.

Tutvuge nende aparaatidega

**LINNA GAASIVABRIKU
NÕUANDE-BÜROOS**

Arsenalis *on laos müügil*

kal. 0,22 täpsuspüssid

Nende hind Kr. 180.— (koos dioptersihikuga ja rõngastulpkirbuga).

Lähemaid andmeid püsside kohta annab Arsenali Tehnikajaoskond, Tööstuse tän. 51, telefonid 63 ja 65 (Arsenali keskjaam nr. 416-86, või Kaitseliitlaste Tarveteladu, Kaarli tän. 8, telefon 468-12.

ARSENAL.

Igal nädalal ilmuva

„Raadiolehe“

sisuks on kodu- ja välismaa jaamade saatekavad, hulk huvitavaid ja selgitavaid artikleid, illustreeritud rikkalikult piltidega, mis pakuvad raadiokuulajale ülevaadet järgneva nädala raadiosündmustest. Seepärast „RAADIOLEHT“ ärgu puudugu ühegi raadiosõbra laualt.

Et „RAADIOLEHE“ saamine oleks alati kindlustatud, selleks tellige endale „RAADIOLEHT“ postiga aasta peale, mis maksab 6,5 krooni.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Toimetuse ja talituse aadress: *Riigi Ringhääling, Tallinn.*

Nõudke ainult

MEIE KÕRGEVÄÄRTUSLIKKE SUKKE JA SOKKE

TALLINN
PÕHJA PST. 7
TELEFON 432-63

AINUESINDAJA

SUKATÖÖSTUS **C**OTTON A.S.

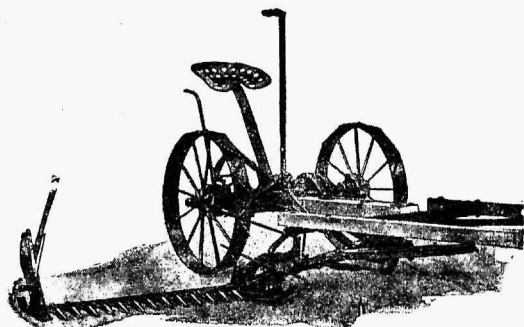
K-m. GEORG MEYER

omanik E. H. Kaarmann.

Tallinn, Pikk 10, tel. 433-04.

RAUA- JA TERASKAUBAD.
ÕNGITSEMISTARBED.

ALGAVAKS HOOAJAKS SOOVITAB
ROHUNIIDUMASINAID

AKTIV, MASSEY - HARRIS, ERHO

ja igasuguseid teisi põllutööriistu.

K-m. Anton Villberg,

Tallinn, Paldiski m. 5, tel. 452-51 ja 452-52.

Osakonnad: Tartus, Raekoja 7, tel. 33-03;
Rakveres, Vaksali 5, tel. 104.

PÕHJA POOLITÖÖSTUS

Tehas ja kontor: Tallinn, Tartu mnt. 105, telefon 301-04.

Postkast 304.

Valmistab kõrges headuses igat liiki
niidirulle ja tehnilisi poole tekstiilvabrikutele

Jaanitulel

*või muul pidulikul puhul
käepärase ja maitseva eine pakuvad*

Esto

**vorstid,
singid,
konservid!**

*Vaba Eesti talus
ja meiereis Eesti töö!*

ESIMENE EESTI PIIMAMASINATE VABRIK

GUSTAV PEETS

TARTUS

VÕRU TÄN. 100

Rahva ühissetevõtte kvaliteetkaubad

ETK ehitustarbed, värvid, põllutöomasinad

ETK jalgrattad, koolitarbed

ETK kohv ja vein

Naudingsuitsud

AHTO, VIKING, EVA

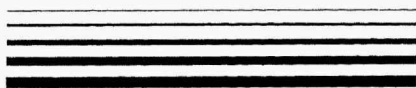
*Liituge rahva ühistööga tarvitajate- ja majandusühingute
kaasomanikuks astumisega.*

RESERVEERITUD

A.S. PABERIVABRIK

„KOIL“

KOHILA 455-17

NAPSI- JA LIKÖÖRIVABRIK

U-Ü „EMLO“

Konjakid

Liköörid

Napsid

Tallinn, Aia tn. 10, telef. 431-08.

RESTORAN IVANOV

ESTONIA PUIESTEE 29

K. A. RÜTMAN & Ko.

Tallinn, Pärnu mnt. 9,
TELEFON 466-72

KLİŠEETÖÖSTUS

A. HAAV

TALLINN
S. KARJA 21
TEL. 456-48

JOON-, VÖRK-,
MITMEVÄRVI
KLİŠEED

Suures valikus ja soodsatel tingimustel soovime kaupmeestele ja valmisriiete äridele

*ülikonna-,
mantli-
ja palituriidet*

O-Ü. MELTSI
Villa- ja Riidevärvimise Tööstus
Tartus, Pikk tän. 12. Telefon 28-88.

Kõik on teadlikud selles, et...

Nõudlikumad õlletarvitajad eelistavad meie kvaliteetõlut!

A-S. A. Le Coq, Tartu

Tartu Telefoni Vabrik

Aktsia Selts

NAHAVABRIK

„KALEV“

o

Tartus, Kalevi tänav nr. 44.48.

Telefon 22.59.

Rohu ja värvikauplus

A. LEVIN

o

Tartus, Jul. Kuperjanovi tän. 9.

Telefon 23.87.

A-S. „E. M. USVANSKY JA POJAD“

KINDLUSTAGE OMA
ELU JA VARANDUS

EKA's

SUURIMAS KODUMAA
KINDLUSTUSSELTISIS

A.S. TEKSTIILVABRIK

Oskar Kilgas

TALLINN

A-S. „Eesti Metsatööstus“

Tallinn, Falkpargi 4.

Metsa- ja saetud materjalide valmistamine, müük ning eksport.
Üle riigi müüakse metsamaterjale metskondades.

Küttepuude väikemüügilaod:

Tallinnas, Laeva tn. 6, tel. 316-84
Tallinnas, Juurdeveo tn. 10, tel. 444-16
Tartus, Soola 23, tel. 27-28
Valgas, Kungla ja
Maleva tn. nurgal, tel. 1-73
Viljandis, Pärna tn. 4, tel. 13
Võrus, Vaksali tee, tel. 10
Petseris, Tuletõrje plats, tel. 77
Jõhvis, raudteejaam, tel. 1-09
Põltsamaal, Veski tn. 4, tel. 42
Kehras, raudteejaam

Lauamaterjalide müügilaod:

Tallinnas, Küti t., tel. 441-16
Tartus, Saekoja 1, tel. 37-52
Pärnus, (Fröhlingi ja
Livoonia laopl.), tel. 6-67
Petseris, Tuletõrje plats, tel. 77
Sarus (Valgamaal), tel. Taheva 10
Kilingi-Nõmmel, Viljandis, Taheval, Jõgeval,
Valgas, Põltsamaal, Otepääl, Järva-Jaanis
ja metskondades, kus teostatakse palkide
läbisaagimist.

**Rakveres, Narvas, Tapal, Paides, Elvas ja Pärnus korraldavad väikemüüki
linnaavalitsused.**

Soovitame suures valikus kuld-, hõbe-,
kristall- ja metallasju. Maailmakuul-
said Šveitsi käe- ja taskukelli

Cymo ja Tavannes Watch

uutes moodsates mustrites.

F-a. Markovitš

Viru tän. 15.

Müük suurel ja väikesel arvul.

Juba täna pakub teile päevaleht

Postimees

kõiki neid uudiseid millest muidu
kuulete alles homme.

Lastele rõõmuks tellige

Lasteleht

Ilmub 2 korda kuus, aastatellimine
kr. 3.50.

Väärtuslikke trükiteid valmistab

Postimehe Trükikoda

Kõitekoda. Tsinkograafia.

Raamatuid ja kirjutusmaterjale sood-
satel tingimustel soovitab „Postimehe“
raamatukauplus Tartus, Suurturg 16,
telefon. 22-50

E. K. Ü. Postimees

Tartus, Ülikooli tän. 21/23

Kodukeskjaam 40-80

Tallinnas, Viru tän. 11, Telef. 436-11

Tartu Linna Elektriijaam

John Teng

Laevamaakleri- ja Speditšiooniäri

Tallinn

Koidula 2.

Telef. 314-71

KARUSNAHATÖÖSTUS

M. A. Kamenovsky ja Pojad

TARTUS, RAUA TÄN. 27. TEL. 42-28.

VASE, APARAATIDE JA MASINAVABRIK

F-a A. HOFRICHTER

TARTU, KALURI TÄN. 43. TEL. 27-36.

SAUN A-S. „BASSEIN“

AIA TÄN. 3. TELEFON 447-68

DAAMIDELE

Neljapäeval kl. 1—3-ni à 50 senti

„ kl. 3—10-ni à 60 senti

HÄRRADELE

Reedel kl. 3—10-ni à 70 senti

Laupäeval kl. 3—10-ni à 55 senti

Kassa avatud kl. 10-ni õhtul.

Sõjaväelased suvel sauna ei kasuta.

Kokku hoida

võib ka seega, et viite iga krooni, mida Teil täna pole vaja välja anda, ühispanka hoiule. Hoiul olles saate selle raha pealt lisasissetulekut intressi näol.

Pole tähtis,

et Teie selle summa juba ülehomme peate ühis pangast välja võtma. Küllap leidub sel

päeval keegi teine, kes jälle raha hoiule viies asendab Teie raha. Nii kogunevad väikestest ja lühiajalistest summadest kapitalid, mis elustavad meie rahvamajandust ja millest osasaaja olete ka

Teie ise.

Ü. K. Eesti Rahvapank. Tallinn, S. Karja 19.

O. Ü. LEBECKI, PABSTEL & Co

TARTU MNT. 30, TALLINN,
TELEFON 306-10.

Ainukene moodsate masinate ja kuivatus-
tega varustatud

Parketitööstus Eestis.

Soovitab kvaliteet

**tamme-
saare- ja
vahtraparketli.**

TÄRPEENTINI KAMPOLI RASVHAPPEID

soovitab oma tehastest

A-S KEMAKS

TALLINN, PÄRNU MNT. 10-1, TEL. 480-89
TARTU, NÄITUSE 27, TELEFON 36-30

Balti Päästeselts

TALLINN.

HOOAJA KODU-JA VÄLISMAA

RIIDEKAUPU

SOOVITAB SUURES VALIKUS

INGLIS MAGASIN

H. GUTKIN

TALLINN, VIRU TÄN. 4
TELEFON 436-46

JARVE
BETON-TOOTED

BETOONI- JA KATUSEPAPITÖÖSTUS

„JARVE“

Omanik:

TÖÖSTUS JA KAUBANDUSÜHING
„INSENER J. VAMBOLA“

BETOON-TOOTED:

õoneskivid

aiapostid

torud

vaasid jne.

KATUSE- JA ISOLEERPAPID

JARVE
TÖRVAPAPP

A.S.

NORMA

Litograafia ja plekistantsimise
tööstus

Tallinn, Narva mnt. 19.
Telefon 306-40

PLEKIST:

Pakendid, karbid ja litograafilised sildid

Laevaühing „EEROO“

DISPONENT KAPTEN K. MITT. TELEGR. AADR.
„EEROO“ TALLINN, KOIDULA 5. TELEF. NR. 303-79.

Leho Taos

Estonia puistee 23
Tel. 412-00 ja 413-00

AUTO osad ja tarbed.
VOLVO, autobuse- ja veoauto alused
BMW sõiduaudod
DELAPORT järelvankrid igaks otstar-
beks
DUPONT aniliinvärvid
NARZAN ja BORŽOM originaal ter-
visjoogid
AUTOPARANDUSE töökoda Paldiski
mnt. 25, tel. 424-14

KOLONIAAL-, TUBAKA- ja VEINIKAUPLUS

M. TREUMANN

TALLINN, SAKALA 1. TEL. 304-48

*Laos alati saadaval suurel ja
väiksel arvul*

Koloniaalkaubad

MAIUSTUSED
KONSERVID
KAKAO, JNE.

Igasugused tubakasaadused

NAPSID, VEINID JA LIKÖÖRID

kõigist kodumaa vabrikuist
IGAPÄEV VÄRSKE PRAETUD KOHV

ERISEGUD
VILJAKOHVID
SOOMESEGUD

Tellimised täidetakse kiirelt ja täpselt

Trikotaaž-kudumise tööstus

„Betti Besprosvanny & Poeg“

TALLINN, S. TARTU MNT. 69. TELEFON 301-79, 316-92.

Villased, siidi ja puuvillased kootud saadused.

33.

TALLINNA PÖLLUMAJANDUSE

N ä i t u s 1940.

31. augustil, 1. ja 2. septembril

Ülesandmistähtaeg 10. august.

Tallinna Eesti Põllumeeste Selts.

Näitusebüroo:

Tallinn, Õllepruuli 1.

Telefon 455-13.

U/Ü. KEEMIA TEHAS

Eesti Destilaat,

RICH. ÕVEL ja KO

TALLINN, PÄRNU 6,

TELEFON 438-95.

METÜÜLALKOHOL

FORMALDEHÜÜD

METÜÜLATSETAAT

ATSETOON

AMÜÜLALKOHOL

BUTÜÜLATSETAAT

TOHTÖLI

KASEPUUSÜSI

KASEPUUTÖRV

VASTNEVAIK (bakeliit)

Käsitsuskindlate lõhkeainete, süütevahendite, jahipüssirohu ja jahitarvete

K E S K L A D U

K.-Üh. M. J. SEPP & Ko

Tallinn, Müürivahe 7, telefon 462-22

M Ü Ü B :

mitmesuguseid käsitsuskindlaid lõhkeaineid, kapsleid, elektrisüütkuid, süütenööri, jahipüssirohtu „Põhjakotkas“ ja „Sokol“, jahitarbeid jne.

Põllutöökoja orderite järgi saadetakse lõhkeainet välja igal teisipäeval ja reedel.

Eugen Neuber & Ko

SPEDITSIOON.
TOLLITALITUS.
KINDLUSTUS.
INKASSO.
OMAD LAOD.

Esindajad kõigis suuremais välismaa linnades.

TALLINN, VENE TÄN. 11-a.

TELEGR.-AADR. „NEUBERKO“

TELEFON: KONTOR 448-82

TOLLIOSAKOND 459-94

Tartu Linnapank

Tartus, Raekojas.
Telefonid 22-32 ja 31-32

Arvete seis 31. mail 1940. a.

Aktiva		Passiva	
Kassa	22.079.95	Põhikapital	355.039.46
Hoiuarved	568.258.34	Tagavarakapital	97.256.43
Väärtpaberid	361.573.24	Amortisatsioonikapital	13.024.65
Väärtused	7.955.69	Hoiusummad	5.265.231.48
Diskonteeritud vekslid	3.326.806.38	Võlad teistes krediidasutustes	289.991.—
Tähtajalised laenud	103.350.—	Korrespondendid	64.492.62
Kontokorrent laenud	1.496.201.64	Väljaantud garantiid	100.412.11
Korrespondendid	148.148.90	Mitmesugused krediitorid	1.500.—
Garantii deebitorid	100.412.11	Tulud	184.036.66
Mitmesugused deebitorid	1.500.—	Muud passivad	89.042.28
Vallasvara	18.466.65		
Kinnisvara	149.982.95		
Kulud	64.345.16		
Muud aktivad	90.945.68		
	Kokku: 6.460.026.69		Kokku: 6.460.026.69

TOIMETAB KÕIKI PANGAOPERATSIOONE.

Tartu Alumiiniumivabrik u/ü.

"Tav"

H. Blumenthal ja Ko.

Tartus, Võru tän. 50/52. Telef. 27-39.

Valmistab igasuguseid sõjaväele tarvisminevaid esemeid nagu välipudeleid, joogipeekreid, kohvikanne, taldrikuid, kausse, lusikaid, kulpe jne. jne.

Terved ja ilusad
hambad

Juno

hambapastaga!

- See pasta on kindel ja tervishoidlik hambapuhastamisvahend.
- Hoiab igemeid tervetena, säilitades nende loomulikku puna.
- Pasta on eriti peenekoeline ega riku tundlikku hambavaapa.
- On meeldiva maitsega ning jätab suhu kauakestva värskestunde.

A/S.

PROV. JULIUS LILL — TARTU

EESTI RAHVUSLIK JÕUKOMITEE
TALLINN, KIRIKU 2.

KEILA VILLAKETRAMISE & KUDUMISTÖÖSTUS

TALLINN, SOO 27, TELEF. 461-01, 438-35

*Valmistab kõrges headuses meesterahva
palitu- ja ülikonnariideid, naisterahva mantli- ja
kostüümiriideid, kudumis- ja vaibalõnga, vatti jne.*

MASINAVABRIK

Aktsiaselts *Franz Krull*

Peakontor ja tehased:

TALLINNAS, KOPLI TÄN. 68
TELEFON 415-35

Müügiosakond:

TARTUS, NARVA TÄN. 19
TELEFON 17

Soovitame soodsalt

Uusi ja pruugitud
ESEMEID

Narva mnt. 18,
tel. 306-84:

moodsat mööblit:
riide- ja puhvetka-
pid, kirjutus- ja söö-
gilauad, toolid, voo-
dud, sohvad, tugitoo-
lid, peeglid jne.;
õmblus- ja kirju-
tusmasinaid, jalg-
rattaid, grammofo-
ne, teemasinaid jne.

Maneeži tän. 4,
tel. 301-23:

valmisriideid: üli-
konnad, palitud, vih-
namantlid, peakat-
ted, jalatsid jne.,
vaipu (põranda ja
voodi), tasku- ja
käekelli, sporditar-
beid, binokleid, fo-
toaparaate, kuld- ja
hõbeasju jne. jne.

Võetakse esemeid komisjonimüügiks

Külastage pandimaja kauplusi Tallinnas!

A.s. „Tekla”

RIIDEKAUPLUSED:

Tallinn, S. Karja 15
Pärnu m. 6
Estonia pst. 11

HAAPSALU, Ehte tän. 2
KURESSAARE, Kauba nr. 2
MUSTVEE, Tartu nr. 15
NARVA, Peetri plats 4
PAIDE, Turuplats 10
PETSERI, Kaubarida 6/7
PÄRNU, Laidoneri nr. 6
RAKVERE, Turuplats
VALGA, Kesk 13
VILJANDI, Tartu nr. 6-a
VÖRU, Tartu 11

Kõikjal,

KUS KA VIIBITE
OLGU TEIE LAHUTA-
MATUKS KAASLASEKS

„PÄEVALEHT“

„LASTE RÕÕM“

ON AINULAADNE
LASTE AJAKIRI

MITMEKESIST
KIRJANDUST

P A K U V A D

„PÄEVALEHE“ RAAMATUKPL.
TALLINN. S. KARJA 23. * PIKK 2.

„POLARIS“
EESTI KINDLUSTUS-A.-S.

võtab vastu järgmisi

KINDLUSTUSI:

tule-, elu-, veo-,
murdvarguse-,
väärtsaadete-,
kasko- (laevakerede),
autokasko ja
klaasikindlustusi.

Seltsi põhi- ja tagavarakapitalid ületavad
Kr. 1.142.000.-

Seltsi asutamisest peale on kahjude eest
väljamaksetud üle
Kr. 7.400.000.-

Soliidne edasikindlustus!

**KAHJUD LIKVIDEERITAKSE
VIIVITAMATA!**

Juhatus asub Tallinnas, Vana Viru 12.
Kõnetr. 426-66. Telegrammi-aadr.: „Polaris“.

Osakond asub Tartus, Suur Turg 11,
kõnetraat 26-75.

Esindajad kõigis linnades ja maakohtades.

EHITUSE FIRMA

REINHOLD TREUBECK

&

VIKTOR TRETJAKEVITS

TALLINN

Rohtude, sidematerjalide,
puhastatud vati, kuumaveekottide, ihusoojendajate,
kummi-, klaas- ja metall-priitside, haigeveodialuste, la-
boratooriumi-klaaside, droogide, keemia- ja kosmeeti-
ka-ainete ning värvide suurlaad ja soodsaim ostukoht.

A.S. MEY & LANDESEN, Tallinn

VIRU TÄN. 9.

TELEFONID: 419-59, 446-46.

Aktsiaselts „VILL“

TALLINNAS,

V. KARJA 12.

Telefonid: Juhatus 450-38, 476-49, ladu ja
kontor 450-39.

**Meie kammgarn ülikonnariided, Inglismaalt ostetud
valmislõngast kootud võistlevad inglise riietega.
Meie villased daamide kleidiriided, välismaa lõngast,
võistlevad välismaa kleidiriietega.
Meie siidiriided on ilma puuvilla lisandusteta.
Meie trükitud siidid on värvikindlad.**

Asjatundja

foto alal

nõuab ainult

Fototarbeid:

KAAMERAID
KITSASFILMIAPARAATE
FILME
KITSASFILME
PLAATE
PABEREID
KEMIKAALE
RÖNTGENIMATERJALI

AKTSIASELTS

„Rotermann'i Tehased“

TALLINN.

END. CHR. ROTERMANN, ASUT. 1829. A.

Teravilja veskid

Suurpagaritööstus

Ehitusraua-osakond

Auto-osakond

OSAKONNAD: TARTUS, VILJANDIS, NARVAS, PÄRNUS

VILJANDI LIKÖÖRI
JA VEINITEHASTE

O-Ü. „ALKO“

Veinid

Liköörid

Konjakid ja

Napsid

tagavad kõige nõudlikuma tarvitaja rahulolu
Uudissordid: Konjak „Kalev“

Põldmarja liköör

Esindus ja ladu: A-S. „Kaubamaja Estika“
Tallinn, S. Karja 20/12, telef. 447-67

A.-s. E P H A G'i

KVALITEETSAADUSED
HÄRRADELE:

PA-MU mitterasvatav
juuksefiksatiiv

PA-MU vahukreem
habemeajamiseks

PA-MU puuder

PA-MU terad

Enne ja pärast habemeajamist

M I L V I K R E E M

Saadaval kõikides apteekides ja rohuapl.

A.-s. E P H A G'i

LABORATOOR. TALLINN

Raamatud, mida vajatakse.

A. Mätlik, A. Simon, J. Port.

Aianduse õpperaamat.

Hind kr. 5.20

Asjajalunud raamatus käsitletakse köögivilja-, puu-
viljakasvatust ning iluaiaandust. 14 värvipilti. 448 lk.

A. Mätlik, A. Prima.

Viljapuude standardsortimendid.

Hind kr. 1.20

Vajalik raamat viljapuude valikul. 8 värvipilti.

V. Kiisler. **Talu- ja koduaia asutamine**

Hind kr. 0.80

Puuvilja-, marja-, köögivilja- ja iluaia rajamisest ta-
lus ja eluasemekohas.

T. Reim. **Köögivilja kasvatus.**

Hind kr. 0.30

Juhtnööre tegelikeks tööks köögiviljaaias.

K. Liideman. **Lühike väetuse õpetus.**

Hind kr. 1.15

Väetised ja õige väetamine.

A. Rangel.

**Koduloomade arstimine ja sünnitus-
abi.**

Hind kr. 3.50

III trükk.

L. Kuusental. **Kanakasvatus.**

Hind kr. 3.20

Täielikem käsiraamat. 8 värvipilti.

K-Ü. „A G R O O M“

TALLINN, PIKK 36

RIIDETÖÖSTUS U/Ü. KUDUR

U-d Besprosvanny & Ko

TALLINN, VEERENNI 29. TEL. 467-59.

Valmistab igasugu mood-
said siid ja villaseid
kleidiriideid kõrges hea-
duses.

Kaup saadaval üle maa.

ESIMENE
BENSIINITEHAS EESTIS

SILLAMÄE, TELEF. 22

Eesti Kiviõli A-Ü.

TALLINNA MAJAMANIKKUDE PANK Ü-P

TALLINN, HARJU 45 (VABADUSVÄLJAKU NURGAL)

TELEFONID: Juhatus ja kaugekõned 443-67. Kodukeskjaam 478-50

HOIUSUMMAD

LAENUD

VÄLISRAHA

SEIFID

PANK SULETAKSE LAUPÄEVAL KELL 13.00

Tarvilik käsiraamat

igale esinejale on

JAAN RUMMO

KÕNEOSKUS

HIND KR. 2.50

K. K-Ü. „Töökool“

Tallinn, Pärnu mnt. 28

Tel. 462-56.

**EESTI METSA JA
TSELLULOOSI
AKTSIAÜHING**

PEAKONTOR TALLINN, PÄRNU 10-6
SULFAATTSELLULOOSI TEHASED
KEHRAS

Valmistab seinu kattedeks esmajärgulist

KEHRA TAPEETI

A.S. „EESTI AGA“

TALLINN

Juhatus: Vene tän. 11-a, kõnetr. 441-33.

Vabrikud: Põhja tän. 5, kõnetr. 439-96.

ATSETÜLEENGAASI- JA HAPNIKUTÖÖSTUS

Autogeenilise keevitamise seadete ja materjalide müük.
Elektri-keevitamise elektrodide ja agregaatide müük.

KEEVITAMISE KOOL.

Enne kui omandate keevitamise sisseseade, pöörake suusõnaliselt või kirjateel meie poole, meilt saate õiglase ja asjatundliku juhatuse.

P. K. „Võieksport“

LODIX

kingakreem

SIDOL

metallipuhastusvahend

SIGELLA

poonimisvaha

on parimad.

A.-S. Sidol Company,

Tallinn, telefon 441-00

Narva Kalevi Manufaktuur O-Ü.

Narvas. Asutatud 1845. a.

S U U R L A D U:

TALLINN, VENE 8.

*Valmistab peenemaiselisi,
nägusaid ja tugevaid
ülikonna-, kostüümi-,
mantli- ja palituriideid.*

Iga kangas kannab vabriku märki.

PIIRITUSE PUHASTAMISE
VABRIKUTE O-Ü.

Tallinna Viinavabrik

NAPSIDPARFÜMEERIA
LIKÖÖRID KONJAKID

MEREPUIESTEE 15. TELEFON 304-26.

Narva Linaketramise Manufaktuur

KONTOR: Pärnu mnt. 11. Tel. 442-33, 442-34

Linased riided

Pesu-, voodi-, laua-, kleidi-,
mööbli-, käterätiku jne ning
uuemates mustrites päevatekid,
põrandavaibad, voodiesised vai-
bad, põrandariided

**Müügil kõikides
suuremates manufaktuurärides
üle maa**

K-Ü. „EHITUSKIVI“

TALLINN, VÄIKE KARJA TÄNAV 12—1

TELEFONID: 421-90, 455-30

*M Ü Ü B: Ehitustelliskive
Silikaatkive
Katusekive
Põllutorusid
Eterniiti*

K
OHVIK

**H. FEISCHNER &
POEG**

HARJU 48

TELEFONID:

ÄRIS 445-00

KOHVIKUS: 436-58

479-00

423-96

M. KLEMMER

Elektro-mehaanika tööstus

„HELIOS“

Hollandi tänav 26,

Tallinn – Telefon 316-90.

KESKKÜTTE

RADIAATORID,

KATLAD JA VASTAVAD

SISSESEADED.

JOACHIM CHRISTIAN KOCH

Tallinn, Vene 12, telefon 478-63

ESTONIA *Teater-Restoran*

Telefon 462-23.

—o—

SUVEAED

Muusika algus igapäev alates kl. 9 õhtul.
Huvitav ja vaheldusrikas eeskava.
Lõunad kella 1—5 p. l. Muusika kella 2—4
igapäev.

ALUMINE SAAL

Lõunad. Pühapäevamuusika 2—4 p. l.

PUNANE SAAL

Muusika alates 1/211 õhtul.
Mängib „Capriccio“ trio.

VEINIBAARIS

vilunud mixter.

Thomas Clayhills & Son

TALLINN, OLEVI 14

Telefon 415-00

Kalma **SAUN**

Reedel ja laupäeval 11—11

F. Braschinsky & Pojad

soovitab suures valikus igaks hooajaks vastavat

pudukaupa

MÜÜK SUUREL JA VÄIKESEL ARVUL

TALLINN, V. KARJA 12
TELEFON NR. 436-90.

A.-S. Järvakandi Tehased

**WHITE HORSE
WHISKY**

*Virumaa
Elektri A.-S.*

SAKALA TÄN. 36-4.
TELEFON Nr. 453-29.

**TSEHHI JA
MORAAVIA PROTEKTORAADIMAAD
EKSPORT-LIIT
PRAHAS**

**RAHVUSVAHELINE
KAUBAMUSTRITE NAITUS
PRAHAS VII**

EXPOSITUR:

Emanuel J. Jizba.

TALLINN, KAUPMEHE TÄN. 11-3 • TELEFON 469-01.

EESTI ARSTIDE KLINITSISTIDE ÜHINGU

ERAHAIGLA

Tallinnas, Narva mnt. nr. 6-a, telefon nr. 428-80

**Statsionaarne ravi igal erialal • Alatine arstlik
valve • Röntgenikabinett • Raadiumiravi • Elektri-
kabinett • Massaažikabinett • Vesiravila • Labora-
toorium**

Osühisus

RAF. HAARLA

Kirjaümbriku- ja
paberümbertöötamise tehas

Tallinn, Tina tänav nr. 9
Telefon: 302-56, 322-34

BONALIIN

IDEAALNE PÕLETISAINE TULEMASINAILE

**EI HAISE
EI SUITSE
EI TAHMA**

ÜHEST KORRAST TÄITMISEST AITAB NÄDALAIKS

MÜÜGIL: ROHU-VÄRVI-JATUBAKAKAUPUSIS

❁ **BONALIIN** ❁

TULEMASINATE PÕLETISAINETE TÖÖSTUS
EGON R. GERRETZ

TALLINN, PIKKJALG 3, RATASKAEVUS TEL: 311-80

METALLITÖÖSTUSE AKTSIA SELTS

„ILMARINE“

TALLINN, PÕHJA PUIESTEE 21

TELEFONI KESKJAAM NR. 416.40

Rüigi Püiritusemonopol

**Kreenholmi
Puuvillasaaduste
Manufaktuuri
Osaühisus**

Asutatud 1857. a.

Vabrikud: Kreenholmis Narva lähedal.
Juhatus: Tallinnas, Pikk 68. Tel. 426-63.

M Ü Ü G I K O H T :

Kaubandus-Tööstus Aktsiaselts „Kreenbalt“.
Tallinn, Suur Karja 13, telef. 425-14.

MÜÜK AINULT SUUREL ARVUL.

**EHITUS A-S.
BETON**

TALLINN, PÄRNU MNT 6/38,
TELEFON NR. 412-83.

teostab igasuguseid betoon-,
raudbetoon- ja hoonete-
ehitusi, valmistab projekte
ja eelarveid.

Tälsväärtusliku kvaliteet-
kaubana on

EKM-kohvid

leidnud tarvitajaskonna
seast endale

palju sõpru.

**A-S. EESTI KAUPMEESTE
MAJANDUSKESKUS**

TALLINN, ESTONIA PST. 27.

B. Sabsay & Co.

TALLINN, V. POSTI 11. TEL. 466-92.

Kas olete tutvunud „RAUANIIDI“

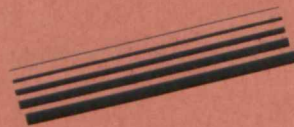
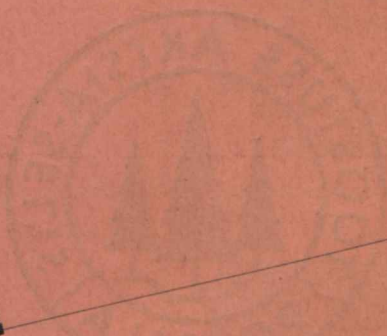
hooaja moeuudistega?

MANTLIRIIDEID
KLEIDIRIIDEID
VOODRIRIIDEID
PAELU, PITSE JNE.

Soovitab rikkalikus valikus

A.-s. „Rauaniit“

TALLINN, PÕHJA PUIESTEE NR. 7

BALTI
PUUVILLA
KETRAMISE JA
KUDUMISE
VABRIKU
A.-S.

